ROGER GARAUDY / DUBÇEK, OTA ŞİK, RİCHTA
CHAMALİK, HUSAK, HAJEK , GOLDSTUCKER

PRAG 1968

doğmayan hürriyet

doğmayan hürriyet

Roger Garaudy

DOĞMAYAN HÜRRİYET

Aleksandr Dubçek, Ota Şik, Gustav Husak
Radovan Richta, Frantişek Charnalik, Jiri
Hajek ve Edouard Goldstucker

PRAG 1968

roger garaudy

DOĞMAYAN HÜRRİYET

aleksandr dubçek
ota şik
gustav husak
radovan richta
frantişek chamalik
jiri hajek
eduard goldstucker

PRAG 1968

türkçesi
aydil balta

e yayınları

ankara caddesi 37/7 alkın han istanbul

doğmayan hürriyet /prag 1968

roger garaudy, aleksandr dubçek, ota şik
radovan richta, frantişek chamalik, jiri
hajek ve edouard goldstucker'den çeviren
aydil balta

E YAYINLARI 7
insanlar ve ülkeler 2
birinci baskı aralık 1968

kapak kemal kaldı / foto upi
dizgi özaydın matbaası
baskı özülpek matbaası
cilt alibaba tic. ve san. koll. şti.

e yayınları ankara cad. 37/7 istanbul

roger garaudy

DOĞMAYAN HÜRRİYET

UMUT çağında tasarlanan bu kitap kederli günlerde yazıldı.

1968 ocağında, Merkez Komitesi toplantısında Çekoslovak Komünist Partisi «*yeni bir sosyalizm*» projesi üzerinde çalışmıştı. Amaç o güne kadar geçerli olan bürokratik merkeziyetçiliğe son vermek, partinin ve ülkenin hayatında demokrasiye yer vermek, yığınların ülke yönetimine fiilen katılmalarını sağlamaktı.

Bu yenilik yönetimin her kesiminde göze çarpıyordu: ulusal ekonomide yeni sosyalist yöntemlerin ortaya çıkarılması, gerçek bir sosyalist demokrasinin doğuşu, işçi sınıfının önderliği, kültür ve aydınlarla ilişkisinin yeni baştan tanımlanması, insancıl bir sosyalizmin gerçekleştirilmesi.

Sovyetler Birliği ve Varşova Paktına dahil birkaç müttefikin önce siyasî, sonra askerî müdahalesi bu umudu öldürdü.

İç tehlike, deneyin ortaya çıkarabileceği güçlükler; düşünülebilecek hatalar, *(Çekoslovak yöneticileri sorunun açıkça bilincine varmışlardı)* geçici bir süre için hareketin ilerlemesini önleyen dış engeller ne olursa olsun girişim çok umut vericiydi. Bütün soyalizm dostları arasında büyük yankılar uyandırdı. Bu nedenle, bir «*Çekoslovakya Dosyası*»nın büyük anlam taşıyan birkaç belgesini bir araya getirmekten vazgeçmemek gerektiğine inandık. Bir kere, geçmiş yüzyıllardaki yapısıyla Çekoslovakya ülkemize çok benziyordu *(her iki ülkede de sosyalizmin kuruluşu, çoktan gelişmiş bir ekonomik hayattan hareket ediyordu)*; sonra siyasî benzerlikler de büyüktü *(eski bir burjuva demokrasisi geleneği)*. Çekoslovakya modeli, teknik ve ekonomik yönden az gelişmiş, köylülerin ağır bastığı, sosyalizmin gelişine kadar mutlakiyet ve yarı-feodal ilkelerin ağır bastığı sosyalizm «*modellerinden*» çok bizim koşullarımıza yakındır.

Çekoslovakya komünistleri, evrensel bir örnek yaratmak niyetinde değillerdi üstelik; amaçları, ülkelerinin vardığı belirli bir gelişim düzeyine uygun örneği yaratmaktı.

Ocak-Ağustos 1968 aylarının büyük umudunu hatırlatmak, 20. yüzyılın bu geri dönülmez üçüncü çeyreğinde kaçınılmaz bir gereklilik halini alan, Çekoslovak sosyalizminin dirilmesindeki gelişimi kademe kademe anlamaya yardım edecektir.

1968 ocağında ortaya atılan ana sorun, Çekoslovakya'da yeni bir sosyalizm şeklinin meşruiyetiydi. Bu yeni sosyalizm, ülkenin yeni ekonomik ve toplumsal yapısının, ulusal geleneklerinin, çağdaş tarihî gelişimin büyük eğilimlerinin ihtiyaçlarına cevap verecekti.

Hem sosyalizmi kurmak, hem de az-gelişmişliği yenmek gibi, iki büyük işi kahramanca başaran birçok

sosyalist ülkeden ayrı olarak, Çekoslovakya, teknik, ekonomik ve kültürel alanda çok gelişmiş bir ülkede sosyalizmi kurma fırsatını elde eden tek sosyalist ülkedir.

SİYASÎ yönden Çekoslovakya'da sosyalizm bir komünist partisinin yönetiminde kurulmuştur. 1945 yılında Rus ordıları tarafından Alman işgalinden kurtarılmadan, 1948 yılında da zafere ulaşmadan önce komünist partisi, dar bir kadroyla yeraltı faaliyeti gösteren bir parti değildi hiç. Bir burjuva cumhuriyetinin siyasî koşulları içinde gelişen bu cumhuriyette önemli yeri bulunan bir yığınlar partisiydi. 1948 öncesi işbaşına geçmeden oyların yüzde 38 ini toplamıştı.

KÜLTÜREL yönden, coğrafî yeri ve ulusal gelenekleri bakımından Çekoslovakya, Stalin örneğinin uzun süren etkisine karşı kendi kabuğuna çekilmemiş; Sovyet Rusya gibi, dünyanın diğer ülkelerindeki önemli düşünce akımlarından yoksun kalmamış; onlarla bağlarını koparmamıştı. Bu nedenle marksist düşünce, Çekoslovakya'da diğer düşünce hareketleriyle, gerekli ve faydalı tartışmaları sürdürerek gelişmiş, bu karşılıklı konuşma hareketin yozlaşmasının önlenmesini sağlamıştı.

Yine bu nedenle, ekonomik, siyasî kültürel alanda, Çekoslovakya'da sosyalizmin daha ilk kademelerinde bile büyük başarılar sağlanmış, bu başarı, 1948 yılı şubatında Amerikalıların sosyalist gelişimi engellemek için yaptıkları hazırlıkların önlenmesiyle doruğuna varmıştı.

Buna karşılık, 1948 şubatında, gerek Amerikanın baskısı, gerek iç tepkilere karşı kazanılan başarının ardından, rejimin yine çok parlak geçen ilk yıllarından sonra, 1950 lerde parti ve devlet yönetiminde de, iktisadî ve siyasî örgütlenmede de yozlaşma başladı. Bu yozlaşmanın en belirgin yanları bürok-

rasi ve derebeylik yöntemleri, kabuğuna çekilme ve az-gelişmişlik sorunlarını çözmeye çalışan, örneğin Sovyet Rusya gibi ülkelerde geçerli yönetim yollarının olduğu gibi taklit edilmesiyle ortaya çıkan aşırı merkeziyetiçlikti. Genel durum yozlaşmayı daha da arttırmış, tehlikeli hale getirmişti. Çağın en büyük tehlikesi «*soğuk harp*» güç ve kaynakların aşırı gerilimine, iktidarın merkezdeki toplanmasına; şahısların eline geçmesine; Stalin'in çağında, sosyalist ülkelerin bütününde sovyet politikasına boyun eğilmesi, partide, ve devlet içinde sosyalist demokrasinin sayısız kere çiğnenmesine yol açıyordu.

Bunun sonuçları kötü oldu:

ÇEKOSLOVAKYANIN gelişimine ayak uyduramıyan idare şekli gitgide artan ekonomik güçlüklere yol açtı.

Otoriter bir bürokrasi aracı halini alan ve tabandan gelen girişimleri hareketsiz bırakan partinin prestiji sıfıra indi.

İzlenen yanlış kültür politikası, gelişim halindeki bir işçi sınıfında düşüncenin, gitgide artan yeni rolünü görmezlikten geliyor; üstelik, aydınlar kısır ve rahatsız edici emirlerle, kültürün dar, her şeyden önce çıkarı kollayan kısır yanı kısa vadede kabul ettirilmeye çalışılıyordu.

Komünist Partisi iktidarın bütününe sahipti, sosyalizmin gerekliliği ve tarihî anlamı konusunda halk yığınlarını ikna etmek için gerekli bütün yayın organları elindeydi. Bu nedenle gerileme daha da kötü; kişisel yanlışlardan ötürü de daha tehlikeli bir hal aldı. Amacın tersi olmuş, yığınlar, tehlikeli şekilde siyasetten kopmuş, «*siyasetten uzak*» kalmışlardı.

1968 Ocağında Merkez Komitesi tarafından yaratılan, «*yeni akım*» Akleksandr Dubçek ve yeni bir ile-

rici yönetici kadronun itişiyle gerçekten «*sosyalizmin yeniden doğuşuna*» yöneliyor, bir takım verilerle bu yeni akımın gerekliliğini ortaya koyuyordu:

● *Sosyalist üretim ilişkilerinin üstünlüğü ve bundan doğan ekonomik yönetim şekilleri, sosyalist demokrasi olanaklarını sınırlamak şöyle dursun, tersine, büyük bir gözüpeklikle geliştiriyordu.*

● *Sosyalist demokrasi, burjuva cumhuriyetlerinin şeklî demokrasilerinden çok üstündü.*

Dubçek'in ortaya attığı başlıca amaç, her vatandaşın kişisel girişim yeteneklerini uyarmak; tartışmaya yol vererek, herkesin, parti ve devlet politikasının yalnız uygulanmasına değil hazırlanması da katılmasını sağlamaktı.

yeni bir ekonomik yönetim şekli

1968 ocağında başlayıp 21 Ağustos işgaliyle yarıda kalan demokarsiye yönelme çabalarının kaynağında, ülkenin karşılaştığı ekonomik güçlükler yatmaktadır.

Merkezî ve bürokratik eskî plânlama yöntemi, tartışılmadan 1965 e kadar sürmüştü. Bu dönemde ekonomik hayat yukarıdan gelen emirlerle yönetiliyordu. Oysa «*yukarısı*» ne ulusun ne de fertlerin ihtiyaçlarını gerektiği gibi anlıyabilirdi. Bu nedenle de, ülke içinde tüketim ihtiyaçlarına cevap verilemezken bir yandan da satılamıyan üretim maddeleri yığılıyordu; üretimin yüzde 27 den fazlası iç ihtiyaca cevap vermekten uzaktı. Bunun, Çekoslovakya için başlıca sonucu, dış pazarlarının çoğunu kaybetmesi oldu. Bu pazarların kaybedilmesinde, sosyalizme düşman ülkelerin uluslararası politikasının büyük payı olduğu kadar, ihraç edilebilecek maddelerin bir çoğunun fiyatlarının rekabete elverişli olmasının rolü de vardı; ihraç edilebilir üretim

maddelerinin yüzde 25 inden fazlası, yabancı müşterilerin ihtiyaçlarına cevap vermiyordu.

Bürokratik yöntemler, «*bol sayıda*» müessese kurmaya yönelen bir yatırım politikası getirmişti: durmadan yeni kuruluşlar ortaya çıkıyor, ama eskilerin araç ve gereçleri yeni, çağdaş tekniğin gerektirdiği gelişime uygun hale getirilmiyordu. Gelişme yüzdeleri, yanıltıcı olmaya başlamıştı. Kuruluşlarda uygulanan geri ve köhnemiş teknik, üretimin hızla gelişimini engelliyordu. Üstelik, yatırımda kullanılan malî imkânlar öncelikle önemli, gelecek için hayatî sayılan kesimlerde değil, yıllardan beri sürüp giden alışılagelmiş maden ve ağır sanayî kesimlerinde kullanılıyordu. Sonuç üretimin gitgide ağırlaşıp azalması, pahalılaşması, iktisadî yönden gelişmiş diğer ülkelerinkilere oranla üretilen mal değerinin düşmesi oldu.

Üretim, ticarî etkinlik ve teknik gelişim alanında görülen, ilkel bir plânlama anlayışıyla frenlenen bu zaaf, hayat düzeyini kısa sürede yükseltmeye imkân vermiyordu. *Oysa sosyalizmin, insanın insan tarafından sömürülmesini yok etmekle yetinmeyip, Marks ve Lenin'in düşündükleri gibi, üstün bir üretimle maddî, kültürel ve düşünce alanında bütün insanların çok ileri bir üretim düzeyine erişmeleri hedefini gerçekleştirerek sosyalizmin kapitalizme üstünlüğünü ispatlamak gerekliydi.*

Güçlüklerin üstesinden gelmek için ortaya çıkan ana sorun, plân ve pazar arasındaki ilişkilerdi.

İster sosyalist olsun, ister kapitalist, değişik şekillerde her ülkenin karşısına çıkan bir sorundur zaten bu.

Çekoslovakya'da iki uç karşı karşıyaydı.

Birinciler, plânın rolünü çok önemsiyor, pazarın yerini alabileceğini bile sanıyordu: fiyat, kredi, üretim sistemi plânın kesin emirlerine bağlı demekti.

Gelişimin önceden, matematik olarak tespitini iyice ilerletmek, bu yoldan, pazarın düzenleyici rolüne başvurmaksızın ülke olanaklarını tanımlayıp ekonomik durumun varacağı en üst noktayı yukardan tespit etmek mümkün olacaktı. Bu, teknokratik yanıyla geliştirilip daha da tehlikeli hale sokulan otoriter yöntemin geri gelmesi demekti.

İkinciler, yapısındaki kendiliğindenlikle (spontané) pazarın faydalarını ölçüsüz şekilde yüceltiyor, plânı basit bir tahmin, genel bir gösterme aracı sayıyor, Devletin ekonomik hayata müdahalesini, malî politikayla para ve kredi politikası yönünden bile elden geldiğince sınırlamaya çalışıyordu. Bu da sosyalist toplumun getirdiği üstünlüklerin terkedilmesine yol açacaktı.

Sonunda benimsenen yol şu oldu: *plânın hazırlanması pazarın incelenmesine dayanacak, ama bu gerçekçi görüş, yalnızca pazarın durumuyla hareket etme, pazara tabî olmaya kadar varmıyacaktı.* Sorun, pazarın durumuyla Devletin müdahalesi arasında bir denge kurmaktı. Devletin başlıca görevlerinden biri de, kapitalist ülkelerde geliştiği şekliyle bir «tüketim toplumu» yaratmak amacından uzak durarak geleceğin pazarına biçim vermekti.

Yeni yönetimin ana düşüncesi, plân ve pazar arasında yeni bir ilişki kurmak, uyumu sağlamak oluyordu.

Amaç da, uzun vadede ekonominin düzenlenmesi, herkesin yaşama şartlarını iyiye götürecek maddî koşulların sağlanacağı toplumun ihtiyaçlarına uygun hedeflere yöneltmekti.

Sosyalist açıdan gerçekleştirilecek bir üretim ve tüketim şekli, kapitalist toplumunkinden temelde ayrılıyordu. Tek itici güç olan «kişisel çıkar» kapitalist toplumda «üretim için üretim» ve bunun tabii sonucu «tüketim için tüketim» i, Marks'ın dediği

gibi: «zecrî ve değişmez kanun»u ortaya çıkarıyordu.

Bu «tüketim toplumu»nun sosyalistler tarafından reddi, monoton, sıkıcı işlerden sonra insanları eğlendiren yolların edinilmesi, insanca bir hayat için gerekli yer ve zamanın elde edilmesinin de reddi demek değildi. Teknik gelişim ve insanların dehasının ve çalışmasının sağladığı ürünlerin — şimdi bazı Kızıl Çin yöneticilerinin yapma eğilimi gösterdikleri gibi — reddi ilkel bir şiddet biçimine, sonunda marksist düşünceye karşıt bir çeşit «mathus»çülüğe götürür.

İhtiyaçların üretimine ve tüketimine karşı çıkmak başka şey, çıkar ve kâr üstüne kurulmuş, otomobilin zamandan kazandıran bir araç olacak yerde, bir amaç, bir saplantı, uşaklık halini aldığı, televizyonu haberleşme aracı değil toplumsal ilişkileri koparıp psikolojik ve ideolojik şartlanma aracı olarak kullanıldığı bir toplumda üretim ve tüketimin yozlaşmış şekliyle mücadele etmek başka şeydir.

Sosyalizmin «tüketim toplumunda» mahkûm ettiği yan, itici gücünün her şeyden önce kâr olması, seri halinde imal edilen maddeler çok kâr sağladığından bunları sürmek için sunî ihtiyaçlar yaratmasıdır: yalnız reklâm yoluyla değil, toplumsal ilişkilerin bütünüyle (prestij mücadeleleri, v.s.) bir baskı yapılmakta ve en belirgin yanın gençler için bir takım «ilâhlar» yaratmak olan tekdüze davranışlar yığınlara zorla, beyinleri yıkanarak kabul ettirilmektedir. Reklâm resimlerinde, sonucu etkiliyen unsur insanî, kişisel ihtiyaçlar değil reklâm bürolarında hazırlanan «şartlı refleksler»dir.

Üstelik, bu sözde «tüketim toplumları» büyük yoksul yığınlarının, varlığa ulaşmasım engellemekte, «ödeme» zorunluklarımn artması bir «üretim fazlası» yaratıldığı kanısı uyandırırken geniş tüketici

yığınlarda büyük bir tatminsizlik doğurmaktadır. Bu «tüketim toplumları»mn kâr mekanizmasına bağlı kapitalist düzendeki başlıca özelliği, kültür, konut, sağlık v.s. gibi toplumsal ihtiyaçlardan çok pazarlarda kişisel ihtiyaçların ön plâna çıkarılması olmaktadır.

Bir tüketim şekli, yalnız ekonomik bir olay değildir: insanlık yönünden de bir anlam taşır. İnsanın yoksullaşması, yozlaştırılmasıdır. Toplumsal ilişkiler devamlı olarak ticarî, bezirgânca ilişkilere yönelirken insan yalnız «maddî varlığı»yla servetiyle kendini gösterme eğilimi kazanmaktadır.

Sosyalizmin başlıca özelliği, Marks'ın belirttiği gibi, insanı sermaye mekanizmasının hareketsizliğinden, sebep ve amaç arasındaki ilişkilerin tersine dönüp kâr esasına dayanan bir toplumun yozlaştırmasından, insanın eşyaya köleliğini yok edip herkesin değiştirip kendine boyun eğdirmek amacıyla, bu mekanizmanın amacı, değeri ve anlamı konusunda düşünmesini sağlamaktır.

Ekonomik reformda pazarın rolünü kabul edip üretimi yeniden düzenlediklerinde, Çekoslovak komünistleri kapitalizme dönüşü bir an için bile düşünmediler.

Sözkonusu pazar, bir kapitalist pazar değil sosyalist pazardı. Bu pazarda üretim araçlarını kişilerin elinde toplayan kuruluşlar değil, sosyalist üretim kuruluşları, sosyalist ticaret ve bankacılık müesseselerine dayanıyordu. *Bu noktada, uzun vadeli bir plânlamayla yeni bir pazar, dolayısıyla teknik uygarlık çağının yeni insanı yaratılacaktı.*

Ekonomik reformun bütün teknik tedbirleri, bu temel insancıl kaygıdan yola çıkıyordu.

1965 yılında tamamlanan ilk kademede, sanayî kuruluşlarının yüzde kırkını kapsayan denemeler, üretimin ve özellikle üretim artışının sağlanmasında

çalışanların üretimden pay almalarının büyük rolü olduğunu açıkça ortaya koyuyordu.
1 Ocak 1966 da başlayan ikinci dönemde, fiyatların tespiti ve müesseselerin sağlıyacakları kâr da, maliyet fiyatları, sabit ve döner sermayenin ihtiyaçları göz önünde tutuldu, yepyeni bir yol getirildi.
1967 de başlayan üçüncü dönem, müesseselerin yönetimini değiştiriyor, kuruluşlara eskisine oranla büyük bir hareket özgürlüğü sağlıyordu.
Müesseselerin bu yoldan vergilendirilmesinde ve yeni fiyat politikasında amaç, Devlet bütçesine düzenleyici bir rol sağlarken gelişimden çok güçlenmeye yönelen bir üretime yol veriyordu (üretimi, kuruluşların teknik yanlarım, makinelerini çağdaş düzeye getirmek ve bunların gelişimini uzun vadede sağlamak). Ayrıca kuruulşların çıkarlarıyla toplumun çıkarlarını bütünlüyor, gitgide birbirine yaklaştırıyor, *gitgide daha büyük «insana yatırım» imkânlarının malî kaynaklarını hazırlıyordu.*
Geleceğin pazarıyla tüketimin düzenlenmesi, bunlara yol verilmesi demek mekanik ve otoriter, yalnız «yukarısı»nın hazırladığı ve yürüttüğü bir plânla olmuyordu. Devlet Plânlama Komisyonu uzun vadede ve pazarın aracılığıyla, toplumsal yapı değişiklikleriyle tüketim biçimini değiştiren insan ihtiyaçlarının gelişimini hazırlıyordu.

yeni demokratik sosyalizm

EKONOMİK alanda görülen bu değişim siyasî yapıda da aynı şeyi gerektiriyor, *ekonomik reformun kazandığı başarının şartı ve sonucu olan sosyalist demokrasi önemli bir gelişme gösteriyordu.*
Siyasî yapıdaki bu değişiklik, ekonomik değişime plân ve pazar diyalektiğinin yol vermesi gibi, kendiliğindenlik (spontanéité) ve bilimsel alandaki he-

deflerin bilincine varılması diyalektiğine boyun eğiyordu.
Ticarî ilişkilerin dikkate alınması kapitalizmin geri dönmesi demek olmadığı gibi, *demokratlaşma hareketi de, şekilci bir burjuva demokrasisine dönmek eğilimi göstermiyordu.*
Sosyalist demokrasi, burjuva demokrasisinin tersine, sınıf hakimiyeti ve sömürüsüne son verip üretim araçları konusunda bütün emekçilerin eşitliğini sağlar. Fabrikanın kapısında, patron monarşisinin başladığı, emekçinin yönetime hiçbir katkıda bulunamadığı noktada duran burjuva demokrasisinin tersine, sosyalist demokrasi, demokrasi mekanizmasının işlemesini sermaye baskısının engellemesine izin vermez.
Ekonomik ve toplumsal imtiyazları yok ederek başlangıçta herkese eşit imkânlar veren böyle bir demokrasi insan kişiliğinin ve herkesin yeteneklerinin hiçbir engelle karılaşmadan gelişmesine imkân verebilir.
1968 ocağında başlayan ve aynı yılın ağustosunda zorla kesilen demokrasiye yönelme hareketi üç yönde gelişti: *partinin demokratik yolda işlemesi, partinin yönetici rolünde yeni bir görüşün belirmesi, Devlet içinde sosyalist demokrasi.*
1968 nisanında yayınlanan «Çalışma Programı» gelecekte Çekoslovakya'da sosyalist demokrasinin gelişiminde komünist partisinin rolünü belirtiyordu: «Parti hayatında, hatta parti içinde demokratik ilkelerden esinlenilmezse ülkemiz toplumunun hayatında demokrasinin önemli bir gelişim göstermesinin imkânsız olduğunun bilincine varılmıştır.»
Her şeyden önce parti hayatının yürüyüşünde stalinciliğin yerini marksizme bırakması gerekiyordu. 12 nisan 1968 günü, Merkez Komitesinde yaptığı konuşmasında, Aleksandr Dubçek şöyle diyordu:

«Partinin çalışmasında, bürokratik ve derebeylik çağından kalma alışkanlıkları kesinlikle reddediyoruz. Bu alışkanlıklar parti üyelerinin yozlaşmasına sebep oluyor.»

İlk elle tutulan tedbir, başlıca sorumlulukların bir tek kişi elinde toplanmasının önüne geçilmesi oldu. *Örneğin hem Parti hem de Devletin başına geçen adam, kaçınılmaz biçimde şahsî iktidara, kişiliğini putlaştırmaya yöneliyordu.*

Entellektüel sorumlulukların sınırlanmasına, kayıtsızlık ve pasifliğe yol açan «idare-i maslahat»çılığa da son vermek gerekliydi.

Yukarıdan verilen emirlerin itirazsız kabulü anlamına alınan disiplin anlayışı, kişilerin ilerlemesinde ölçü olamazdı: yeni girişimler ve her üyenin kişisel sorumluluğunu kullanması için geniş bir alan açıldı. Yöneticilerin seçiminde başlıca ölçü yaratıcılığa yatkınlık oldu, boyun kırmak değil. Donup kalmadığı, her militanın yaratıcı katkısı ve bilincine dayandığı sürece, parti birliği biçimsel olmaktan çıkıyordu. Bu da «parti» ile parti yapısını ve parti üst kademelerini birbirine karıştırmamayı gerektiriyordu.

Öğrenmeye hak kazandıkları gerçekleri, özene bezene ayıkladıktan sonra, resmî biçimde partililere sunmak, tabanın «inancını» sarsmamak için bir takım olay ve görüşleri ondan gizlemekten vazgeçmek, bu tabanın, öğretmen postuna bürünen yöneticiler tarafından korunmasına izin vermemek gereği de açıkca ortaya çıkıyordu.

Temel değişiklikler de dahil, önemli sorunların tabandaki militanlara açıkça sunulması, çatışan birkaç tez arasında bir seçme yapmalarının sağlanması da şarttı. Ağustos 1968 de yeni parti tüzüğü projesiyle azınlık hakları sağlama bağlanmıştı. Bu proje, fikir özgürlüğünü sağlamak için, azınlığa görüşünü bildirmek, bu görüşlerin tartışılmasını istemek

hakkını veriyordu.
Demokratik merkeziyetçilikten kopma sözkonusu değildi, çünkü alınan kararların herkes tarafından uygulanması, merkeziyetçilikle demokrasi arasında yanlışsız bir diyalektik ilişki kurulması düşünülüyordu.
Parti içinde bu demokrasiye yönelme Marks ve Lenin ve de Stalin açısından partinin önderliği kavramının yeniden ele alınmasına yol açıyordu.
Çünkü, o güne kadar partinin önderliği, ülkenin bütün faaliyetlerinde işçi sınıfı ve partisinin önderliği değil, bütün iktidar biçimlerini tekelinde toplayan, ekonomi, kültür ve yönetim alanında partiye öncelik sağlayan bir durum vardı.
«Partililerle parti dışındakiler, partiyle toplumun geri kalan bölümü arasındaki ilişkiler günümüzün temel sorunu oluyor» demişti Dubçek.
Parti önderlik rolünü, emir verdiği ve emirlerinin zorla yerine getirilmesini sağladığı zaman değil, bir takım atılımlara yol verdiği, günlük hayatın özgürce rekabeti içinde bu çalışmaları birleştirdiği ve tek bir amaca, sosyalizmin yapımına yönelttiği ölçüde oynayabilir. Partinin tek itici güç, geri kalan her şeyin tekerleği döndüren bir kayış olduğunu söyleyen stalinci görüşten ne kadar uzaktayız.
«Bunun için, diyordu Dubçek, parti içinde ve dışında geniş halk yığınlarının düşüncesini iyi bilmek, sosyalist demokrasiyi «insanların katılması» esasına dayandırmak, halkın «devamlı olarak ve doğrudan» gerek parti gerekse Devlet yönetimini denetlemesini sağlamak gerekir.»
Çünkü Lenin'in deyimiyle, sosyalizm yalnız işçiler için değil, ancak işçiler tarafından kurulabilir.
Toplumun gelişimiyle uğraşan bilimlerin amacı, parti yönetiminden kalma bir miras değildir. Gerçeğin tek sahibi parti olur ve bu gerçeği «dışardan» halk

yığınlarına taşıyabilecek tek kuruluşun kendisini olduğu savunur, özellikle sosyal bilimler alanında çalışan bilginlerden, verilen kararların ve mevcut düzenin göklere çıkarılması istenir. İyi veya kötü, diktatörlük ilkelerine uygun olarak devlet yönetilmesi yanlıştır.

Burada, genellikle bilim alanında, özellikle de sosyal bilimlerde, parti ve bilim arasındaki ilişkilerin temelden yalnış alınması durumu ortaya çıkıyor: sosyalizmin yerleştirilmesi, kurulması bilim işidir demek, siyasî yöneticilerin, uzmanların deneylerinden gelen bilgilerle kendi bilgilerini ve yığınların tecrübelerini karşılaştırmayı görev saymalarını, bu «entellektüel» bileşimin «kollektif emekçinin» işçi sınıfının bir parçası olduğunu dolayısıyla da doğrudan doğruya yönetici rolüne katıldığını kabul etmelerini gerektirir.

Devlet içinde sosyalist demokrasiye gelince, Çekoslovakya gibi burjuva cumhuriyeti geleneğine bağlı bir ülkede Parlâmento ve siyasî partilerin sosyalist Devletin hayatındaki rolü büyük bir sorundur ama tek değildir.

Parlâmentonun bağımsız bir karar organı olarak yeniden doğuşu, memur bağımsızlığının kabulü, anayasanın verdiği haklara saygı demokrasiye yönelme hareketinin gerekli bir anıdır.

Siyasî partiler *ve birden fazla oluşları halinde de* aynı şey söylenebilir. Burada sorun, kapitalist bir ülkeden değişik olarak ortaya konuyor. «Çalışma Programı» 1948 den bu yana alınan en olumlu sonuçlardan birinin sınıf çatışmalarının gitgide azalması olduğunu belirtiyor. Bu da ortaya iki sonuç çıkarmakta:

● *Sınıf savaşı, sınıf düşmanının yenilgiye uğratılması için gerekli zecrî tedbirlere, artık ihtiyaç duymamaktadır,*

● *Sonra bugün Çekoslovakya'da, sosyalizmden esinlendiğini savunan bütün partilerin ilişkileri, burjuva ülkelerin parlanmenter sistemindeki gibi düşman sınıfları ya da düşman toplum katlarının temsilcileri gibi değil, dostça, işbirliği yapma esasına dayanmalıdır.*

Ama temel sorun, burjuva parlâmenter düzenini; dolaylı demokrasiyi sosyalist parlâmanter düzenine; aynı dolaylı, halk temsilcileri seçme esasına dayanan demokrasiye getirmek değildir.

Ana sorun, bu sistemin, sosyalist bir kendi kendini yönetme sistemi şeklinde geliştirilmesi, doğrudan demokrasiyi sağlayacak unsurların tamamlanmasıdır.

Ocak ayındaki Merkez Komitesi toplantısından sonra, bu doğrudan demokrasinin ilk çizigleri görülmeye başladı.

İlkin yönetici kadroyla taban arasında bağlantı kuruldu; yığınların haberleşmesi, basın serbest bırakıldı, söz ve yazı özgürlüğü sağlandı. *Bu nedenle de «yeni akım»ın en dikkati çeken tedbirlerinden biri sansürün kaldırılması oldu: tartışmaya eşit silâhlarla girme kararı veriliyordu, parti çalışmasında görülen temel ve en büyük değişiklikti bu.*

Doğrudan demokrasinin ikinci bir yanı da, sendika kavramını Lenin'in anladığı gibi değiştirmekti: *sendika, devlet ya da partiye bağlı bir «çark kayışı» değil bağımsız, başına buyruk bir yığın örgütüdür.* Lenín deyimiyle bu *örgütün görevlerinden biri parti ile Devletin bürokratik yozlaşmasına karşı işçilerin korunmasıdır.*

Doğmaktaki bu yeni demokrasinin üçüncü bir özelliği de fabrikaların yönetiminin işçi komitelerine bırakılmasıdır. Bu yöntemi, teknokrasi ve «işletmecilik» rejiminden kurtulmayı sağlamıştır. Yugoslavya'nın geçirdiği büyük sıkıntılar iyice incelendikten

sonra kabul edilen yönetim şekli, fabrikanın kendi kendini yönetmesiyle «iş idaresi» sisteminin karışımı oluyordu. Bu yoldan ekonomi canlanırken işçinin yozlaşması da önlenebilecekti.

Bir de, slovakya halkıyla kültürüne yeni olanaklar sağlayan bir federal Devlet kuruluyordu.

Bunlar gerçek bir sosyalist demokrasinin temelleriydi.

Yeni yeni gelişmekteki bir sosyalist yöntemin temel taşı, yaratıcılarına karşı takındığı tavırdır.

Çünkü sosyalizmin temeli, insanı insan yapabilen rejim olmak esasına dayanır; yaratıcı, bir karar vermenin, insandan insana geçen yaradılış tarihinin kesin bir anı.

İnsan için, bilim ve sanata, kısa vadeli bir takım parolaları doğrulamak ya da desteklemek gibi kesinlikle çıkarı önde tutan bir rol oynatmaya kalkmaktan daha yıpratıcı şey olamaz.

Az-gelişmişliği yenme zorunluğu altında sosyalizmi kurmaya çalışan ülkelerin, bugüne kadar alışılagelmiş politikaları bu oldu. Sanat eserinin kehanete varan boyutları görmezlikten geliyor, inkâr ediliyordu. Bir sanat eserini değerlendirmede başlıca ölçü, sosyalizmin kuruluşunun genel stratejisinde oynadığı roldü.

Bu temel yanlış, sosyalizmin sadece ekonomik kaynağıyla tanımlandığı şeklindeki tezin doğal sonucuydu: üretim araçlarının devletleştirilmesi. Bu amaca doğrudan hizmet eden, hareketi hızlandıran her şey güzel, doğru, gerçekti. Geri kalan, *özellikle sanatta,* bir ilkel kekeleme ya da kokuşmuş kimselerin yoldan çıkarma çabalarıydı.

Çekoslovak politikasında «yeni akımın» başlıca meziyetlerinden biri de, *ulusun içinde aydınların yeri* sorununu yepyeni biçimde ortaya atmak oldu.

Önce aydınlar işçi sınıfıyla çatıştırılmadı, tümüyle

«orta sınıflardan» gelen kişiler olarak kabul edilmedi, sonuç olarak marksist açıdan aydınların rolünün küçümsenmesi önlendi. Teknik uygarlığın insan modeli üzerinde çalışanlar, bilimsel ve teknik istilâlden doğan yeni çalışma koşulları gereğince, kafa emeğini, yaratıcı uğraşı işçi sınıfının içinde, onun *en parlak geleceği* olan bir parçası saymışlardır.

Bu noktadan yola çıkıldığında, kültürün, bilimsel araştırmaların, sanatta yaratıcılığın gelişmesiyle ortaya çıkan sorunlar yönetici kadronun kararlarıyla çözümlemiyordu. Sanat eseri gibi bilimsel araştırma da, insan uğraşının en önemli anlarından biridir. Gelecekle ilgili, gelecekte varılacak noktayı, amacı gösteren bu anda Marks, «KAPİTAL»inde, çalışmanın insana özgü yanını bulurdu.

1 Nisan 1968 günü Dubçek de, Merkez Komitesi önünde bunları söylüyordu: «Üretici güçlerin artışına, bilimsel ve teknik ihtilâle bağlı bilim dallarında büyük bir gelişme görülmesini istemekle kalmıyor, insanlara yeni bir hayat biçimi bulmalarında yardımcı olan sanat alanılya insan bilimlerinin yeni bir atılım göstermesini istiyoruz.»

Bütün alanlarda sorunlar böyle ortaya konunca, ocak ayından başlıyarak Çek Komünist Partisi halk yığınlarının büyük çoğunluğunu politikasına bağlamayı başardı. Bu bağlanma pasif bir kabullenme değil, Dubçek'in deyimiyle «*yurttaşlarımızın alışılmamış çalışmasıyla*», başta partililer olmak üzere büyük yığınların içten gelen yaratıcı çalışmasıyla sağlandı. Ocaktaki Merkez Komitesi toplantısından sonra moral unsurunun yeni bir güçle ortaya çıkışı bu nedenledir.

Bu nedenle Prag ilkbaharını, sosyalizme getirdiği yenilikten ötürü sevinçle selâmlayan milyonlarca sosyalist yabancı bir baskıyla gerçekleştirilmesi ön-

lenen bu yeni modelin öğretilerini incelemek zorundadır. 21 ağustos saldırısı, yine bu nedenle umuda, sosyalizme, geleceğe karşı işlenmiş bir cinayet olarak kınanmıştır.

aleksandr dubçek
ota şik
gustav husak
radovan richta
frantişek chamalik
jiri hajek
edouard goldstucker

PRAG 1968

1.

YAPMAK İSTEDİKLERİMİZ

aleksandr dubçek

1921 de doğdu.
Makinist ve çilingir olarak çalıştı.
1944 yılında Slovakya ulusal ayaklanmasına katıldı
iki kere yaralandı.
1955 - 1958 yılları arasında,
Sovyetler Birliği Komünist Partisi nin Merkez Komitesine bağlı
Parti Yüksek Okulunda okudu.
1958 den beri
Merkez Komitesi,
1963 de Yüksek Şura üyesi oldu.
1968 ocağında da
Çekoslovak Komünist Partisi
Genel Sekreterliğine getirildi.

çekoslovak sosyalist cumhuriyetinde kısa süre önce olan değişikliklerin anlamı ve uzantısı (şumulü) nedir?

ÇEKOSLOVAK Komünist Partisi merkez komitesinin toplantısından bu yana büyük değişikliklerden söz etmenin henüz mümkün olmadığını belirtmek isterim. Partinin en üst kuruluşundaki canlanmayı ortaya çıkarması bakımından bu toplantının önemli bir dönüm noktası sayılacağına şüphe yok. Merkez Komitesinin eleştirici, açık ve aynı zamanda tamamen demokratik çalışmaları Çekoslovakya'nın hayatının hemen her alanında büyük sayıda ve önemli değişikliklerin ortaya çıkmasına yol açtı. Yurttaşlarımızın uğraş ve karar verme gücünün yeniden doğuşuyla bu değişikliklerin bir bölümü gerçekleşme yoluna girmiştir. Diğerleri, özellikle çalışma programı hazırlık dönemindedir.

Gerek ülkemizde gerekse dışarda herkese, iç ve dış politika alanlarında genel çizgimiz ve hedeflerimi-

zin değişmediğini belirtmek isteriz. Yalnız bu hedeflere en kısa zamanda en iyi şekilde ulaşmak söz konusudur. Parti çalışmalarının başarısızlığa uğramasının nedenleri üzerinde çalışıyor, sosyalizmin hızla gelişebilmesi için yol arıyor, uluslararası işçi hareketini birleştirmek, sağlamlaştırmak için uğraşıyoruz. Bugünkü dönemde uygulanabilecek yeni çalışma yöntemleri bulmak zorundayız. *Çünkü günümüzün başlıca özelliği bilimsel ve teknik ihtilâlin hızla gelişmesidir.* Aralık ve ocak aylarında devam eden, Çekoslovak Komünist Partisi Merkez Komitesi toplantılarının devamı ve sonuçlarıyla halk yığınlarında uyanan büyük umutları gerçekleştirmek istiyorsak; siyasî, ekonomik, bilimsel ve kültürel alanlarda, yani ülke hayatının bütün kesimlerinde çok önemli bir uğraşı yüklenmek zorundayız.

Merkez Komitesi kararlarının anlamı ve uzantıları hakkında en iyi yargıyı zaman verecektir. Ama şimdiden, bu kararların, Parti çalışmasının çok daha iyi anlaşılmasına yol açtığını, bu çalışmanın ülkemizin bugünkü koşullarına uygun hale geldiğini, her vatandaşın çalışmasını çeşitli yönlerden geliştirdiğini söyliyebiliriz. Geçmişteki yetersizliklerin ve biçim değişikliklerinin yok edilmesini karşıt görüşlerin değiş-tokuşu ile tartışmaya ve sosyalist demokrasiyi geliştirmek için gerekli koşulların belirmesini de bu kararlar sağladı. Her vatandaşın kişisel özgürlüğünün ilk şartının bunlar olduğuna, kamu hizmetlerinin görüşülmesine ve karar alınmasına katılması hakkının sağlanmasının gerektiğine inanıyoruz. Ayrıca bütün kararlarımızın objektif, toplumsal gelişime uygun olması için, halkın bu kararlara katılmasını başlıca ve en önemli şart sayıyoruz.

Bir başka deyimle, *sosyalist toplumda yeni bir siyasî rejim modeli yaratmaktayız.* Bu model, eski merkeziyetçi ve bürokratik rejimden özüyle büyük

ölçüde ayrılmaktadır; partinin yönetici rolünü kabul ediyor ama bu rolün güce dayanması görüşünü kabul etmiyoruz. Bu görüş son toplantılarda kesinlikle reddedilmiştir. Çeklerle Slovakların yaratıcı güçlerinin genel uygulamasıyla Çekoslovakya'nın kısa sürede, sosyalizmin bütün ideallerini, bütün üstünlüklerini ve ilkelerini değerlendiren, yüzyıllardan beri, öncüler ve ustalarımızın hayatları pahasına açmaya çalıştıkları yolda ilerleyen bir ülke olmasını istiyoruz. Parti Merkez Komitesi son toplantısının anlamı ve uzantısı budur.

uygulamada bu değişiklikler nasıl gerçekleştirilecek, parti hayatında kendini nasıl gösterecek, toplumsal hayatın öteki yönlerini nasıl etkileyecektir?

TOPLUMUMUZDAKİ tutucu ve gerici unsurların gösterecekleri direnme gücüne, eski alışkanlıkların frenine bağlıdır tasarılamızın çabuklukla gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesi. Halkımızın bütün katlarını harekete getiren, ayaklandıran güçlü ilerici dalgadan yararlanıp, bütün vatandaşların örgütlerin, ilerici grupların yardımıyla niyetlerimizin düşünceden eyleme geçmesini, gerçekleştirilmesini sağlayan sağlam temeli yaratmalıyız.

Edebiyat alanında ilişki ve durumların düzenlenmesi çalışmalarını izlerseniz; siyasetimizin uygulanması konusunda bir fikriniz olur. Parti örgütlerinin, kişisel nedenlerle durumun yüzeyde kalan bir incelemeyle aydınlanması gibi kararları iptal edilmiştir. Yazarların yaratıcı çalışmalarını diledikleri gibi geliştirmeleri için, gerekli bütün koşullar sağlanmıştır. *Toplumumuzun ilerici eğilimlerinin bugünkü olanaklarından en büyük faydayı yazarların sağlayacakları ve sosyalist sanatı geliştirecekleri-*

ne şahsen inanıyorum.

Edebiyat alanında olduğu gibi, partinin içindeki durumun da kısa sürede düzelmesi, kötü alışkanlıkların kaybolması, çağımızın gerektirdiği çalışmalara uygun yöntemlerin bulunması gereklidir. Bütün diğer alanlar için, gençlik, bilim, devlet mekanizması ve toplumsal örgütlerin hepsi için aynı gereklilik görülmektedir.

Partinin ve örgütlerinin çalışmasına özel bir dikkat göstereceğiz. Devleti yöneten kadronun arkasında partinin olduğunu savunmak doğru değildir. Partinin genel rolünü açıklamak değil, gelişimimizin bugünkü koşulları içinde üzerine düşen yönetici rolü en etkin biçimde oynamasını sağlamak sözkonusudur.

Günümüz koşulları içinde Partinin yönetici rolünü belirtmek yaratıcı çalışmanın, tartışmanın, özgürlük içinde çeşitli görüşlerin çatışması, her Partilinin, parti politikasına göre durum alması ve bu politikanın yalnız uygulanmasında değil, siyasî yönün çizilmesinde ve bunun kendi çalıştığı alanlara uygulamasında gerekli koşulların sağlanması demektir. Gerekli merkeziyetçi düzeyi muhafaza ederek ülkemiz içindeki demokrasiden gerek üst kademelerde grekse bütün kuruluşlarda yararlanmaya çalışmalıyız; *böylce seçimle işbaşına gelmiş kuruluşların önemi belirtildiği gibi Partinin görevlerini açıkça tanımlamak mümkün olacaktır.*

Parti siyasî çizgisinin ortaya çıkarılmasında, uzmanlara ve değerli uygulayıcılara çok geniş yetkiler vermek istiyoruz. Çağımız toplumunda, bilimin ve uzmanların yardımından yoksun kalarak Parti siyasî çizgisini yararlı noktaya getirmenin imkânsızlığına inanıyoruz.

Merkez Komitesinin ocaktaki toplantılarında varılan sonuçların uygulanmasında, gerekli araçlardan

en önemlilerinden biri, hazırlanmakta olan parti çalışma programıdır, Merkez Komitesinin gelecek toplantısında bu çalışma programı görüşülecektir. Bütün yurttaşlarımıza hedeflerimizi, politikamızın ana hatlarını sunmak istiyoruz. Çalışma programı çevresinde cumhuriyetimizde yaşayan bütün yurttaşlarımızı toplamak, böylece sosyalist gelişmenin amaçlarım gerçekleştirmek, *bununla da Parti'ye güveni yeniden sağlamak hedefimizdir. Bütün yurttaşlara, bütün toplumsal katlara bir görüş açısı, sorunlarına ve ihtiyaçlarına, Çekoslovakya'da sosyalist toplumun gelişme dönemi sonrasında bekledikleri ve düşündüklerinin tümüne cevap veren uzun vadeli bir siyasî program hazırlamayı düşünüyoruz.*

Son yıllarda biriken sorunların çözümünde, geçiş döneminde partinin hatalı görüşlerinin ortadan kaldırılması ve belirmesi kaçınılmaz bir ucun harekete geçişinin önlenmesinde en geçerli yolun bütün Parti örgütlerinin olumlu çaba göstermesi olduğuna inanıyorum.

yapılan değişiklikler uluslararası işçi hareketinde büyük bir dikkat ve geniş bir ilgi uyandırdı; sizce, çekoslovak deneyinin uluslararası sosyalist hareketine getirdikleri nelerdir?

SOSYALİZMİ yerleştiren ülkelerin çoğunun tersine, Çekoslovakya, gerek ekonomik gerekse kültürel yönden gelişmiş bir ülkeye dayanarak sosyalist kuruluşunu tamamlamıştır. Buna, Çek Komünist Partisinin ilk cumhuriyetin kuruluşunda, burjuvazi yönetimi sırasında da bir yığınlar partisi olduğu, o çağdan başlıyarak gerek siyaset, gerek propaganda ve gerekse örgütlenme alanında büyük başarı-

lar sağladığı eklenmelidir. Çek Komünist Partisi yöneticilerinin adı, halk tarafından biliniyor, gerek Parti politikası gerekse yöneticiler, uluslararası sosyalist hareketinde büyük saygı görüyorlardı. Çek Komünist Partisi çalışmasını, savaş sırasında da başarıyla sürdürdü, işgalci nazi birliklerine karşı savaştı; Gottwald yönetiminin ileri görüşünü burada anmak gerekir; çünkü o çağlarda, savaş sonrası ülkemizde sosyalizmin gelişmesi için gerekli koşullar Gottwald yönetimi tarafından sağlanmıştır.

Savaş sonrasında partimizin başına geçen Gottwald yönetiminin en belirgin yanı Çek ve Slovak ulusal gereklerine marksist kuramı uygulamakta gösterdiği yetenektir. Gottwald, Çekoslovakyanın sosyalizme giden yolunu bulmak için çalışmış, *sosyalizmin genel ilkelerini Çekoslovakyanın kendine özgü koşullarına uygulamak için uğraşmıştır.*

Ne yazık ki, bu dönemden sonra — *gerek dostlar gerekse düşmanlar arasında Çekoslovak komünist partisinin çalışmalarına büyük değer veriliyordu* — bir takı mobjektif ve sübjektif unsurlardan ötürü bütün uluslararası sosyalist hareketinde bazı yozlaşmalar görüldü, Çekoslovakya'da bu yozlaşmadan kendini kurtaramadı. Şimdi herkes tarafından bilinen hatalardan ötürü, Partinin prestiji ülkemizde ve dışarda çok düştü; oysa uzun yıllar boyunca hayatın ortaya çıkardığı bütün sorunları yaratıcı şekilde karşılaması ona olağanüstü bir otorite sağlamıştı. Sayısız hatalarımız ve bağımlı politikamız yüzünden dostlarımızın çoğunu hayal kırıklığına uğrattık, bizim ve dostlarımızın düşmanlarının ekmeğine yağ sürmüş olduk.

Şimdi bu hatalardan kurtulmak, Partimiz tarafından uzun yıllar boyunca izlenen ve özellikle savaştan hemen sonra Klement Gottwald tarafından be-

lirtilen başarılı yola yeniden girmek için çalışıyoruz. *O çağlarda Klement Gottwald, ülkenin gerçeklerine uygun bir sosyalizme giden yolun, geçmişteki gelişimimizi, Çekoslovakyaya özgü, siyasî ekonomik,, ulusal ve tarihî özellikleri dikkate alması gerektiğini söylüyordu.* Bu özellikleri başlangıçta birer veri sayıp, günümüzün sorunlarını düşünerek, cesaretle, doğru olarak çözmeye çalışacağız.

Bütün çabamız sağlam bir toplumsal ve ekonomik temele dayanan, gelişmiş bir sosyalist toplumun yapımına yöneliyor. Dış görünüşüyle Partimiz ve ulusumuzun demokratik, ilerici geleneklerini yansıtan, başarıyla kendi koşullarımıza uygulayabileceğimiz diğer komünist partilerin deneylerini de hesaba katan bir sosyalist toplumun yapımına. Komünist Partisinin kendinden yola çıkıp herhangi bir anda çalışmalarının eleştirici incelemesini yapabileceğini, kendini yenileyip faaliyetlerine yön vermesi gereken demokratik ilkelerin rahatça gelişimini sağlayacak kadar güçlü olduğunu ispatlamak istiyoruz. *Gerek Partide gerekse sosyalist toplumda özlenen gerçek demokrasiye varabilmek için ne yapılsa azdır;* bu sözler verimli bir hayat için Parti ve toplumumuzun gelişimi için başlıca şarttır. Daha da ileri gideceğim. *Sosyalist toplum rejimi insanlık gelişiminin daha yüksek bir kademesi sayılıyorsa, toplumsal hayatın her unsurunun, sosyalist demokrasinin biçim ve muhtevası dahil, herhangi bir burjuva toplumuyla kıyaslandığında bu geliştirici üstünlüğünü göstermesi gerekir.* İnsanlık tarihinde ilk kez sosyalist demokrasi kavramının muhtevasını gerçekleştirme olanağı ortaya çıkmaktadır. *Çünkü bizde sözkonusu edilen demokrasiye yönelme sorunu kesinlikle sosyalist bir görünüştedir.* Bu yoldan, Batıdaki kardeş partilere de iyi bir hizmette bulunuyoruz.

Dikkat edilsin: bugünkü çabalarımıza olduğundan büyük bir önem vermeye niyetimiz yok, *yaptıklarımızın her yerde geçerli olduğunu da savunmuyoruz. Burada, sorunları bizim kendi açımızdan incelememiz sözkonusudur, her Parti de kendi görüşünden yola çıkabilir.* Kendi deneyimizi, uluslararası işçi hareketi içindeki deneylerden biri sayıyoruz. *Ülkemizin ihtiyaç ve olanaklarına uygun yeni bir ekonomik model yaratma ve sosyalist ekonominin etkili şekilde çalışıp başarılar elde edebileceğini ispatlama yolundaki çabalarımız için de aynı şeyi söylüyoruz.*

batıdaki gözlemcilerin bazıları, 1956 yılında başlatılan bir gelişimi hedefine ulaştırmakta olduğunuzu söylüyorlar; oysa yaptığınız gelişimin yepyeni bir aşaması değil midir?

EVET. 1956 yılında başlayan demokrasiye yönelme çalışmalarını tamamlamak değil çabamız. Yine de, gerek halkımıza, gerekse haksız yere cezalandırılan bütün kişi ve gruplara o sıra yapılan haksızlığı gidermek isteğimizdir. Ama bu, Partimizin bugünkü çabasının unsurlarından bir tanesidir. Şimdiki geliştirme hareketinde, özellikle 1930-40 yılları Komünist Partisinin ilerici geleneğini ileri götürmek istiyoruz. Özellikle 1945-48 yılları arasında, Partimiz, hedeflerinin bilincinde olan bir siyasî çalışmayla çevresinde yurttaşlarımızın büyük bir bölümünü toplamayı başarmıştı. Siyaset ve örgütlenme alanında bu verimli çaba, ülkemiz ilerici güçlerinin 1948 şubatındaki zaferiyle doruğuna varmıştı. Bu zafer toplumumuzun sosyalist yapısını kesinlikle yerine oturtmuştu.

1956 da, her şeyden önce yapılan hataların onarılması ve *kişi yüceltme çağında kalan yozlaşmaların*

giderilmesi sözkonusuydu. Bu düzeltme gereken şekilde yapılamadığından yeniden çözümlenmemiş pek çok soruna dönmek zorunda kalacağız. O günden bu yana, içinde gerçek payı büyük olan bir sürü kararları benimsedik; bu kararlarla gerekli uygulama arasında hep bir takım boşluklar oldu. İlerici ve tutucu güçler arasındaki çatışmanın uzun süre sonuçlanmaması, bu süre içinde tutucu güçlerin kendi hareket olanaklarını muhafaza edebilmeleri iyi niyetlerimizden bir çoğunun gerçekleşmesini önledi. Bir çok sorunların çözümünde yarı yolda kalışımız da yine bu tutucu güçlerin çabalarıyla açıklanabilir.

Şimdi, tek amacımız tutucu güçlerle savaş değil; çok daha ilerisini düşünüyoruz. Şubat zaferinin yirminci yıldönümünde de söylediğim gibi, ihtilâlci görüşlere gerçekten bağlılığımız ve ihtilâlci ihtirasımız savaş sonrasındaki hırsımıza eşittir. Günümüz gerçeğini karşılamak ve bu yeni çağda yeni işlerin üstesinden gelmek, kararlılık ve cesaretle günümüzün bizi yönelttiği yeni yollara girmekten çekinmemek amacımızdır. Bunu yaparken Cumhuriyetimizin, işçi hareketimizin geçmiş yıllardan kalma bütün olumlu değerlerini muhafaza etmek ve uluslararası sosyalist hareketin deneylerini hesaba katmak istiyoruz. *Ama geçmişin değerlerini devamlı, yılmadan koruyarak muhafaza etmek değil niyetimiz. Her şeyden önce yeni sorunlarla uğraşmak, şimdiki gerçeğimizin gerektirdiği şekilde onları çözmek istiyoruz.*

Şu söylediklerimden, bugünkü yenileştirme hareketinin 1956 dakinden çok daha ileri olduğu ve çok şeyler gerektiren hedeflere yöneldiğimiz sonucunun çıkarılabileceğini sanıyorum. Objektif koşulların değişiminin gerektirdiği devamlılık ve kopukluk içinde ilerliyor tarih. 1968 yılında toplumumuzun duru-

mu ve olgunluğu ve bizim bilgimiz 1956 dakinden çok farklıdır. Bu nedenle yapılacak ya da yapılmakta olan değişiklikler, toplumsal hayatımızın oniki yıl önceki düzenlenmesinin basit bir devamı değildir, olamaz da. *Girdiğimiz yol, gerçekten yepyeni bir yoldur.*

2.

SOSYALİST DEMOKRASİ

aleksandr dubçek

PARTİ halkların, toplumun toplumsal grupların ve kişilerin ihtiyaçlarına uygun biçimde belirtmek için bir takım yollar arar. Araştırma, güç, karışık bir iştir ama onsuz bir toplum yönetilemez.

Bazıları, Parti'nin bu yeni yolunda aralıksız ilerleyip ilerlemiyeceğini, yılmadan Merkez Komitesinin ocak toplantılarında alınan kararları gevşemeden uygulayıp uygulamıyacağını merak ediyorlar.

Kimi de tartışmaların, kalem kavgalarının, geçmişi eleştirmenin sosyalist ilkelerimizi gevşetip gevşetmiyeceğini, namuslu bir çalışma sonucu bugüne kadar gerçekleştirilenlerin atılmasına yol açıp açmıyacağını soruyor. Demokrasi ve yönelme hareketinin çığırından çıkacağından, bütün toplum katlarının ihtiyaç ve çıkarlarını göstermekte aynı olanaklara sahip olmadıklarından korkanlar da var.

Bu geniş, büyük çatışmanın anarşiye dönüşmesinden de korkuluyor.

Sözkonusu korkuların temelinde Partiye karşı na-

muslu bir tavır var; korkuları anlıyorum, görmezlikten gelemem. Her şeyden önce, Çekoslovak Komünist Partisi Merkez Komitesi; ocak toplantılarında, Parti çalışması için gerekli temel sorunları çözebilmişse, geriye dönüşü de önleyip bu yeni ilerici akımla Parti çalışmalarını da geliştirebileceğini belirtmek isterim.

Önce, bu hareketin raslantı sonucu olmayıp Merkez Komitesi tarafından istenerek ortaya çıkarıldığını söylemeliyim. Hedeflerin bilincindeki Merkez Komitesi, Parti örgütlerinin deneylerinden yararlanarak geniş bir çalışma alanı açtı. Ocak toplantılarının sonuçlarına dayanarak, toplumumuzun bütün katları ve toplumsal gruplarının çoğunluğu olumlu fikirler yürütüyor ve yürütmekteler. Bunlar işçiler, rençberler, teknisyenler, aydınlar; Bohemya, Moravya ve Slovakya'nın bütün vatandaşları, her kuşağın insanları, partililer ve partisizlerdir. Toplumumuz, gerek muhtevası gerekse ruhu ile sosyalist demokrasiyi geliştirme olgunluğuna varmıştır. Bu gelişimi yüksekten yönetmek gerekmemiş; bazı sorunların abartılması ve tek yanlı görünüşü toplumun içinde düzeltilebilmiştir. *Bugüne kadar susanlar da konuşsun.* Suskunluklarının nedeni ne olursa olsun, bize gerekli olan budur.

Herkesin artan çabası, Parti politikasına gösterilen güven, birlik için en büyük teminattır. Bu teminat, zor kullanarak elde edilenden çok daha da güçlüdür. Merkez Komitesinin bir tutumu benimseyip bütün özel durumlarla ilgili görüşünü belirtmesi beklenemez. Bu Parti'nin etkisini azaltmak demektir. Yepyeni yollara girdik. Bu bir objektif kaçınılmazlıktır. Daha derin bir bilgiyle sorunlar toplum güçleri, ve çözüm yolları üzerinde çalışma devam etmelidir. İşte burada Merkez Komitesi ile bütün Parti yalnız cevap vermekle yetinmiyecek, cevap arı-

yanların başında bulunmaları gerekecektir. Partinin çizgisini koruyan, güçlü emirler ve yukardan kabul ettirilen durumlar değildir; önce partililerin çalışması, insanlarla ilişkileri, faal siyasî çalışmaları Parti politikasının doğru uygulanmasını sağlıyacaktır.

Toplum çalışmalarının gelişmesinde, basın, radyo ve televizyon son zamanlarda önemli bir rol oynamış, bu yönde çok değerli çalışmalar yapmıştır. Günümüzün olayları üzerine bütün halkın ilgisini çekmeyi başaran basın, radyo ve televizyondur. Gerçekten de, vatandaşlar uzun süredir ülkelerinin iç politikasına bu kadar büyük bir ilgi göstermemişlerdi. *Bu da, mümkün olduğu kadar çok sayıda insanın siyasî hayatı anlaması, siyasete katılması ve ülkenin yönetimine katılması görüşünü savunan Leninci isteğe uygundur.*

Basından ve gazetecilerden beklenen nedir?

Gelecek aşamanın en belirgin eğiliminin geliştirilmesine yardım etmesi: Ayrıldıkları yanları göz önünde tutarak çeşitli toplumsal grupların çıkarlarını birleştirmek. Yine kamu oyunu oluşturmak görevini taşıyan basın, kamu oyunun şimdiki durumuna ve toplumun çeşitli katlarına elinden geldiğince saygılı olmalıdır. Geçmişte, bu alanda çok şeyler ihmal edildiğinden basının bu tutumu benimsemesi mutlaka gereklidir. *Yığınlararası haberleşme olanakları Parti politikası ile geniş vatandaş katları arasında etkin bir ilişki kurulmasına yardım edebilir.*

Zamanla «*demokrasi*» ve «*özgürlük*» kavramlarının muhtevasını da geliştirmek gereklidir. Özgürlükten yoksun kalma, çoğu kere toplumun ekonomik düzeyiyle ilgili kısıtlamalar, üretimin durumu, üretimde insanın yeriyle ilgilidir. Bu alanda milyonlarca kişi temel sorun — *yaratıcı insan olarak ge-*

lişme — ve maddî manevî ihtiyaçlarının tatminiyle sınırlıdır. *Özgürlük eksiğini gidermek sosyalizmin başlıca görevlerinden biridir ve geniş halk yığınlarını ilgilendirir.* Özgürlükten yoksun olmanın, özgürlüğün derinliğine tanımını yapmak, araştırmak, tabanın kurtuluşuna karar verecek ilerici güçleri, işçileri, köylüleri, aydınları destekleyip geliştirmek gerekecektir. Toplumumuzdaki güçlerin hissedilir şekilde birleşmesine ancak bu yoldan katkıda bulunabiliriz.

Ocak toplantıları sonuçlarının gerçekleştirilmesi sırasında sosyalist inanç öylesine köklü, vatandaşların sorumluluk ölçüsü öylesine derin çıkmıştır ki gelecekteki gelişimin hareket noktasını demokratik yoldan görüş teatisi, eleştiri ve özeleştiriden başlatsak bile bunların sosyalist güçlere karşı olmayacağı, sosyalist güçlere karşı kullanılamıyacağı anlaşılmışıtr.

Sosyalizme karşı olanların — bizde çok vardır — keyfi yerine gelebilir, bizim özeleştirilerimiz onları zevklendirebilir ama demokrasiye yönelme hareketimizi ne doğrudan, ne de dolayısıyla etkiliyemiyeceklerdir. Tersine, bu yol, onları başlıca besinlerinden de yoksun bırakacaktır. Ama sosyalizmin gelişmesine dayanan halkımızın çıkarlarını anlayabilecek kimseleri geri çevirmiyeceğiz.

Bu tutum, demokratlaşma hareketlerini bir takım tehlikelerin beklemediği anlamına gelmez. Yine de bir grup ya da bir toplumsal kat bizim için tehlike sayılamaz. Asıl tehlike, modası geçmiş uygulamalarda direnen ya da halkın çıkarlarını ve Parti'nın dâvasını tehlikeye atacak hırsları körüklemeye çalışan kişilerdedir.

Bazıları, siyasî alanda geniş bir demokrasiye yönelme hareketinin, iktidarın temelini, savunmasını ve sosyalizm ilkelerini zayıflatabileceğini düşünmekte-

dirler. *İç politika alanında, ülkemizin sosyalist ilkelerini tehdit edebilecek bütün güçlerin etki ve kuvvetini yok ettik.* Gelişim ve çeşitli grupların çıkarlarının belirtilmesi yolundaki iç politika çatışmalarında yukarıdan gelecek müdahalelerden yararlanmak istemiyoruz, böyle bir şeye izin vermiyeceğiz. Hatalı görüşlere, düşüncemizin ve delillerimizin gücüyle karşı çıkacağız. Parti çalışmasında yeni yöntemlerin ve yepyeni bir yolun gücüne inanıyoruz. *Halkımızın olgunluğuna güvenimiz var.*

Yine de, hiç bir zaman düşmanımıza karşı zor kullanmaktan vazgeçmiyeceğiz — suç bizde değil —. *Bu düşman emperyalist dünyadır ve ona karşı sosyalist hayatımızı korumak zorundayız.* Bunun için bütün toplumun çıkarı, halkın da desteklediği güçlü bir orduya sahip olmayı gerektirmektedir. Parti bu görüşü kabul ettirecektir.

Toplumumuz, yurttaşlarımızın özgürlüğünü tehdit eden, zora başvuran, çalışmadan sürülecek bir hayatın özlemini çeken, hırsızlık yapan kişi ve unsurlardan henüz temizlenmemiştir. Toplumumuz, düşmandan gelecek sızmalardan da kurtulmuş sayılamaz. Yine de toplum, sosyalizme düşman olan bu güçlere karşı korunmaktadır, güvenlik kuruluşlarımızın zorlu görevini desteklemeye devam edecek yüksek çalışma ve hazırlık düzeyini muhafaza edeceğiz. Bu alanda da bir takım hata ve yetersizlikleri giderip yurttaşlarımızın güvenlik kuruluşlarına karşı otoritesini, durumunu ahlâk gücü ve dürüst ilişkisini sağlamlaştıracağız.

Kısaca demokrasiyi, siyaset, Parti çalışmaları ve komünistlerle diğer yurttaşlar arasındaki ilişkiler alanında derinleştirmeye devam edeceğiz. Devlet yönetiminde, ekonomik gelişimde haklara ve disipline saygı gösterilmesini de sağlamak, yurttaşlarımızı düşmanlara, asalaklara ve düzen bozucu ki-

şilere karşı korumak için askerî güçlerimizle güvenlik kuruluşlarımızın çalışmalarını geliştirmeliyiz.

28 Martta toplanacak Parti Merkez Komitesi toplantısına Partinin çalışma programı sunulacaktır. Bu program Parti'nin yeni çizgisinin temellerini tespit edecek ve bütün emekçilerin çalışmalarını geliştirebilmeleri için yer açacaktır.

Çalışma programı, açık tartışma sırasında ortaya konan toplumumuzun tez elden halledilmesi gerekli sorunlarına elle tutulur çözüm yolları getirmelidir.

Mart toplantısından sonra halka açıklanacak çalışma programında Parti, toplumumuzda yeni yönetici rolü konusunda görüşünü belirtecektir. Parti, anayasa kuruluşlarıyla halk kuruluşlarının yerini tutmayı, onların sorumluluklarını üzerine olmayı onlara belirli görevler vermeyi düşünmemektedir. Ancak doğru yola yöneltmek ve çalışmalarını desteklemek Parti'nin amacıdır. *Parti, toplumumuzun yeniden doğuşunun eyleme geçmesini istemektedir.*

Ortaya çıkacak sorunlar neler olabilir ?

Toplumumuzun siyasî kuruluşunun temel sorunlarından biri, Parti ile Devlet arasındaki ilişkilerdir. Parti örgütlerinin Devlet yönetimine, ekonomik kuruluşların yönetimine ve halk kuruluşlarına el koyma, çalışmalarına karışma alışkanlığından vazgeçmelidir. Bu örgütteki partililer için Parti çizgisini izlemenin zorunluğu olduğu ilkesi unutulmamalı, ama bu kişilerin çalışmalarında, yetkilerinde ve sorumluluklarında bağımsız oldukları da bilinmelidir. *Sosyalizm üstün toplum biçimidir; sömürüyü ortadan kaldırır. Ama kişiliği alabildiğine geliştirmenin temeli de olmalıdır.* Bu görüş vatandaşların siyasî ve kişisel haklarının ve uygulanmaları için gerçek teminatların sağlanması gibi demokratik bir

kavram getirmektedir. Haklar ve demokratik özgürlüklerin gelecekte geliştirilmesi için bir kavram ortaya çıkarmak zorunludur.

Gelecekte halk örgütlerinin daha büyük bir siyasî çalışma göstermeleri beklenebilir. Özellikle sendikaların, örgütlenmesi, yaş ve meslek sınıflarına göre gençlerin başlıca çıkarını teşkil eden gençliğinde. Devlet kuruluşlarının yapısı — merkezî, bölgesel, bucak ya da köyle ilgili — idarenin bir tek kuruluşta toplanmasını önlemek ilkesinden hareket etmelidir. Temsilci birliklerinin ve özellikle Millî Meclisin görevini iktidarın en üst kuruluşu olarak anayasanın verdiği haklara dayanarak gerçekten yapması sözkonusudur.

Mahkemelerin siyasî ve toplumsal rolünü arttırmak ve bazı etkilere karşı mutlak bağımsızlıklarını sağlamak gerekecektir. Mahkeme ancak kanunla bağlı olmalıdır.

Parti, toplumumuzun bütün siyasî yönteminde idareci kadroların yenilenmesini sağlayacak koşulları yaratmaya da çalışacaktır.

Ekonomik kuruluşlar, çalışmaları için geniş alan bulmalıdırlar. *Devlet kuruluşlarının görevi kamu çıkarlarının koruyucusu olarak, sadece üretim çıkarlarını değil tüketicilerin de çıkarlarını düşünerek, ülkenin ekonomik politikasını tespit etmek olmalıdır.* İş yerlerinde çalışan emekçilerin demokratik yoldan etkisini arttırmak da gerekli olacaktır. Bu, sendikaların toplumsal görevleri konusunda, üzerinde iyice düşünülmüş bir kavramla yakından ilgilendirilmelidir.

Ekonomik politika alanında, geçen yılki Merkez Komitesi toplantılarında başlayan gelişmeyi hızlandırmak gerekiyor. Tüketicilerin çıkarlarını öne alan bir hava yaratılmalıdır. Bu amaçla, çalışma programı tasarısı ekonomik birimlerin çalışmalarını ge-

liştirmek gereğine parmak basmakta, toplumun ihtiyaçlarının bu yönden sağlanacağını belirtmektedir. Sosyalist müesseselerin durumunu tanımlamak, yetki ve sorumluluklarını tespit etmek gereklidir. Merkezî kuruluşlar ve başta hükûmet, ekonomik dengenin düzelmesiyle ilgili bir sürü görevi yapmak zorundadır. İlk alınacak tedbirler şunlardır : üretim yapısındaki değişiklikleri hızlandırmak, faydasız üretimi yok etmek, yaratılan kaynakları daha verimli şekilde dağıtmak, olanaklar ve eldeki yedekleri Devletin çeşitli bölgelerinin gelişimini, ekonomik etkinlik ve önemi ölçüsünde kullanmak.

Ekonomik politikasında Parti, ekonominin hızla yeniden düzenlenmesi yollarının üretimle sınırlandığı esasından hareket etmektedir. Bu ekonomik sorunlar, halkın hayat düzeyi hiçe sayılarak çözümlenemez. Yine de günümüzle 1970 yılı arasında hayat düzeyi, Aralık ayı toplantılarında kabul edilen esasları, ancak ekonomik sonuçlar olumlu çıkarsa aşacaktır. Bunu açıkça söylemeliyiz. Durumumuzun kolay olmadığı biliniyor, bu nedenle boşuboşuna söz verilemez. Yine de ilerici hareketten yararlanarak kişilerin atılımına yol verip plânlı yoldan hayat düzeyini arttırmak, çalışma süresini indirmek, sosyal sigortalar, asgarî maaş v.s. gibi sorunları çözümlemek için gerçek olanaklar mevcuttur.

Sosyalist toplumun gelecekteki gelişimi, halkın gitgide artan eğitimiyle yakından ilgilidir. Millî Eğitim sistemini geliştirmenin başlıca görevimiz olduğunu biliyoruz. Halklarımızın kültürel geleneklerine ve eğitimde gelişmenin sosyalist aşamasında alınan olumlu sonuçlara dayamyoruz.

Toplumun uyumlu ve hareketli bir gelişim göstermesi için kültürün bize sunduğu olanaklardan faydalanmak gerekir. Kültürün gelişmesini, yeni değerlerin araştırılmasını sağlayacak ve bu çalışmaların ürününü, geniş halk yığınlarının erişebilece-

ği duruma getirecek bir kültür politikasını gerçekleştirmek istiyoruz.

Kültürü yaratanlara sonsuz güvenimiz olduğundan onların anlayış ve desteğine de güveniyoruz.

Dış politikamıza gelince, iç uğraşlarımıza uygundur. Sosyalist Çekoslovakya'nın bağımsızlık ve güvenliğinin gerektiğinden yola çıkmakta, dünya sosyalizminin genel çıkarlarıyla uyuşmaktadır.

Dünya sosyalist sistemiyle arası bozulmaksızın, Çekoslovakya, uluslararası temel sorunlarda kendi tavrını takınmak olanaklarına sahiptir. Çekoslovak dış politikasının temeli Sovyetler Birliği ile bağların sağlamlaşması ve sosyalist ülkeler arasındaki birliğin güçlenmesidir. İlişkilerimiz eşitlik ilkelerine karşılıklı saygı ve yarara, uluslararası politikaya dayanır.

Barış içinde bir arada yaşama ilkelerinin ruhuna uygun olarak Çekoslovakya çeşitli uluslararası kuruluş ve ülkeyle ilişkilerini geliştirmeye devam edecektir. Ekonomik, siyasî ve kültürel ilişkilerde Orta Avrupadaki durumundan ve sanayileşmiş sosyalist ülke olma özelliğinden gelen değerini daha açık şekilde ortaya koyacaktır. Avrupa'nın bugünkü durumunun bütün Avrupa ülkeleri tarafından tanınmasına yönelen bir Avrupa politikası izleyecek bütün ülkeler arasında işbirliğini yüceltecek ve Avrupa kıtasının güvenliğinin sağlama alınmasına çalışacağız.

Anti emperyalist cephe takviyeye, bütün az gelişmiş ülkeleri ve özellikle Vietnam halkını emperyalizm ve neo - koloniyalizme karşı verdikleri savaşta desteklemeye devam edeceğiz.

3.
PARTİ ÇALIŞMA PROGRAMINDAN PARÇALAR

5 Nisan 1968 de toplanan Çekoslovak Komünist Partisi Merkez Komitesi toplantısı sonunda kabul edilmiştir.

ÇEKOSLOVAKYA, toplumundaki değişimi gerçekleştiren ilk sanayi ülkesi olmuştur. Bu değişimin sağlanması çok güç oldu. İşin büyüklüğü, karşılaşılan güçlükler ve geçirilen değişimin olağanüstü niteliğinin yanı sıra gelişimin zıtlıklarla dolu özelliğini, büyük yetersizlikler, çözümlenmemiş sorunlar, kişiyi yüceltme kavramıyla kendini gösteren sosyalist ilkelerin yozlaşması sözkonusuydu.

Yeni toplumsal düzenin yerleşmesi, tecrübesizlik, dogmatizm kişisel görüş ve davranışların öncelik kazanmasıyla damgalandı. 1950 yıllarının başlarında sosyalist ülkelerde görülen gelişim derecesi ve kişiye tapmanın getirdiği bilgi ile görgüyü arttırma çabalarındaki uyuşma; düşüncelerin, alışkanlıkların ve siyasî kavramların mekanik yoldan gelişmesine yol açtı. Oysa bu gelişme bizim ulusal koşullarımızla geleneklerimize aykırıydı. O çağda Parti ve Devleti yönetenler bu hataların sorumluluğunu taşırlar. Burjuvazi kalıntılarına savaş ve 1948

Şubatından sonra uluslararası ilişkilerin gitgide artan gerilimine karşı kullanılan merkeziyetçi ve idarei maslahatçı yöntemler sonraki gelişim döneminde de haksız olarak devam ettirildi. Zamanla da bürokratik bir sisteme dönüştü. Cumhuriyetin iç hayatında bağnazlık belirtileri başladı, halkın demokratik hak ve özgürlükleri kısıtlandı, yasalar çiğnendi, yöneticilerin keyfî idaresi ve nüfuz suistimali arttıkça arttı. İnsanların çalışma ateşi bu yüzden kırıldığı gibi partili olan ya da olmayan yığınla yurttaş haksız yere ağır cezalara çarptırıldı. Hareketimizin o çağlarda uğradığı onarılmaz zararlar, bu tür yöntemlerin karşısına her zaman bir ihtar olarak dikilmelidir.

Halkımızın gücündeki olağanüstü gerilim, tarihî önem taşıyan başarıların kazanılmasına yol açtı. Temel toplumsal değişimler gerçekleşti, sosyalist düzen, kesinlikle ve süreli olarak ülkemizde köklendi. Üretim araçlarının tümünün sosyalist Devletle emekçi kooperatiflerinin elinde tutulduğu toplumumuz, kapitalist sömürü ve bundan ileri gelen toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırdı. Cumhuriyetimizin her vatandaşı çalışma ve sosyal sigortaya girme hakkına sahiptir. Toplumumuz sanayileşme döneminden geçmiştir, büyük bir sanayi temeli vardır. Bilim ve kültürün geliştirilmesi alanında önemli başarılar sağladık. Geniş halk yığınlarının eğitim olanakları şimdiye kadar hiç bir yerde görülmemiş şekilde gelişti. Cumhuriyetimizin uluslarası durumu, sosyalist Devletler birliğinde sağlama alınmıştır.

elli yıllarının sonundan bu yana toplumumuz yeni bir gelişme dönemine girmiştir.

Bu dönemin belirgin yanları şunlardır :

- Birbirine düşman sınıflar ortadan kalkmış, iç gelişimin en dikkati çeken özelliği, toplumumuzdaki bütün grupların birbirine yaklaşması olmuştur.
- Şimdiye kadar ulusal ekonominin düzenlenişi, yönetilişi modası geçmiş yöntemlerle yapılmaktaydı. Bu yöntemlerde hemen değişiklik yapılması, yoğun bir gelişime dönmeyi sağlayan yeni yönetim yollarının bulunması gerekiyordu.
- Ülkenin, bütün dünyada görülen bilimsel ve teknik devrime ayak uydurmasını hazırlamak gerekliydi; bunun için de işçiler, köylüler, teknik ve uzman kadroları arasında sıkı işbirliği sağlanmalı. Görgü ve bilgide, uzman kadroda büyük bir gelişim olmalı, bilim ön plâna geçmeli, gerçek yerini almalıydı.
- Görüşlerin mübadelesi ve bütün toplumsal, siyasî sistemin demokrasiye dönmesiyle yeni teşebbüslere geniş bir hareket alanı açıyordu. Dünyada dikkati çeken rekabete ayak uydurmak, işçi hareketine karşı görevlerimizi gerektiği gibi, yerine getirmek için bunları yapmak şarttı.

Ne gibi yanlışların yapıldığı, hareketin nasıl yozlaştığını açıkça, nedenleriyle ortaya koymak istiyor, bu yanlışları kısa süreden düzeltecek bütün gücümüzü *HAYATIMIZIN YAPISINDAKİ TEMEL DEĞİŞİMLERDE* harcamak istiyoruz.

Sosyalist demokrasinin gelişimine yeni bir güç getiren Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 20. kongresinden sonra, partimiz, amacı bürokratik merkeziyetçi ve bağnaz yönetim yollarının ortadan kalkması, sınıf savaşının emekçilere karşı çevrilmesini önlemek olan bazı tedbirler almıştı. Bağnaz tutum, sosyalizmin kuruluş kavramlarında yeni bir

değerlendirmenin gereğince, tam olarak yapılmasını önledi.

Bu nedenle alınan tedbirler, umulan sonuçları sağlamadı. Tersine, yıllarla beraber güçlükler durmadan birikti. Yeni toplumun kurulmasının yalnız üretimin hızla arttırılmasına dayandığı şeklindeki görüşlerle zamanında mücadele edilmedi. Ağır sanayi bu nedenle kısa sürede çok yayıldı, gelişip ölçüsüz emek, ham madde ve pahalı yatırım gereklerini ortaya çıkardı. Tepeden inme emirlerle kabul ettirilen böyle bir ekonomi politikası ihtiyaçlara, ülkenin ekonomik olanaklarına uygun değildi. Gerek emek, gerekse ham madde kaynaklarının tükenmesine yol açtı. Ekonomi, üstesinden gelinemez görevlerle başbaşa bırakılmıştı, emekçilere gerçekleşmesi imkânsız sözler verilmişti.

Bu yetersizlikler, doğrudan doğruya, eski tepeden inme yönetim tarafından ortaya çıkarılmış ve değiştirilmemişti : Ekonomik olanaklar, ticarî para şekilleri ve pazar ilişkilerinin yerini, merkezin tepeden inme emirler almıştı. Sosyalist müessese ruhu geliştirilmedi. Ekonomik hayatta bağımsızlık, görev aşkı, meslekî yetenekler ve halkın teşebbüs gücü gibi özelliklere değer verilmiyor, tek ölçü üstlere boyun eğme ve hatta uşaklık, yaltaklanma oluyordu.

Ekonomide eskimiş yöntemlerin tutulmasının daha derin bir nedeni siyasî sistemde görülen yozlaşmaydı. Sosyalist demokrasi zamanında geliştirilmedi, ihtilâlci diktatörlük yöntemleri bürokratizme dönüşerek yozlaştı ve hayatımızın bütün kesimlerinde gelişmenin ayakbağı oldu. Böylece siyasî hatalar, ekonomik güçlüklere eklendi; teori ile pratik arasındaki bağların kopmasına, güçsüzlüğe yol açtı. Parti, Devlet, ekonomi, bilim ve kültür emekçilerinin büyük yaratıcı çabaları, bu mekanizma yüzünden

boşa gitti, 1960 yıllarının başında buna dış koşulların kötülüğü de eklenince büyük iktisadî sarsıntı baş gösterdi. Emekçilerin her gün karşılaştıkları güçlükler buradan geliyor.
Bu kısır döngünün «fasit daire» başlıca unsuru, Partinin içinde bile bağnazca, bürokratik tutum kalıntılarının giderilememiş olmasaydı. Parti içinde demokratik sosyalizmin yeterince geliştirilememesi, teşebbüsün geliştirilmesine karşı çıkan bir hava, eleştiriye karşı koyulması ve üstelik susturulması, hataların kısa süreden düzeltilmesine engel oldu. Parti kuruluşları, ekonomik kuruluşlarla Devlet ve sendikaların görevlerini yapacakları iddiasındaydılar. Bundan da, iktidarın birkaç kişinin tekelinde toplanması sonucu ortaya çıktı. Hiç bir temele dayanmayan müdahalelere, her kademede teşebbüsün dondurulmasına kayıtsızlığa, siliklik ve yetersizlik gibi niteliklerin zararlı şekilde yüceltilmesine varıldı. Sorumsuzluk ve disiplinden yoksunluk gitgide gemi azıya aldı. Pek çok doğru karar uygulanmadı. Teorik düşünce bundan büyük zarar gördü.
dan büyük zarar gördü.
Merkez Komitesi, Aralık ve Ocak toplantılarında yetersizlikleri tarafsız ve açık bir eleştiriye tabi tuttu, Parti yönetici kuruluşlarında düzeltme hareketine girişildi.

sosyalist demokrasi

TOPLUMSAL gruplar ve kişilerin çeşitli çıkarlarının kabulü ve bu grupların birleştirilmesi yepyeni bir *DEMOKRATİK SOSYALİST* siyasî sistem modelini ortaya çıkarmak ve uygulamayı gerektiriyordu.
SINIF FARKLARININ SİLİNDİĞİ GÜNÜMÜZDE, TOPLUM İÇİNDE YAŞAYAN KİŞİLERİN BAŞLI-

CA DEĞER ÖLÇÜSÜ ŞU OLUYOR : BİR ADAM, TOPLUMSAL GELİŞİME NE GİBİ BİR KATKIDA BULUNMUŞTUR? Parti, eşitlik kavramlarını sık sık eleştirmiştir. Ama, uygulamada, eşitlik çabası görülmemiş ölçüde yayılmış, yoğun ekonomik gelişimin ve hayat düzeyinin yükselmesinin başlıca freni olmuştur.

Bugün eşitlik çabalarını yok etmeye çalışıyor, verim ilkelerine öncelik tanımak istiyorsak, yeni imtiyazlı katlar yaratma amacını gütmüyoruz. İstediğimiz, toplumsal hayatın bütün kesimlerinde çalışmaların ödeneğinin görevlerinin toplumsal önemi ve etkinliği, sorumluluk ve göze aldıkları tehlike ölçüsünde olmasıdır. Bu görüş, toplumumuzun gelişme çıkarlarına uygundur. Bu ilke teknik olgunluğu, işin verimini ve zarar etmeden yürümesini, sorumlu yöneticilerin otorite ve yetkilerini, arttırır, maddî çıkarı ilkesini öne geçirir; bütün emekçilerin uzman işçi haline gelmesinde artan önemi belirtir.

Bilimsel, teknik ve toplumsal gelişim, eğitimde çok daha ileri gitmeyi, emekçilerin ekonomik ve toplumsal hayatımızın bütün kesimlerinde yer almasını gerektirir. Yönetici kadronun en önemli yerlerinde, eğitilmiş, bilgili; mesleklerinde uzmanlaşmış sosyalistler bulunmazsa, sosyalizm kapitalizmle başedemez.

Bu zorunluk, eğitime, yeteneklere ve uzmanlaşmaya yıllar boyu önem vermeyen, şimdiki yönetici kadro yetiştirme politikasının, temelden değiştirilmesini gerektirmektedir.

Şimdi, Partinin, toplumumuzun yol göstericisi rolüne hak kazandıracak bir politika izlemesi özellikle büyük önem taşımaktadır. Bugün içinde bulunduğumuz durumda, ülkenin sosyalist gelişimi için başta gelen şarttır bu.

Komünist Partisi, yönetici, yol gösterici rolünü top-

lumu ezerek oynamaz. Büyük bir bağlılıkla toplumun sosyalist gelişimine hizmet etmelidir. Otoritesini zorla kabul ettirmek yerine eylemiyle, belirli bir sürede bu otoriteye hak kazanmalıdır. Görüşlerini emirlerle değil ancak üyelerinin çalışmaları, ideallerinin gerçekliğiyle benimsetebilir.

Geçmişte, Partinin yol gösterici rolü iktidarın Partide, Parti tekelinde toplanmasıyla gerçekleşir sanılırdı. Bu görüş, Partinin proletarya diktatörlüğünün aracı olduğu şeklindeki yanlış görüşe uymaktaydı. Bu görüş Devlet kuruluşlarının ekonomik ve toplumsal müesseselerin sorumluluklarını ve teşebbüs gücünü zayıflattı, Parti otoritesine gölge düşürdü, görevini yapmasına engel oldu. Partinin amacı toplumun evrensel «idarecisi» olmak, emirleriyle bütün kuruluşları, hayatta atılacak her adımı bağlamak değildir. Görevi, her şeyden önce sosyalist teşebbüsü uyandırmak, sosyalist bakışla yol, ve gerçek olanakları göstermek, partili görevlilerin örnek çalışması ve devamlı bir inandırma çabasıyla bu görüşlere bütün emekçileri kazandırmaktır.

Parti içinde bürokratik merkeziyetçi yöntemlerin önem kazanmasıyla savaşmanın en etkin yolu Parti üyelerinin siyasî çizginin hazırlanmasına büyük ölçüde katılmalarını sağlamak, seçimle işbaşına gelen unsurların gerçek demokratik rolünü desteklemektir. En iyi çözüm yolunun bulunması, geri kalmış olanın yerini yeninin alması için yapılan araştırmalar sırasında görüşlerin çatışması, sorumluların çabasında kaçınılmaz bir belirtidir. Partinin ve çeşitli Parti kuruluşlarının üyeleri bütün teşebbüsleri, eleştirileri, tartışılan konulardaki bütün değişik görüşleri ortaya koymak görevlere karşı çıkmak hakkına sahip olmakla kalmayıp, bu aynı zamanda onun görevidir de. Parti, görüşlerinde kişiselliğin önüne geçmek istiyorsa bu uygulamanın kökleşmesi gerek-

lidir. Değişik görüşleri savunan kişilerin çevresinde bir kuşku ve güvensizlik havası yaratmak, tıpkı geçmişte görüldüğü gibi hangi sebeple olursa olsun bir azınlığı cezalandırmak, dayanılır şey değildir. Yine de Parti, karar alındıktan sonra her partiliden bu kararın yerine getirilmesi gerektiği ilkesinden vazgeçemez. Parti içinde bütün üyeler, Parti, Devlet ve ekonomik kuruluşlardaki görevleri ne olursa olsun eşittir. Önemli yerlerde görev alanların sorumlulukları da o derece büyüktür. Partililer arasında Parti içinde ve Parti çalışmasında demokratik ilkeler uygulanmazsa toplumumuzda demokrasinin gelişmesi imkânsızlaşır. Bütün önemli konularda, görev bölümünde alınacak kararlar demokratik yoldan, gizli oyla gerçekleştirilmelidir. Parti hayatında demokrasiye yönelme aynı zamanda parti ve bilim arasındaki ilişkilerin sağlamlaşması demektir. Bu yönde danışma, karşıt görüşlerin tartışılması yollarından faydalanıyoruz. Bilimin görevi, temel çözüm yollarının ortaya çıkmasıyla sona ermez; Parti içinde devam etmeli ve uygulamada alınacak kararların doğruluğunun denetlenmesine yardımcı olmalıdır.

Geçen on yıl süresince; Parti, birçok kereler sosyalist demokrasinin gelişmesi gereği üzerinde durmuştur. Partinin aldığı tedbirler, gönüllü halk kuruluşları ve her türlü halk çalışmasının önemini belirtip seçimle iş başına gelen temsilci üyelerin Devlet yönetimindeki rolünü arttırmaya yöneliyordu. Partinin teşebbüsüyle her vatandaşın hakkını koruyan bir sürü kanun kabul edildi. 13. Parti kongresine götürülecek Merkez Komitesi görüşleri arasında *«İşçi Sınıfı Diktatörlüğü Devletinin Çekoslovakya'da tarihi görevini tamamladığı»* belirtiliyordu. Yine bu görüşler arasında, demokrasimizi geliştirmek için temelde nereye yönelmek gerektiği açıkça be-

lirtilmişti «*Sosyalist Demokrasi sistemi* — yönetici güç olarak Devlet, halk kuruluşları ve Parti — *emekçilerin çıkar ve isteklerinin, toplumumuzun sorunlarının çözümlenmesine katılmalarının demokratik yönden ortaya konmasını sağlamaya, bu sorunların, bütün toplumun ihtiyaç ve istekleri göz önünde tutularak sosyalist toplum kuruluşları çerçevesinde doğru olarak çözümlenmesine çalışır. Demokrasinin gelişimi, toplum yönetiminde bilimsel yanın güç kazanmasıyla at başı yürümelidir.*»

«Emekçilerin, halkın katılması» uzun yıllar, emirlerin yerine getirilmesine katılmak; verilen kararların incelenmesine katılmamak şeklinde kaldı. Bu nedenle de bilimsel görüş ve yurttaşlarla çeşitli toplum katlarının çıkarlarına cevap vermeyen keyfî müdahaleler yapıldı, kararlar, tedbirler alındı. Bu merkezî yönetim etkili olamadı; tersine, bir çok kararların gerçekleşmemesine, toplumsal gelişimin bilinçle yönetilmesinin zayıflamasına yol açtı. Tabii bu görüş, çoğu kere bildiklerinden başka türlü «*yönetmekten aciz*» kişilerin iş başında kalmasına sebep oldu. Bunlar hep eski yöntem ve alışkanlıkları uygular, işine gelen kişilerle çalışır, çevrelerine, görevlerinin yerine getirilmesinde yetenekleri ve ahlâkları birer garanti olanların yerine işe yaramıyanları doldururlar. «*Kişiyi tanrılaştırma, yüceltme çağını*» şiddetle mahkûm ettiğimiz halde toplumumuzun hayatından o çağın belirgin bazı alışkanlıklarını atmamız mümkün olmuyor.

merkez komitesi bu durumu düzeltmekte kesinlikle kararlıdır. 15. kongrede siyasî sistemin gelişiminde ortaya çıkan sorunları hayatın ihtiyaçlarına, yeni ekonomik sistemin temel kavramına uygun olarak incelemek gerekecektir. sosyalistler arası toplumsal ilişkilerin büyük bir canlılıkla gelişmesini,

bilimsel yönetim alanında geniş bir demokrasiyi birleştirmeyi sağlayacak şekilde, bütün siyasî sistemin değişmesi sözkonusudur.

Devlet politikasının hazırlanmasına, ULUSAL CEPHE ile içindeki siyasî partiler ve halk kuruluşları katılır. Ulusal Cephe'ye dahil siyasî partiler birbirinin dostudur ; siyasî çalışmaları, Ulusal Cephenin ortak siyasî programından hareket eder; ülkede toplumsal ilişkilerin sosyalist karakterine dayanan Çekoslovak anayasasına saygı göstermek zorundadır. Milli Cephe içindeki siyasî kuruluşların değişik, zıt tutumları, Devlet politikasında muhtemel çatışmaları Ulusal Cephe politikasında ortak bir sosyalist kavram temeline dayanarak, siyasî bir anlaşma ve bütün Ulusal Cephe kuruluşlarının birleşmesiyle çözümlenir.

Çekoslovak Komünist Partisi, sosyalizmin gelişimi için marksist - leninist görüşün *SİYASİ YÖNÜ*'nü sosyalist toplumumuzun doğru yolda gelişmesi için şart sayar.

sosyalizm, emekçilerin yalnız sınıf ilişkilerinin üstünlüğünden ve sömürüden kurtulması demek değildir. aynı zamanda kişiliğin de sınırsız gelişimi demektir. sosyalizm herhangi bir burjuva demokrasisinden fazlasını vermelidir.

Sömürücü sınıfın sultasından tamamen kurtulmuş emekçilere, iktidarın keyfî yorumuyla neyi öğrenip neyi öğrenemiyecekleri, herkesin içinde neyi söyleyip neyi söyleyemiyecekleri zorla kabul ettirilemez. Haberlerdeki geri kalmışlığı ve değiştirmeleri, önlemek, ekonomik ve siyasî olaylarla ilgili gerçekleri haksız olarak gizleme alışkanlığım yok

etmenin, müesseselerin çalışma sonuçlarının yıllık raporlar halinde açıklamanın ve yabancı ülkelerde çıkan gazetelcri sattırmanın, çelişen görüşler hakkında bilgi vermenin, ithalâtı geliştirmenin artık zamanı gelmiştir. Yöneticiler düzenli basın toplantıları yapmak, televizyonda, radyoda, basında günlük sorunlar üzerine görüşlerini belirtmek zorundadırlar. Basın, radyo ve televizyon, Devletin resmî görüşleriyle Parti kuruluşları ve basındakiler arasında bir ayırım yapma hakkına sahip olmalıdır. Özellikle Parti basını, Parti içindeki hayat hakkında bilgi vermeli partililer arası çeşitli görüş ve eleştirici tartışmaları yazmalıdır. Parti basının, görüşü Devletin resmî görüşü değildir.

Parti, sosyalizmin ideolojik düşmanlarının, demokrasiye yönelme hareketinden yararlanmaya kalkacaklarını bilmektedir. Gelişimin bugünkü safhasında ve ülkemiz koşulları içinde, burjuva ideolojisine karşı bütün halkın denetimindeki açık bir ideolojik savaşla karşı koyma ilkesini uygulamak yerinde olur. İnsanları Parti görüş ve politikasına kazandırmanın yolu, partililerin halktan yana uygulayıcı çalışmalarına dayanarak savaşmak, doğru ve eksiksiz bilgi vermek, bilimsel çözümlemeden kaçmamaktır. Önemli bir şey daha : son yıllarda, bir takım keyfî karar kurbanı olan partili ya da partisiz kişilerin itibarı ile medenî ve siyasî haklarının geri verilmesi gerektiği gibi sağlanmadı. Parti Merkez Komitesi kuruluşlarının teşebbüsüyle bu yoldaki kararlarının neden yerine getirilmediği inceleniyor; haksızlıkların onarılmadığı yerler görülürse gereken hemen yapılacak, haklar iade edilecektir. Haksızlığa uğrayan kişilerin dosyalarını incelemekle görevli siyasî kuruluş, halk bakanlığı ve mahkemede, geçmişteki çalışmalarıyla haksızlıkların ortadan kaldırılması-

na engel olmakta çıkarı bulunanlar yer alamıyacaktır.

cumhuriyetin gücünün temeli çeklerle slovakların eşitliğindedir. partimizin kapılarını güvenle - ardına kadar - gençlere açmak gereklidir.

Bütün toplumsal katlardan gelen, gençlerin yaşları ve yetenekleri ölçüsünde kendi işlerinin yönetimine, temsilci kuruluşlardaki kamu çalışmalarına katılmaları sağlanmalıdır. Gençlik kuruluşları, Parti kuruluşlarının ekonomik kuruluşların, ulusal komitelerin yardımcısı olarak tanınmalıdır. Sorunların çözünlenmesinde okul yönetiminde, bütün sorunların çözümlenmesinde söz sahibi olmalıdırlar. Gençlerin, yöneticilik dahil bilgileri, yetenekleri ve mesleklerine uygun görevler almaları sağlanmalı, onların yardımıyla kültür, beden eğitimi ve eğlence merkezleri kurulmalıdır.

bu konuda, partimizle çekoslovak gençlik birliği arasındaki ilişkiler yönünde öz eleştirimizi yapmalıyız.

Gençlik temsilcilerinden, çoğu kere kişisel görüşlerin sonucu ve gençlik kuruluşlarının içişlerine karışan, aşağı yukarı kesin emirleri gençlere bildirmelerini istedik. Genç partililere, istekleri, eğilimleri, ihtiyaçları ve çıkarlarını belirtip geliştirerek Parti politikasının hazırlanmasına yeterince katılmalarını sağlamadık. Böylece gençliğin teşebbüs gücü, siyaset ve toplum hayatındaki rolü zayıfladı. Partinin, Çekoslovak Gençlik Kuruluşunu «doğrudan doğruya yönetmesi» gibi yanlış bir ilke de bu zayıflamaya büyük ölçüde yardım etti.

13. Kongre, ekonomik durumu düzeltmenin ve yoğun bir gelişime geçmenin geleneksel yöntemlerle, yönetim sisteminde kısmî değişikliklerle merkezden gelen emirlere dayanan bir plânlamayla gerçekleştirilemiyeceği yolundaki sonuçları onaylamıştır. Bu düzelme, ancak, sosyalist ekonominin işlemesinde yapılacak temel değişikliklerle mümkün olabilir.

Ekonominin demokrasiye yönelmesi programı, ekonomik reformu siyasî demokrasinin gelişimine ve toplumun genel yönetimine bağlamaktadır.

ekonominin demokrasiye yönelmesi programında, özellikle bağımsız müessese ve devlet kuruluşlarına bağlı müessese gruplarının kurulması, tüketicinin tüketeceği şeyler ve hayat tarzını istediği gibi, eksiksiz gerçekleştirme hakkına sahip, herkesin işini dilediği gibi seçebilmesi, ekonomik politikanın hazırlanmasında emekçilerle diğer toplumsal gruplara ekonomik çıkarlarını belirtip savunmak hak ve olanaklarının verilmesi yer almaktadır.

Ekonomik reform, sosyalis müesseeslerde çalışanları, işlerinin iyi ya da kötü yönetilmesinin sonuçlarıyla doğrudan ilgili olmak durumuyla gitgide daha fazla başbaşa bırakacaktır. Bu sonuçlarla doğrudan ilgili olup bu sonuçlara katlanan emekçilerin, müessese yönetiminde de söz sahibi olmasını Parti gerekli bulmuştur. Böylece müesseselerde demokratik kuruluşlara ihtiyaç boş göstermektedir. Bu kuruluşların yetkileri, müessese yönetimi tarafından sınırlanacaktır. Müdürler, genel sonuçlar hakkında bu kuruluşlara bilgi verecek, yöneticiler bu kuruluşlar tarafından seçilecektir. Bunlar birer toplumsal kuruluş değildir, birer sendika sayılamazlar.

Çünkü müessese yönetimi mekanizmasında doğrudan etkisi olan birer unsurdurlar. Müessese kuruluşlarındaki üyelerin bir bölümü, orada çalışanlar arasından seçilir. Geri kalan üyeler, başka müesseseler içinden seçilecek, bütünüyle toplumun çıkarlarını gözetecek ve kararların doğruluğuyla teknik yanını denetleyeceklerdir; bu yabancı temsilcilerin demokratik denetim yollarından geçmesi gereklidir.

Ekonomik hayatı yönetmenin balşıca unsurlarından biri uyanık bir teknik politika uygulamaya, dünyadaki teknik ve ekonomik gelişimin ulusal kavramını incelemeye bağlıdır. Amacı, araştırmaya ilgi gösterilmesi ve daha modern yöntemlerin uygulama alanına konulması için gerekli ekonomik koşulları yaratmaktır.

Sosyalist ekonominin işleyişinde gerekli bir mekanizma saydığımız pazara gereken olumlu yerin verilmesinden çok şeyler umuyoruz. Pazar, iş yerlerindeki çalışmanın, toplum ihtiyacına uygun olarak görülüp görülmediğini denetlemeyi sağlayacak bir yol olacaktır. *Ama bizim düşündüğümüz kapitalist değil sosyalist pazardır. Pazarın rasgele sömürülmesini değil düzenlenmesini istiyoruz.* Ekonomik dengesizliklere karşı pazarın düzenlenmesi yolunda plân ve ulusal ekonomik politika olumlu bir güç gibi hareket etmelidir. Toplum, çeşitli görüşleri dikkate alıp bilim sayesinde gelecekteki gelişim olanaklarını keşfederek, akılcı yolu seçtikten sonra plânlama işine girişmelidir. Öteki pazar unsurlarının (müessese ve halk gibi) bağımsızlığını hiçe sayarak bu yola girilemez. Çünkü böylece, bir yandan ekonomik düzen tehlikeye atılır, öte yandan da ekonominin işlemesinde gerekli haberleşme ve karar unsurları yozlaşmış, biçim değiştirmiş olur.

sosyalizm, işçi hareketinin bilimle kaynaşmasından doğar, tutunur ve başarı kazanır.

Bu saydığımız güçler arasında bir ast - üst ya da taviz ilişkisi yoktur. Bilim ilerledikçe sosyalizmin çıkarlarıyla daha çok uyuşur; emekçilerin başarısı büyüdükçe bilimin önündeki alan genişler. Sosyalist toplumun hayatıyla bilimin gelişip değer kazanması arasındaki ilişki, emekçilerde tarihi görevlerinin bilincini ve bu bilinci ne ölçüde ön plâna geçirdiklerini yansıtır.

Şu sıra, dünyadaki bilimsel ve teknik devrimin itisiyle bilimin toplumsal rolü çok değişmiştir. Bilimin bütün toplum hayatına uygulanması ekonominin yoğun gelişiminin, insana ve içinde yaşadığı çevreye yönelen özenin toplum kültürünün ve kişiliğin gelişmesinin, çağdaş yönetim metotlarının, insanlar arası ilişkilerin artmasının, bugünün çeşitli sorunlarının çözülmesinin başlıca şartıdır. Özellikle bilim ve teknik alanda uzun vadeli görüşlerin sosyalizmin kapitalizme karşı kazanacağı zaferde önemli etkisi olacaktır.

Sosyalist toplumun bilimsel yönden anlaşılmasında insan bilimlerinin etkin bir araç olabilmesi için bu bilimlerin iç hayatlarındaki ilkelere saygı göstermeli, yüksek bir bilimsel düzeye varmaları için gerekli hareket alanı ve koşullar sağlanmalıdır. Parti, bir takım kuruluşlarının aracılığıyla insan bilimlerinin gelişmesi ve önemli toplumsal sorunlara yönelmesine yardımcı görüşleri belirtecek teşebbüslerde bulunacaktır; ama yaratıcı bilimsel çalışmaların işleyişine karışmıyacak, bilginlerin teşebbüs ve toplumsal sorumluluklarına güvenecektir.

Bilimin gelişmesi için uygun koşulların yaratılmasının yanı sıra, acele üstesinden gelmek gereken bir başka iş *BİLİMİ VE TOPLUMSAL UYGULAMA-*

YI AYIRICI ENGELLERİ ORTADAN KALDIRMAKTIR.

Sosyalist toplumun gelişmesi, bilimin yönetime ve bütün toplum hayatının yeniden düzenlenmesine gitgide daha fazla katılması ve toplumsal sorumluluğunun sonucudur. Bu amaçla, bilim adamlarının temsilci gruplara ve diğer toplumsal yönetim kuruluşlarına şimdikinden daha geniş ölçüde katılmalarını siyasî ve ekonomik tedbir tasarılarının incelenmesile bilimsel kuruluşlarla bilim adamlarının daha yakından ilgilenmelerini sağlayacağız. Toplum yönetiminde bilim adamlarının bilgilerinin büyük ölçüde uygulanmasını temin edecek, bu alandaki çalışmalara yardımcı olacak ekonomik ve toplumsal koşullar yaratacağız. Kısa sürede bir bilimsel uzmanlık sistemi kurulmasını sağlayacak, yönetimin her düzeyinde önemli konularda tartışmalar düzenlenmesine ve sağlam kararlar alınmasına yol açacağız.

eğitimimizin bundan sonraki gelişmesini başta gelen bir iş sayıyoruz.

Bu konuda, halkın kültür geleneklerinden, geniş bir demokrasiye yönelme hareketinin sosyalist aşaması sırasında varılan başarılardan yola çıkıyoruz.

ulusal ekonomimiz ve bütün toplumumuzun canlılığa kavuşup gelişmesi kültürün, okul ve öğretmen ihtiyacının hiçe sayılmasından vazgeçilmesi, millî eğitime toplum kaynaklarından çok daha büyük bir pay ayrılmasıyla mümkündür.

Uzun vadeli tasarılarımızda yeni bir temel teknik öğretim kavramı hazırlamak zorundayız. Bu temel

teknik öğretimde öğrencinin teşebbüs ve bağımsızlığı hesaba katılacak, her birinin zevk ve yeteneği arasında bir ayırım yapılmasına izin verilecek, derslerin mantıkî olarak öğrenilmesi sağlanacaktır.

maddî ve manevî kültürü desteklemek yalnız kültür cephesinin değil bütün toplumun kaygısı ve işi olmalıdır.

Kuruluşundan bu yana Partimiz, kültür ve sanat alanındaki yaratıcıların en iyilerini çevresinde toplamayı başarmıştır. Bu olay, savaş öncesi Çekoslovak sanat öncülerinin sosyalist olduğundan başka 1945 de kurtuluştan sonra çoğu aydının solculuğu ya da Parti'ye seçişiyle ispatlanmıştır. Sonradan, özellikle 1950 başlarında kültür temsilcilerinin pek çoğu bir takım suçlamalara hedef oldu, içlerinden bir sürüsü hiç bir temele dayanmayan siyasî cezalara çarptırıldı, Parti'nin kültür politikası sarsılıp, biçim değiştirdi.

Kültür politikasında müdaheleciliği ve bürokratik yöntemleri istemiyoruz, bunlarla savaşacağız. Sanatkârın yaratıcılığı sansüre tâbi tutulamaz. Yaratıcılarımıza sonsuz güvenimiz vardır; sorumluluk duygusundan yoksun bulunmadıklarını ve anlayışlarını ispat edeceklerdir. Kültür emekçileriyle yaratıcılarının sosyalizmin insancıl ve demokratik yanının geliştirilmesine ne büyük bir katkıda bulunduklarını, bu gelişimin önlenmesine karşı nasıl savaştıklarını iyi biliyor uğraşlarını değerlendiriyoruz.

kültür ve sanatın insancıl ve tolpumsal göreviyle ilgili dar görüşlerden ideolojik ve siyasî rollerinin önemsenmesinden, insan ve çevresindeki dünyanın değişmesindeki temel estetik görevlerin hiçe sayılmasından vazgeçilmesini istiyoruz.

Parti, sanatçı yaratıcı özgürlüğünü ve sanat eserlerini görme hakkını sağlayacaktır.

Kültür ve sanat alanında gerekli özgürlüğün, kültür emekçilerinin çalışmasında da kendini göstermesi gerekir. Hepsi, devlet kuruluşları için vazgeçilmez birer yardımcıdır. Sosyalist aydınlarla sanat ve kültür alanında görevli bütün yöneticilerin sorumlu ve bağımsız şekilde her alanda Parti politikasının hazırlanmasına yardımcı olacaklarından, kültürümüzün insancıl ve sosyalist yönelimi bakımından birer teminat sayılacaklarından eminiz.

Tabii kültürün rolü politikadan bütünlük ayrılamaz. Anayasa teminatı altındaki görüşlerin özgürlük içinde dile getirilmesine karşı çıkılmamasını sağlıyacağız. Partimiz, yine de dünyanın değişmesi için verilen savaşta sosyalist insanın etkin şekilde ortaya çıkarılışına yaratıcı gücün de katkıda bulunması için çalışmaya devam ederek, ilham kaynağı rolünü sürdürecektir.

dünya emperyalizminin saldırgan eğilimlerine karşı sosyalist ve demokratik güçlerin verdiği savaşta kararlı bir şekilde gelişimin, demokrasinin ve sosyalizmin yanında yer alıyoruz. bu yönden, önde gelen uluslararası sorunlar karşısındaki tutumumuzu, - gerici emperyalist güçlere karşı verilen dünya çapındaki savaştaki yerimizi belirliyoruz.

Çekoslovak dış politikasının temelleri, ulusal kurtuluş savaşı sırasında ve ülkemizin sosyalist kuruluş devresinde atılmıştır.

bu temel sovyetler birliği ve diğer sosyalist devletlerle beraberlik ve işbirliğidir. müttefiklerimiz olan dünya sosyalist birliği ülke-

leriyle aramızdaki dostça ilişkilerin gelecekte karşılıklı saygı, toprak bütünlüğünü gözetme, hak eşitliği ve uluslararası dayanışma esaslarıyla daha da kökleşmesini istiyoruz.

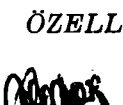
Bu yönde, Ekonomik Konseyin karşılıklı yardım konusundaki ortak çalışmalarıyla Varşova Paktı çerçevesindeki çalışmalara fiilen katılacağız.
Gelişme yolundaki ülkelerden anti-emperyalist cepheden yer alanların bundan sonraki çalışmalarına, sosyalist Çekoslovakya, gücü ve olanakları ölçüsünde yardımcı olacak, emparyalizm, sömürgecilik ve yeni - sömürgecilikle savaşan bütün halkları destekleyecek toprak bütünlüklerinin, ulusal bağımsızlıklarının ve ekonomik gelişmelerinin yardımcısı olacaktır. Gelecekte de, saldırgan Amerikaya karşı Vietnam halkının verdiği kahramanca savaşı desteklemeye devam edeceğiz. Orta - Doğu krizinde siyasî bir çözüm yolunu kabul ettirmeye çalışacağız.
İlerlemiş kapitalist ülkelere karşı, barış içinde bir arada yaşama politikasını uygulayacağız. Coğrafi durumumuz, bir sanayi ülkesi olarak ihtiyaç ve olanaklarımız bütün Devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla karşılıklı fayda sağlayacak gelişmeleri ön gören çok daha canlı bir Avrupa politikası izleyecek, Avrupa kıtasının ortak güvenliğinin sağlanmasına çalışacağız, *İKİ ALMANYA'NIN VARLIĞINI KABUL EDİYOR DEMOKRATİK ALMANYA CUMHURİYETİNİ ALMAN TOPRAKLARINDA İLK SOSYALİST ÜLKE OLARAK AVRUPA İÇİN ÖNEMLİ BİR BARIŞ UNSURU SAYIYOR; BATI ALMANYA CUMHURİYETİNDEKİ GERÇEKÇİ GÜÇLERİ DESTEKLEMEK GEREĞİNİ DUYARKEN AYNI ZAMANDA BU ÜLKEDEKİ YENİ NAZİ VE İNTİKAMCI EĞİLİMLERİN KARŞISIN-*

DA BULUNDUĞUMUZU AÇIKLIYORUZ. ÇEKOSLOVAKYA HALKI BÜTÜN ULUSLARLA BARIŞ İÇİNDE YAŞAMAK İSTER.

Uluslararası işçi ve sosyalist hareketi alanında Çekoslovak Komünist Partisi daha büyük bir çaba gösterecektir.

SOVYETLER BİRLİĞİ KOMÜNİST PARTİSİ, SOSYALİST BİRLİĞE DAHİL İŞÇİ VE KOMÜNİST PARTİLERİ İLE DİĞER BÜTÜN KARDEŞ PARTİLER ARASINDA DOSTÇA İLİŞKİLERİN ARTMASI, - GİRÜŞÜLMESİ VE HEPSİNİN DENEYLERİNDEN DİĞERLERİNİN DE YARARLANABİLMESİNİN ÜZERİNDE ÖZELLİKLE DURUYORUZ.

sonuçlar

Temelde, bir yön değişikliği yapmış değiliz; geleneklerimizin ve daha önceki kararlarımızın ruhuna uygun olarak ülkemizde, sınıf çatışmalarından arınmış, ekonomik teknik ve kültürel hayat yönünden iyice gelişmiş, toplumsal ve ulusal yönden doğru, demokratik bir kuruluşu olan, bilimsel biçimde yönetilen kaynaklarının zenginliğiyle insanlığa yaraşır bir hayat, dostça ilişkiler, insanlar arası karşılıklı işbirliği ve insan kişiliğinin özgürce oluşmasını sağlayacak boş alanın bulunduğu bir sosyalist toplum kurmak istiyoruz. Her yönden demokratik, Çekoslovakya koşullarına uygun yepyeni bir sosyalist toplum modeli ortaya çıkarma çabası içindeyiz. Kendi deneylerimiz ve bilimsel marksist görüşler, eskiden kalma yollarla bu hedefe varılamayacağı sonucuna ulaşmamızı sağlıyor. Toplumumuz güç bir döneme girmiştir, bu dönemde alışılagelmiş görüşlerden medet umamayız. En iyi niyetlerle gerçekleştirilmiş olsa bile, hayatı bir takım kalıplar içine sokamayız. Şu

sıra bilinmeyen koşullar arasında kendimize yol açmak deneyler yapmak, sosyalist gelişime yeni bir biçim vermek bunları yaparken yaratıcı marksist görüşlere ve uluslararası emekçi hareketi hakkındaki verilere dayanmak görevi bize düşüyor. Sorumlu ülke olarak, uluslarası sosyalist hareketin önünde Çekoslovakya, sosyalist gelişme koşullarının, epey ileri olan maddî temelin değerlendirilip kullanılmasının, halkının kültür ve eğitimiyle sosyalizmin içinde demokratik geleneklerinin olağanüstü bir düzeye varışının dikkate alınıp anlayışla karşılanacağına güvenir. Elimizdeki olanaklardan vazgeçer, ayağımıza gelen kısmeti tepersek kimse bizi bağışlamaz. **BU TEDBİRLERİ, İDEALLERİMİZDEN HERHANGİ BİRİNDEN YA DA DÜŞMANLARIMIZDAN VAZGEÇMEK İÇİN ALMIYORUZ. TERSİNE: BU TEDBİRLERİN YILLAR YILI DÜŞMANA SAYISIZ FAYDALAR SAĞLAYIP SOSYALİST DÜŞÜNCENİN ETKİNLİĞİNİ YOK EDEN, SOSYALİST ÖRNEĞİN ÇEKİCİLİĞİNİ ORTADAN KALDIRAN GEREKSİZ YÜKÜ ATMAMIZA YARDIM EDECEĞİNE EMİNİZ. SOSYALİST HAYATIN HİZMETİNDE YENİ GÜÇLERİ HAREKETE GEÇİRMEK BU GÜÇLER SAYESİNDE TOPLUMSAL SİSTEMLERİN, DÜNYA GÖRÜŞLERİNİN ÇOK DAHA ETKİN BİR KARŞILAŞTIRMASINI SAĞLIYARAK SOSYALİZMİN FAYDALARINI AÇIKÇA ORTAYA KOYMAK İSTİYORUZ.**

Gelecek ay ve yıllarda çok güç anların, oldukça karışık ve sorumluluk gerektiren bir işin bizi beklediğini gizlemiyoruz. Görevimizi başarmak için Cumhuriyetimizin mümkün olduğu kadar çok sayıda yurttaşım bir araya getirmek, bu ülkenin iyiliği, barışçı çabaları ve sosyalizmin gelişmesiyle ilgili herkesi birleştirmek gerekecektir. Güven, karşılıklı anlayış, büyük bir insanlık deneyine gerçekten bütün

güçlerini koymak isteyen herkesin bir arada çalışması şarttır. Her şeyden önce yaratıcı çalışma, her emekçinin, her partilinin kişisel teşebbüsü bize yardımcı olmalıdır. Güvenle onlara geniş bir çalışma alam, açmak, yollarına çıkacak bütün engelleri temizlemek, insanın yaratıcı güçlerini, toplumun maddî ve manevî bütün yeteneklerini harekete geçirmek amacımızdır. Vatanını, halkımızı seven her namuslu yurttaşın ülkesinin geleceğinden sorumlu bir yönetici olduğunu ve kendisine güvenildiğini hissetmesini sağlayacak koşulları da sağlamak istiyoruz. Çalışma programının ülkemizdeki sosyalist çabaların yeniden doğuş programı olması en büyük dileğimizdir. Ne istediğini bilen ve hedefe yönelebilen bir ulusa karşı koyacak güç yoktur.

4.
EKONOMİK YÖNETİM SİSTEMİ

ota şik

Bilimler Akademisi
İktisat Enstitüsü müdürü.
Başlıca öncülerinden biri
olduğu ekonomik reform
üzerine eserler yazdı.
önemli eseri :
«Sosyalist rejimde
ticarî ilişkilerin rolü»
dür.
1969 ağustosunda
başbakan yardımcısı oldu.
Eylülde
istifa etmek zorunda
kaldı.
Halen yurdundan
uzakta
yaşamaktadır.

İKİNCİ dünya savaşından uzun yıllar sonra üretimi hızla arttırıp bu temele dayanarak hayat düzeyini de yükseltmeyi başardık. Toplum ekonomisinde ve çeşitli müesseselerde yapyeni yönetim usullerinin yerleşmesini sağladık. Uzmanların, iş yeri temsilcilerinin, sendikalar gibi diğer ilgili kuruluş üyelerinin, sanayî, tarım ve çeşitli siyasî parti temsilcilerinin büyük ölçüde katıldığı, ulusal ekonomide yeni ve demokratik plânlama yöntemlerini uygulayan dünyanın belki de ilk ülkesiyiz. Bu plânlama yöntemleri ilk başarılı sonuçlarını verdi. Savaştan sonra da, en büyük batılı müesseselerle rekabet edebilecek devletleştirilmiş büyük müesseselerimiz oldu. Sonra, bütün bunları birden kenara bırakıp plânlama ve iş yerlerinin idaresinde tamamen merkezî bir yönetime kaydık; iş yerlerinde, fabrikalardaki teşebbüs ruhunu yavaş yavaş öldürdük ve sağlam işletmeler yerine plânın harfiyen uygulanmasına, yal-

nız nicel (kemmî) başarılar kazanma yarışına saptık.

Yıllar boyunca, sosyalist mülkiyetin yalnız Devlet mülkiyeti biçiminde olacağını, Devletin her şeyi, tepeden ve en ince ayrıntılarına kadar düzenleyeceğini, işletmelerde üretim miktarının ne olacağım, üretimde kaç işçinin çalışacağını, iş veriminin nereye varması gerektiğini söyleyeceğini sandık.

Emekçilerde, çalıştıkları yerin gerçekten sahibi oldukları hissi yavaş yavaş kayboldu; verimli koca işletmelerimizi, ekonomik yönden kendi kendine yetmeyen birer küçük üretim birimi haline getirdik. Hepsinin tepesine koca bir idareci üst-yapı, sayısız merkezî kuruluşuyla bir sürü bakanlık diktik. Üretim faaliyetleri, gelişme, yatırım fonu, araç ve gereçler, maaşlarla ödenekler gibi işletmelerin ihtiyaç duyduğu her şey tepeden sağlanıyordu. Bu nedenle işletmeler pazara, tüketiciye ve kendi çalışmalarında ekonomik esaslara duydukları ilgiyi yavaş yavaş yitirdiler. İşletme gelirlerinin pazarlara, mallarının satışıyla, tüketicilerin ihtiyaçlarının giderilmesiyle ilgisi yoktu. Buna karşılık tepede hazırlanan plâna harfiyen bağlıydılar.

Plânı yaparken merkez, pazarın yerini tutamadı; işletmelere, ne yapmaları gerektiğini ayrıntılarıyla söylemedi; ancak bazı malların yapımım bildirebilirdi. Bunda bile malların cinsi, ayrıntılı çeşitleri, üretim tekniği v.s. gibi şeyleri tespit edebilmekten uzaktı. Brüt üretim adı verilen genel üretim miktarını belirtmekle yetiniyordu; işletmeler de her zaman, brüt üretim plânını gerçekleştirebiliyorlardı. Tabii ekonominin ve tüketicilerin zararına.

Merkez yalnız üretim miktarıyla işletmelerin ne kadar mal çıkaracaklarını belirtmekle yetinmiyor, üretimi yönetecek başlıca kişilerin atanmasını da üzerine alıyordu. Aynı şey genel üretimin yönetilmesin-

de de söz konusuydu. Plânı hazırlıyanların genellikle işletmelerin iç sorunlarından, muhtemel iç çelişkilerinden haberleri yoktu, plândaki rakkamların nasıl doğduğunu bilmiyorlardı. *Kendilerine hiç bir değişiklik sunulmuyor, bir yargıya varmak, karşılaştırma yapmak olanağından yoksun bulunuyorlardı; birkaç gelişim olanağı arasında seçim yapmaları imkânsızdı, v.s. Plânlamada bir mutlak iktidar rejimi sözkonusuydu. Gerçek sonuç değil diktatörlüktü kesin olan.* Plânın tıpatıp uygulandığını belirtmek yetiyordu. Ama ekonominin gerçek durumu, gerçekten varılan sonuçlarla kimsenin ilgilendiği yoktu. Yönetici kadro politikası da aynıydı : Ekonominin kilit noktalarına yerleşecek müdürlerin seçiminde rol oynayan ölçü ve yöntemler.

Bilginin üzerinde hiç durulduğu yoktu, insanların yetenekleri, yöneticilik yapıp yapamıyacakları önemli değildi. *İktidardakilere «sadık ve güvenilir» olma derecesi bu atanmaları kesinlikle etkiliyordu.* Siyasî ve meslekî görüşlerden, sırf adet yerini bulsun diye söz edilmekteydi. Meslekî bakımdan görevini yapmaya ehil olmayan, bilgisiz ve gerekli yetenekten yoksun kişi istenen siyasî şartları bile kendinde toplayamaz. Çünkü, başında bulunduğu işletmeyi halkın çıkarlarına ugun olarak yönetemez. *Gerçekten, geçmişte yönetici kadroyu seçme iktidarını ellerinde tutanlar, şahsen kendilerini destekleyecek, iktidardaki yerlerini daha da sağlamlaştırmalarını sağlayacak, dolayısıyla şahsen güvendikleri birini önemli mevkiye getirirlerdi. Böyle seçilen adam da, kendini güçlü hissetmezse çevresinde ve altında, kendisini destekleyeceklerine inandığı emekçileri toplar, durumunu tehdit etmiyeceklerine ve gerektiğinde kendilerine güvenebileceğine inanırdı.* Yönetici kadronun her kademesinde, yukarıdan aşağıya kadar durum böyleydi.*Hastalık öyle yaygınlaş-*

tı ki ulusumuzun bilinç altında yer etti. Tabii yöneticilerin hepsinin kötü olduğu söylenemez. Pek çok iyi müdür bu sisteme uymayı öğrendi; bu nedenle günümüzde bütün idarecileri toptan mahkûm edip değiştirmek haksız olur. Ama derine inen araştırmalarla çalışmalarını incelemek, yöneticilik yapıp yapamıyacaklarını anlamak yerindedir. Eskiden seçildikleri halde yeni koşullar altında da işletmelerini çok iyi yönetebilecek pek çok iyi müdürü şahsen tanıyorum. Yine de eski işletmeci seçme sisteminin kişisel görüş ve dar bir iktidar kavramına dayandığı gerçeği değişmez.

Dev üretim birikimlerinin, bilimsel ve teknik devrimlerin, çok karışık üretim-pazar ilişkilerinin ortaya çıktığı çağımızda işletme düzeyi büyük önem taşımaktadır. Bugün ekonomik sonuçlar, özellikle işletme düzeyiyle ilgilidir. Kapitalist ülkelerde en büyük sermaye sahipleri en büyük işletmeciler değildir.*Bugün kapitalist ülkelerde işletmeci kadroların bilinçle yetiştirilmesi sözkonusudur. İşletmeciliğin işle ilgili bilgiler ve tecrübe gerektirdikten başka karar verme, tehlikeleri göze alma, insanlarla karşılıklı konuşabilme, birlikte çalışacak kişileri seçme gibi bir takım şartları da gerektiren bir meslek olduğunu artık kabul etmeliyiz. En büyük kapitalist işletmeler yüksek okulları bitiren öğrencilerin en iyilerini seçiyor, genellikle psiko-teknik testlerin yardımıyla bunları okul sonrası, özel bir eğitimden geçiriyor. Bu eğitim süresinde öğrenciler, işletmecilikte modern hesap tekniğinin yerini, öğreniyor, modern pazarlama yöntemlerine vakıf oluyor, işletmecilikte toplumbilim ve ruhbilimin yerini anlıyorlar, v.s. Bu şekilde yetişen kişiler genellikle yabancı firmalarda staj yapmaya gönderiliyor; geri döndüklerinde, işletmenin bütün bölümlerinde birer süre çalışıyorlar. Sonra geçirdikleri tecrübenin iyice yer-*

leşmesi için yöneticilerin yardımcılığına getiriliyorlar.

İşletmecilik çalışmalarının anlamı konusunda bir örnek vermek istiyorum : İkinci Dünya Savaşının çok uygun koşullarına karşın Amerikadaki Ford fabrikaları iflâsın eşiğine geldi. Müessese Henry Ford'un ölümü ve yerine oğlu Ford Junior'un geçmesiyle kurtuldu. Ford Junior kilit noktalara yeni ve usta işletmeciler getirdi, *teknikte yenilik yapılmadığı halde gelir hızla arttı.* B. F. Druker, THE PRACTİCE OF MANAGEMENT adlı eserinde, bu konuda şunları söylüyor : «*Baba Ford müessesesini, bir tek kişiye ait olduğunu kafalara vura vura işletiyor, bütün önemli konularda kendi karar veriyordu. Casusluk sistemine dayanan, her çalışanı denetleyen bir gizli polise sahipti ve Ford fabrikaları tek kişinin diktasıyla yönetiliyordu. Kendi başına karar veren, kendi istediği gibi çalışmayan kim varsa Baba Ford gözünün yaşına bakmadan kovuyordu. Böylece, zamanla en iyi yardımcılarını elinden kaçırdı.*» Ne yazık ki, insana da, kısa süre önce ülkemizdeki uygulama sözkonusu edilirmiş gibi geliyor.

Çekoslavakya'daki işletmeciliğin kötülüğü şu olayla açıkça görülebilir : *Azamî çalışma süresiyle asgari sonuç sağlanıyor.* 1965 yılında Çekoslavakya'da 500 müdür arasında yapılan bir soruşturmanın sonucudur bu. Bu soruşturma haftanın yirmi saatini toplantı ve danışmalarla geçirdiklerini, bu toplantı ve danışmaların ancak yüzde7 sinin üretim sorunlarının çözümlenmesiyle ilgili bulunduğunu ortaya koyuyor. Aynı süre içinde işletme müdürlerimizin haftada sekiz saatlerini mektuplaşmaya, yalnız altı saatlerini incelemeye, aşağı yukarı ikibuçuk saatlerini telefonlara, dörtbuçuk saatlerini raporlar, talimatlar yazılmasına ve işin düzenlenmesine ayırmaları

akıl alır gibi değildir. Öğrenime çok çok büyük bir önem verdiğim yok, ama işletme müdürlerinin öğrenim dereceleri yine de başlı başına bir işaret. *1963 yılında, 11. 941 işletme ve fabrika müdürüyle yardımcılarından yalnız 2822 si yüksek öğrenim görmüştü. Yani beşte biri. Öte yandan bu yöneticilerin 2265 inin yalnız ilkokul diploması vardı. Mühendis teknisyen düzeyine ulaşmış 176.546 kişiden ancak 19,546 sının yüksek öğrenim diploması vardı.* Yani dokuzda birinden azının. 37.722 sinin ise yalnız ilkokul diploması mevcuttu. İşletmelerde en iyi batılı müesseselerin üretim ve verim gücüne erişmek, çağdaş işletme düzeyine varmak istiyorsak genel çağrılar ve propaganda yetmez. Bu seçimi sağlam temel lere oturtmak zorundayız. *Devlet biçimindeki sosyalist mülkiyet bize çağdaş işletmeciliği sağlıyamaz.* Birkaç merkezî Devlet kuruluşundan ne üretim doğru dürüst yönetilir, ne işletmelerin düzenlenmesi sağlanır; hele bilerek yönetici seçimi hiç yapılmaz. Yalnız bir merkezî kuruluş değil, hiç bir bakanlık bir sürü işletmenin içindeki üretim olanak ve koşullarını ayrıntılarıyla bilemez, üstelik bütün tüketicilerin bitip tükenmeyen muazzam ihtiyaçlarının sayısını anlıyamaz. Devlet kuruluşları, Devlet müesseseleri ve üretimin dışında kalan diğer kuruluşlar ekonomik çıkarı hesaba katmak zorundadırlar. Bu kuruluşlar, kararlarının gelirlerinde yaptığı etkiyi hissetmeden, işletmeden çok uzakta karar vermektedirler; çalışma odalarında, bir takım raporlara, bilgilere, yüzeyde kalmış denetleme sonuçlarına, danışmalara dayanarak bu karara varmaktadırlar. Genel talimatların uygulandığını belirten biçimsel raporlar onlara yeter; işletmelerin açıklamak istemediklerini açıklamalarına da zaten imkân yoktur. İşletme açıklanmasını istemedikçe örneğin, üretim teknik ve teknolojisini nasıl geliştirdiklerini, üreti-

mi nasıl gereken düzeye ulaştırdıklarını, hangi yeni tüketim maddelerinin çıkarıldığını, maliyet fiyatının nasıl düşürüldüğünü söyleyebilirler mi ? Hatalı kararlarının sonucunu işletmelerin kendi bütçelerinde hissedecekleri bir durum da yaratılamaz. Sorumlu kişi, sonuç ne olursa olsun kararını versin, nasılsa değişmiyen bir maaş garantisi var. *Üstelik de hizmetinde çalıştığı kuruluşun perdesi arkasında gizleniyor.* Bu kuruluşun yardımı olmadan, olumlu, elle tutulur kararlar vermek yeteneğinden yoksundur. Yönetici kadroda görevli memurlar, çeşitli bakanların gelip gittiğini görürler, Çeşitli kollektif kuruluşların güçsüzlüklerini görür, yalnız astlarının değil üstlerinden bir çoğunun da başkalarına bağlı olduklarını görür, tabii gördüklerini de kimseye belli etmezler. İşlerin iyi kötü çırpıştırılmasında bir çeşit teknik yeknesaklığın, değişmeyen körleme çalışma yöntemlerini astlara tepeden bakan bir tavır takınıp üstlere biçimsel bir takım faaliyet raporları verip yaltaklanmaların doğuşu ve yerleşmesi buradan gelmektedir. *Hayatının son yıllarında Lenin'in durmadan eleştirdiği bürokratik yönetimin ruhudur bu ne, emirler, ne çağrılar, ne dindarca dilekler tarafından değiştirilebilir.* Bazı iktidar kuruluşları gerekli olduğu, politika sürüp gittiği sürece bu ilişkiler değişmiyecektir. Mümkün olan yerde bu bürokratik karar, yerini kararlarının sonuçlarını kendi derilerinde, ceplerinde hissedecek kişilerin kararlarının alması gerekir.

İnsanlar, hayatları, varlıkları ve gelecekleriyle ilgili kararlar verebilmeli, hiç olmazsa bu kararlara mümkün olduğu kadar yakından katılmalıdırlar. Yalnız hayatlarının geçtiği yerde değil -fabrika ya da ev- mümkün olduğu kadar hayatın, üretimin, tüketimin, ulaştırmanın v.s. geliştiği yerlerde de karar verebilmelidirler. *Bunun için de, en geniş bir*

kendi kendini yönetme sistemi kurulması zorunludur. Bu sistem demokratik yoldan seçilen işle ilgili çeşitli insan ve insan gruplarını grupların temsilcilerini içine almalıdır. Geçmişteki gibi, tepeye çıkıp dizginleri ele alanların mümkün olduğu kadar çok karar yetkisini kendilerinde toplamalarını, her şeyi kaba taslak ayrıntılarıyla tepeden aşağı bildirmelerini önlemek istiyorsak bu değişik yolu tutmalıyız. Çoğunluğu üretimde uzmanolan kişilerin karar vermesini sağlayan kendi kendini yönetim sistemi bütün ekonomiye uygulanmalıdır. Gerçekten emekçilerin demokratik yoldan kendi kendilerini yönetmeleri sözkonusudur. Bu yönetim bürokratik kararları mümkün olduğu kadar sınırlayacak, meslek okullarında en iyi koşullar altında yetişmiş işletmeci kadrolara ve en modern işletmecilik anlayışına, uzun araştırmalar sonucu ortaya çıkarılmış en yeni çalışma yöntemlerine dayanacaktır. İşletmelerde emekçi kurulların, ulusal kuruluşlar ve federal Devlet kuruluşunda sürüyle uzman komisyonlarından meydana gelen ekonomik kurulları bu amaçla yerleştirmeye çalışıyoruz.

Sosyalist kendi kendini yönetme sisteminin kurulması, şimdilik eşit şartlar altında yapılamamaktadır. Aynı elle tutulur ayrıntılara her yerde varıldığı söylenemez. Örneğin, bir Merkezî Ekonomik Kurulun meydana getirilmesine karar verilmiştir, hazırlıklar devam ediyor; geçici emekçi kurulları meydana getirilmesi konusunda bir hükûmet kararnamesi mevcuttur, işletmeler üzerine ayrıntılı bir kuruluş kanunuyla bu hükûmet kararı sonbaharda tamamlanacaktır. Merkezî yönetim kuruluşlarında yapılacak değişiklikler ve ulusal kuruluşların meydana getirilmesi tasarıları şimdilik hazırlık dönemindedir. Bu konularda tartışılmakta olan bir takım tasarılar mevcuttur.

Emekçi kurulları işletmelerin başında olmalıdır. İşletme ister kendine yeten bağımsız büyük bir müessese olsun, isterse küçük, kendi isteğiyle başka işletmelerle ekonomik yönden sınırsız, kendisi için yararlı ortalıklara girsin, başında her zaman demokratik yoldan seçilmiş bir kurul bulunmalıdır. Bu kurul müdürü azletmek, yerine yeni müdür getirmek, yeni müdürün olağanüstü promlerine karar vermek, işletmede bir takım değişiklikler yapılmasına karar vermek, işletmenin gelişimiyle ilgili temel sorunlarda görüşünü bildirmek, bütün bunları kesin kararlarda müdürün yetkisi kısıtlanmadan yapmak hakkına sahip olmalıdır.

Çok tartışılan bir temel sorun daha : Emekçi kurulları işletmenin başına müdür olarak en iyi uzmanları getirebilir, müdüre bağımsızlığını ve gerekli karar yetkisini bırakır mı ?

Burada, emekçilerin ancak bir tek günün sınırları içinde yaşıyabildikleri, kısa vadeli çıkarlarının farkına vardıkları, yarını düşünmekten aciz oldukları ortaya çıkıyor. Belki bazı işletmelerde çalışanlar gerçekten yanlış yapacak, kurula iyi konuşanları, demagogları seçecek. Belki bu işte büyük zararları da olacak. *Maaşları hemen arttıracaklar, yatırımı ve üretimi çağdaş düzeye getirmeyi düşünmiyecekler. Ama er geç deneyler birikecek ve yaptıkları işin verimli olmadığını anlıyacaklar; yatırımsız, yenilenmeden, teknik gelişime ayak uydurmadan işletme gelirlerini dolayısıyla da emekçilerin maaşlarını devamlı arttırmanın mümkün olmadığını anlıyacaklar.* Emekçilerin vardığı yüksek düzey, kendilerine zayıf müdürler seçmiyeceklerinin teminatıdır. *Çünkü işletmeyi gerektiği gibi yönetmekten aciz zayıf bir müdür herkesin hoşuna gitmek yolunu tutsa bile başarı kazanamaz, emekçilere daha fazla zararı dokunur. Maaşların devamlı artmasını bir türlü*

sağlayamaz. Buna karşılık, tıpkı kapitalist işletmelerde olduğu gibi, neden emekçi kurulları zamanlar, bilinçli olarak işletmeyi yönetebilecek kadroyu yetiştirip hazırlamasın ? Neden bu kurullar, eskinin idarei maslahatçı, bürokratik yönetimindekinden çok daha tarafsız, çok daha çalışkan müdürler seçemesin ? Tersine, meslekî bakımdan yeterli, işçilerden çok şey istemekle beraber doğru, kolay söz dinlemeyen ama insanları idare etmeyi bilen, işini bildiği anlaşılan ve otoritesini bilgisinden alan bir müdürün emekçi kurullarından ne korkusu olabilir ? Geçmişteki işletmeci politikasını bildiğimizden, büyük sorumluluk yerlerine getirdikleri kişilerin çalışmalarının sonucunu ceplerine duyanların, eskinin işletmeci seçiminde kişisel ve hatalı davrananlar olan, hatalarının sonucunu ceplerinde hissetmiyenlerden kötü seçim yapmıyacaklarım bilmeliyiz. Kurullar, müdürlerin yerini alamaz, hiç bir müdür de sorumluluklarını kurula yükleyemez. Uzun ya da kısa vadede herkes kararlarının hesabını verecektir. Kurul müdürü alınan kararlardan ötürü değil, yönetimin kötü sonuçlarına dayanarak, çalışmalarını iyice inceledikten ve işletmenin kötü gidişinde sorumluluğunu delillerle ispatladıktan sonra azledilir. İşletmelerimizin doğrudan yönetiminin getirdiği sorunları da gözden geçirerek ekonomimizin bugünkü durumunu özetlemek istedim. Geçmişte, bu alandaki başlıca yetersizliklerin neler olduğunu ortaya çıkarmak, aynı zamanda da gelecekte işletmelerinin yönetim düzeyinin yükseltilmesi için gerekli temel şartların neler olduğunu kısaca göstermeye çalıştık.

5.

TEKNİK UYGARLIĞIN İNSAN MODELİ İÇİN

radovan richta

Fen doktoru,
Bilimler Akademisi
danışman üyesi.
Felsefe Enstitüsü
Müdür yardımcısı.
Sosyalizmin gelişimi
üzerinde
teknolojik alandaki
ilerlemeleri dikkate
alarak
teknik uygarlık
döneminin insan modelini
hazırlayan
bir araştırmacı
grubunun başında.

SON yirmi yıl içinde Çekoslovakya'nın toplumsal yapısı köklü bir değişiklik geçirdi: İnsanın insan tarafından sömürülmesi, tarihe karıştı. Çatışmasız, yanlışsız geçmese bile ihtilâlci sosyalist hareketin başlıca hedeflerinden biri gerçekleşmiş oldu. Yine de, bu kadarıyla, ülkemizde yaşıyan 14 milyon insanın kafasını kurcalayan sorun çözülmedi : Toplumsal yapısı, tüketimi ve kültürüyle hiç kuşkusuz ileri ülkeler arasında yer alan Çekoslovakya'da bu büyük tarihî deney başarıya ulaştırılabilecek miydi ? 20. yüzyılın ikinci yarısı uygarlığının çerçevesi içinde sosyalizmin etkileri ve yararlarını kaçınılmaz delillerle ispatlamak mümkün müydü ?

Sözkonusu olan, toplumun plâna dayanarak ilerlemesini düzenli, bilinçli yoldan yönetilip; insana iş, tüketim ve eğlence alanında gelişimi sağlayacak düzeyin açılıp açılmıyacağıydı.

İkinci Dünya savaşından önce Çekoslovakya, dünyanın sanayileşmiş ülkelerinden biri sayılıyordu. 1937

yılında emekçilerin yüzde 42 si sanayi ve inşaat kesiminde, tarım kesiminde de yalnız yüzde 38 i çalışıyordu. Fert başına düşen millî gelir ve işletmelerin teknik techizatında Batı Avrupa'ya oranla geri kalmıştı ama iyi yetişen emekçileri, usta işçileri Batı Avrupa'yı pek çok yönden geçiyordu. Yine de, yirmi yıllık yönetimi boyunca burjuva düzeni ülke ekonomisinde elle tutulur bir gelişim sağlıyamadı : bu süre içinde sanayi üretiminde artış yüzde 40 ı geçmiyordu. Slovakya gibi geniş bölgeler halkının, tarımdan başka geliri yoktu.

Yirmi yıllık sosyalist dönem çok değişik bir görünüm ortaya çıkardı. Sanayide üretim yüzde 400 oranında arttı. Aynı süre içinde Batı'nın ileri ülkelerinde bu gelişimi sağladılar ama Çekoslovakya, geleneksel temel üretim maddelerinde bu gelişim hızına ayak uydurmakla kalmayıp, bazı kesimler hariç savaştan önceki, gecikmeden gelen açığını kapadı. Hızlı bir sanayileşme dönemi geçirdik.

Bugünün sosyalist Çekoslovakya'sı, üretimde eriştiği noktada gelişmiş bir ülkedir.

Slovakya da, eskisine oranla gelişmiş bir bölge haline getirildi. Sanayi gelişim yüzdeleri savaş öncesine oranla çok ileridir. P. Masse'nin «*dayanışma ekonomisi*» adını verdiği şey Slovakya'da gerçekleşti.

Ülkemiz, ileri bir sanayi düzeyine erişmesini, sanayileşmenin temel işlemlerini gerçekleştirmesini sağlayan tarihin bir bölümünü, ana hatlarıyla kapamak durumundadır. Batı ülkelerinde de sözkonusu olan çağdaş uygarlığın sorunları, artık ön plâna fırlamaktadır; yalnız bu sorunlar, toplumsal yapısı sınıf çatışmalarında arınmış ve kendine sosyalist hedefler seçmiş bir ülkede, bizde ortaya çıkmaktadır. Özellikle bu koşullarda «*teknik uygarlığın*» sorunlarıyla yaşadığımız toplumsal devrimin gelişimi ara-

sında derin, pek bilinmiyen ve çoğu kere şaşırtıcı benzerlikler kendini göstermektedir.

Tarihî koşulların da etkisiyle sosyalizm, yalnız sanayileşme döneminin deneyleriyle dikkate alınmaktadır. Bnda şaşacak bir yan yoktur; çünkü Sovyetlerin büyük bir uğraş sonucu geniş Rus ovalarında kurdukları dev ekonomik güç, doğrudan ya da dolayısıyla bütün dünyada sosyalizmin derin gerçeğinden haberi olmayanları bile etkileyen bir toplumsal gelişim kaynağı olmuştur.

Yine de bu rejime düşen tarihî görevler, sona ermiş sayılmaz; daha yeni başlamıştır bile diyebiliriz. Deneyler ve teorik incelemeler, sosyalizmin sanayi gelişimi sırasında, üretim güçleri düzeyinde, kapitalizmin yapmadığı işleri tamamlamakta olduğunu göstermektedir. Böylece, kendi tarihî görevini başarması için, gerekli temelleri hazırlamaktadır. Bunu kısa sürede, yoğunlaştırıp kapitalist koşullarda sanayileşmenin kaçınılmaz sonuçlarından sıyrılıp, birkaç kuşağı büyük fedakârlıklardan, yoksulları akıl almaz acılardan kurtararak, insanları topraklarından sürmeden, yedek işsiz orduları kurmadan ve gelişen kapitalist sanayi uygarlığının bir çeşit haracı olan sömürgeci baskısını kimsenin omuzlarına yüklemeden başarmaktadır.

Yine de tarihî yönden, sanayileşmenin gerektirdiği genel işlemler SANAYİ DEVRİMİ çevresine girmektedir. Makinelerin ortaya çıkması iş bölümüyle zanaatkârın çapraşık işinin soyut ve basit unsurlara indirgenmesiyle başlayan SANAYİ DEVRİMİ, iş, hareket ve ulaştırma işlemlerinin makineleşmesi, 20. yüzyılın ilk yarısındaki büyük, seri üretime ulaştı. Bu dönem boyunca geçirilen teknik değişim ne olursa olsun üretici güçlerin yapısı değişmedi. Toplumun hayatı, birbirine zıt iki ayrı güçten meydana geliyordu Bir yandan gitgide güçlü ve çapraşık

makineler, öte yandan sayısı gitgide artan, basit bir emekçi ordusu. Üretimin başlangıçtaki birimi üretici zanaatkârı parçalayıp «bölünmüş işçiyi» kendine köle yapan çapraşık makine dolu işletmeleri doğruyordu.

Sanayi uygarlığının hayatiyeti, tarihî yönden kapitalist sisteme bağlıdır. Sanayi devriminin gerçekleşmesi ve daha ileri bir gelişim düzeyi için şart sayılan sanayileşmenin tamamlanması daha önce sanayileşme dalgasını yaşamadan sosyalist üretim koşullarını gerçekleştiren bir ülkede yapılırsa tarihî bir aykırılığın dişlileri arasında kalıverir; ülke, üretici güçler alanında toplumsal olanalkarını büyük ölçüde sınırlayıp daraltan işler yaparken, aynı zamanda da, yeterince üretim kaynağı olmadan bir takım toplum görevlerinin üstesinden gelmeye çalışır. Sosyalizmin, bir noktaya kadar sanayileşmenin insanlık dışı etkilerini hafiflettiği düşünülse bile, bu karşıtlığın, sosyalizmin kuruluş dönemini etkilediği şüphesizdir. Geçici bir dönem için, işin soyut bir takım unsurlara bölünmesine «—*B. Friedmann'ın incelediği «kırıntı halindeki iş»*— doğal ilkel ilişkilerin parçalanmasına, insanın üretim zanaatkârlarına boyun eğme zorunda kalmasına, tek yönlü bir şehirleşmenin yanı sıra hayatın, havanın, akarsuyun alt üst olmasına. Kısacası sanayileşmenin kendi iç eğilimlerinden gelen bir sürü insanlık ve ruhbilim sorunlarının belirmesini engellemek imkânsızdı.

12. ve 13. Kongreler arasında, gerek partimizde gerekse kamu oyunda görülen eleştirici inceleme, işletme şebekelerinin genişletilmesine, üretim tabanının geliştirilmesine, sanayideki işçi sayısının arttırılmasına bağlı geleneksel sanayileşme işleminin — *kısaca yayılmaya dayanan ekonomik gelişim (extensif)* — bir cansızlık, etkisizlik içinde geçtiğini, toplumu da peşinden sürükleyip gerekli ölçüyü aştığını ve

sonunda sosyalizmin hedefleriyle çelişmeye düştüğünü ortaya koydu. 1950 - 60 yılları arasında Çekoslovakya'nın ekonomik gelişiminin kaynaklarını incelersek genişlemeye, yayılmaya yönelen unsurların *(extensif)* yapının — *üretim temelinin gelişlemesi, işçi sayısının artması* — yoğunlaşmaya, güçlenmeye yönelen unsurlara *(intensif)* — *yeni teknik, emekçinin bilgisinin artması, işletmelerin düzenlenmesi* — oranla yüzde 65 gibi ölçüsüz bir yere vardığım görürüz. Sanayileşme döneminde bu ölçüsüzlükler sık sık görülür. Ama 1950 yılından sonra ileri ülkeler, «*intensif*» gelişme yolunda gitgide daha fazla ilerliyorlardı.

Büyük yatırımlar ve el emeği gerektiren sanayileşme işlemi, hiç kuşkusuz, bazı koşullarda ekonomik bir gerektir. Ama sosyalizme özgü hedeflerin gerçekleşmesini hissedilir şekilde engeller, basit işi arttırır, yönetime katılma sorunlarını güçleştirir ve kısa sürede, birikim sonucu kaynakları azaltıp tüketimin yayılmasını engeller.

Ülkemizin geri kalışı sanayileşme yolunda hızla ilerlemesine karşın, en ileri sayılan bazı teknik alanlarda bununla açıklanabilir.

Üstelik bazı maddeler ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Bir çok yönü daha derinine incelenmemiş, büyük toplumsal devrim deneylerinin çapraşık yolunu seçen ülkenin karşılaştığı güçlükleri saklamaya ihtiyacı yoktur. Tam tersine, son yılların eleştirici incelemeleri toplumsal kuruluş kanunlarına daha iyi nüfuz edip bunları daha iyi anlamaya, gelecekte «teknik uygarlığın» gerektirdiği değişiklikleri bulmaya yardım etmiştir.

Bu temele dayanarak hesap tekniğini daha geniş ölçüde gözönünde tutmayı modern kimyaya daha fazla yatırmayı (yüzde 40), işletmelerin çağdaş düzeye

erişdirilmesi yönünde yardım yapmayı (yüzde 50) hedef tutan plânların hazırlanmasına başlanmıştır. Ekonomik gelişim belirli kesimlerde yoğunlaşmaktadır.

Kesin sorun, sosyalist teorinin teknik değişimlerin toplumsal ve insancıl ilişkilerini nasıl kavrıyacağı, sosyalist uygulamanın bilimsel ve teknik devrimin başlamasıyla ortaya çıkan olanaklardan nasıl faydalanacağıdır.

teknik ve toplumsal değişiklikler

DENEYLER, toplum içindeki üretim güçlerinin yapışının ve düzenin, ilk ihtilâlci gelişim ve sanayileşme çağı kuramlarının belirttiğinden çok daha büyük önem taşıdığını bize öğretti. Kendine özgü her üretim ve teknik şeklinin bir toplumsal amaç taşıdığını, öte yandan da kendine uyan bir toplumsal hayat yapısı kabul ettirdiğini unutmamak gerekir. *Sosyalizmin maddî biçimini aldığı, bildiğimiz sanayi uygarlığının temeli tıpkı kapitalist üretim ilişkilerinin maddileşmesi, «işçinin sermayeye boyun eğmesi» gibi ortaya çıkmıştır.* Çalışma koşullarının teknolojik görünüşüyle işe de hakim olduğu mekanikleştirilmiş devamlı üretimde, karşıt üretim ilişkisi — *sermayenin emeğe hakim oluşu gibi* — kendine özgü biçimiyle gerçekleşmiş olarak mevcuttur. Bu durumda kapitalist üretim ilişkilerini ortadan kaldırmak ve sanayi temelini sosyalist toplum amacıyla kullanmak yetmez. Üretici güçlerin bu düzeyinde kalınırsa, teknik uygarlığın bu temeli bizi çeşitli yollardan ihtiva ettiği karşıtlığa iter : Sosyalist hayatı kapsayamıyacak kadar ufak ve dardır.

Saint-Simon'un tersine — *toplumsal değişiklikleri sanayi sistemine bağlamaya çalışan, sanayi ihtilâlinin bu tipik yüzü* — Marks'ın sermaye eleştirisi ih-

tilâlci görevleri yalnız üretim ilişkilerindeki değişikliklerde bırakmıyordu. Üretimle üretici güçler arasındaki ilişkilerin ihtilâlci yapı değişikliğinin birimi olarak toplumsal gelişimin bu dönemine geçişini sağlayacak aşamayı da öngörüyordu. Yani daha başta insan hayatının yeni bir temelinin yaratılmasına çalışıyordu. Marks, üretici güçlerin yeni bir atılım kazanmasını sanayi yapısının gelişimi ve çoğaltılmasıyla sınırlamıyor (makineler ve makinelerin insan eliyle işletilmesi) bu atılımda, üretici güçlerin bütün kesimlerinde evrensel ve devamlı değişikliklerle «hareket noktasının aşılmasının» toplumun maddî temeli ve ilk şartı olduğunu öngörüyordu.

Marksizmin kurucuları için, işçi sınıfının tarihi görevi onu yalnız belirli sınıf ilişkilerine başkaldırmaya yöneltmiyor, sanayi sisteminin düzenlenmesi ve teknolojik maddî biçimlerle şartlandırılan üretimdeki temellerine, iş ve hayat sınırlarına da başkaldırmasını istiyorlardı.

Bilimsel ve teknik buluşların, son zamanlarda tanık olduğumuz üretim değişikliklerinin çokluğu ve çabukluğu, bu görüş çerçevesinde önem kazanıyor. Bu buluşlar içindir ki, Sovyetler Birliği Komünist Partisi J. D. Bernal'in «bilimsel ve teknik ihtilâl» deyimini benimsemiştir.

Bilim ve teknik, kendiliğinden bir toplumsal şekil gibi, otomatik olarak harekete geçmez. Kapitalizm tarafından yaratılan sanayi uygarlığında, insanlık bilimin parlak ışığının insanı yüceltebileceği gibi yok edebileceği acı gerçeğini görmüş ve teknik gelişimleri tanrılaştırmanın gereksizliğini anlamıştır. Ama, böylesine ucuz bir kötümserlikle sorunu görmezlikten gelemeyiz. Bilim ve teknik atılımın, uygarlığın temelini değişik biçimde canlandıracak yepyeni bir düzeye erişmekte olduğuna şüphe yoktur. Öte yandan, sınıf ayırımlarından kurtulan, tarihî sanayileş-

me aşamasını tamamlayan ve böylece üretici güçlerinin gelişiminin tümünü yoğun biçimde bilimsel ve teknik ihtilâle yöneltebilen toplum için, tekniğin vardığı bu yeni düzeyin ne gibi toplumsal ve insancıl olanaklar sağladığını anlamak sözkonusudur. Buna, dünya edebiyatı tarafından yeterince aydınlatılmamış bir soruyu, yani, çağdaş ileri dünyada bilim, teknik ve ekonomideki gelişimin hızlanmasının toplumsal nedenlerinin neler olduğunu, ekliyelim. Labini'nin belirttiği, Monopollerin teknik karşısında tutum değiştirmesiyle *oligopollerin* (büyük bir alıcı kütlesine karşılık birkaç satıcının mevcut bulunduğu pazar) bilim ve teknik üzerindeki denetimlerini büyük ölçüde kaybetmeleri, dolayısıyla durumlarını korumak için devamlı olarak arayı açmak zorunda kalmaları arasındaki ilişki nedir? Largenitiere'in rakamlarında kendini gösteren «gelişim zorunluğu» nu ortaya çıkaran, dünya yapısındaki değişiklikler nelerdir? Galbraith'e «refah ve bolluk» toplumu ile çağdaş dünyada sosyalist güçlerin varlığı konusundaki kuramını ortaya atmasına yol açan, yığınların tüketim sistemiyle sosyal sigortalar alanındaki gözle görülür gelişmeler arasındaki iç ilişkiler ne olabilir?

Yakın zamana kadar az gelişmiş olan sosyalist ülkelerin kısa süredeki büyük ekonomik ilerlemeleriyle gerekli hale gelen, ilerlemiş toplumların mukayeseli incelemesi, karşıt toplumsal koşullarda sanayi sistemi içindeki çelişkileri göstermesi bakımından büyük değer kazanmıştır. Bir çözüm yolu, bir çıkış yolu bulunmasına, bu incelemeler yardımcı olabilir. Yalnız, geleneksel sanayi temelinin sosyalist toplum için, uygarlığın temeli değil bir hareket noktası olduğu unutulmamalıdır. Teknik ve bilimsel ihtilâlin ancak başında, şimdiye kadar alışılmış sanayi temeline dayanarak çalışan yeni toplum kendi üretim temelini, dolayısıyla kendi toplumsal canlılığını kur-

maktadır. «Sanayinin en belirgin üretim şekli olduğu» toplum diye tanımlanan «sanayi toplumu» na gelecek kavramının ne ölçüde bağlanabileceğini belirtmek sözkonusudur. Bununla kendi üretici güçler yapısıyla (makine - işçi), iş ve iş bölümü özellikleriyle (en ilerici teknikle sağlanacak yenilikler ne olursa olsun) geleneksel sanayi sistemi öngörülüyorsa; cevap daha baştan olumsuzdur.

Eğer kapitalizm bugün, bazı teknik yanlarıyla, kendine uyan üretici güçleri aşıyorsa, bu olaylarla bağıntılı olarak «sanayileşme sonrası uygarlığı» nın değişik görüşlerinde insanlığın meçhulü bir takım yeni ufuklar seziliyorsa, kapitalizmin yarattığı «sanayi sistemi» nin üretici güçlerdeki çağdaş değişikliklerde toplumsal ve insancıl uygunluk sağlanamadığı düşüncesi kökleşirse, sanayi sisteminin ne toplumsal, ne de teknolojik açıdan geleceğin ve uygarlığın temeli olamıyacağı bir kere daha anlaşılır. (Burada sözkonusu sanayi sistemi, yaşamak için harcanan el emeğine, emekçilerin çoğunun büyük fabrikaların damları altında basit üretimde çalıştırılmalarına, işletme çalışmasıyla uygulayıcı çalışmanın birbirinden ayrılmasına bağlı olandır.)

Bu yönde, çağdaş kapitalizmin marksizm tarafından eleştirici yönden incelenmesi, kapitalist sistemin yalnız ideolojik bakımdan aşılmasını getirmez, sosyalizm, kaynakları ve tarihî hedefleri üzerinde daha derin düşünülmesini ve soyalizmin anlaşılması için çaba harcanmasını sağlar. Bilimsel ve teknik ihtilâlde toplum ve insan ilişkilerini incelemeye yönelen bu çaba, sosyalizmin koşulları içinde, mevcut sistemin devamlı olarak, basit şekilde geliştirilmesine bağlı «sanayi toplumu» yla ilgili kuramların aşılmasına da yönelir. mülkiyetle iktidarın ilişkileri ve hayatın toplumsal şekilleri kadar işin karakteri, bölünmesi ve insan gücünün gelişmesi kavramları

kapalı ve genellikle hareketsiz bir yapı meydana getirir. Bu alanda, temel ilkelerinde direten sosyalizm değil, kapitalizmdir. Kapalı bir sitem olarak sanayi uygarlığının ancak bazı sınırları «insanın ruhu» na uygun gelir.

Sosyalizm, uygarlık temelini yükselttiği ölçüde, marksizmin ruhuna uygun olarak açık, insanın isteklerine, bitip tükenmiyen tatminsizliğine ve hareketsiz bir tutum karşısında her zaman gösterdiği sıkıntıya cevap veren bir sisteme dönüşebilir.

bilimsel ve teknik devrime doğru

BÜTÜN bu veriler sosyalist toplumu, günümüzde dikkati çeken önemli değişikliklerin özelliklerini, üretici güçler alanında mümkün olabilecek değişiklikleri ayrıntılarıyla gözden geçirmeye zorlamaktadır. Komünist Partisinin 13. Kongresinde varılan başlıca sonuçlardan biri, bilimsel ve teknik ihtilâl temeline dayanan, yeni bir toplumsal gelişim tipine geçmenin yollarını aramak gerektiğidir. Bilimsel ve teknik ihtilâl kavramları ve bu kavramların incelenmesi, bu kavramlar temel alınarak «ulusal ekonomi» nin gelişim plânımn hedeflerinin ortaya çıkarılması kararlaşmıştır. Aynı zamanda, bilimsel ve teknik ihtilâlde insan ve toplum ilişkilerinin araştırılması için uzun vadeli bir plân hazırlanması da düşünülmüştür. Kendine özgü yapısıyla, bilimsel ve teknik ihtilâlin, sanayileşme ve sanayi ihtilâlinden ayrıldığı görülmektedir. Çağdaş bilimin buluşlarının başlangıcından, belirtilerinden ya da sadece olanaklarından bir sonuç çıkarılırsa yalnız üretim araçlarının değişmesiyle kalmayan, üretimin konusunu ve sübjektif insan unsurunu da kapsayan, bunun bütün yapısını hareket geçiren dev değişiklikler yolunun açıldığı anlaşılır. Teknoloji, ham madde ve

enerji kaynakları, alanındaki büyük değişiklik, otomasyondaki ilerleme, üretimde kimyanın, biyolojinin rolü, nükleer enerjideki gelişmeler zamanla, doğrudan üretimde çalışan basit el emeğinin büyük bölümünü rahatlatacak ve yerine, toplumun en üstün, ileri üretici gücü olan, bilimin teknolojik uygulamasını koyacaktır. **Böylece Marks'ın yüz yıl önceki tahminleri de gerçekleşecek, insanoğlu üretim işleminin dışında kalırken sanayi uygarlığının ayrılmaz bir parçası olacaktır.**

çağdaş toplumun düğüm noktası

YİNE DE, toplumun bütün üretici güçlerinin evrensel ve devamlı değişkenliğini, bu güçlerin bütün yapısını yalnız teknik gelişimle sınırlamak mümkün değildir. Gerçekten, teknik gelişimin başlangıçtaki görünüşü değişir, yani bir çok yerde erişemediği noktalara varıp ileri batılı ülkelerin toplumsal yapısının sonucu olarak ihtimaller çerçevesini çok aşarsa, özellikle çalışma alanında (geleneksel iş bölümünün aşılması) insan ilişkilerinde, toplumsal kuruluşlarda, iş düzeyinde, eğitimde, bilimin, tüketimin, yaşayış şeklinin yerinde temel değişikliklere yakından bağlı olduğu görülür. Çekoslovak Sosyalist Cumhuriyeti dahil, sosyalist ülkelerde en ileri teknikten yararlanan işletmelerde yapılan deneyler, teknik olanakların verimli bir alan bulduğunda derin bir toplumsal gelişim — **özellikle insanın yerine değgin değişiklikler ve insan ilişkileri konusunda** — haline dönüştüğünü göstermiştir. Bu toplumsal gelişim, üretim çerçevesindeki teknik değişiklikleri büyük ölçüde aşabilecektir.

Sosyalizm, teknik ve bilimsel ihtilâl için bütün gerekli koşulları yaratmıştır. Şimdi bu ihtilâlin sonucu, gelişime yönelen çabalarımız, ihtilâlci gelişimde

bir dönüm noktasına varmıştır. Teknik ve toplumsal şekillerin uygunlukları incelendiğinde varılan sonuç, sanayileşme ile bilimsel ve teknik ihtilâl arasında bir çizgi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çizginin ötesinde, toplumun maddî ve kültürel gelişim esasları, da bu gelişimin boyutları da alt üst olmaktadır. Eskiden imkânsız görünen şimdi gerekli sayılmakta, ya da bunun tam tersi olmaktadır. Eski yollarda ilerlemek, bu ayırım çizgisinin ötesinde, geciktirici rol oynamaktadır. Yeni yaratıcı yönelimin bu bakımdan anlayışsızlıkla karşılaşması, iyice köklenmiş alışkanlıklar, aşılması gereken iş yeknesaklığı, ile çatışması olağandır. Bu da, toplumun canlılığı için sınıf engellerinin yok edilmesinin önemini bir kere daha ortaya koymaktadır.

Sanayi sistemi, uygarlığın temelini bir kere sarsmıştır ama getirdiği bu canlılık, aslında, üretim araçlarının geliştirilmesi, mükemmelleştirilmesi gibi **tek boyutla** sınırlı kalmıştır. Bilimsel ve teknik ihtilâlin başlangıcı bile üretici güçlerin bütün kesimlerinde bir hareket, evrensel çok yanlı bir canlılık gösteren bir uygarlık temeli yaratılabileceğini ortaya koyuyordu.

Sanayileşme, toplumsal gelişimi, sayısı gitgide artan emekçileri sanayi üretimine, sağmaya, basit işin yayılmasına bağladı. Bilimsel ve teknik ihtilâl, bunun tam tersine bir eğilim göstermekte: **üretim, sanayi iş gücünün miktar ve payını arttırmadan, tam tersine durmadan azaltarak artmaktadır. Teknoloji alanında, ham madde alanında, enerji kaynaklarının geliştirilmesinde görülen büyük değişiklikler insanı gitgide doğrudan üretim dışına itmektedir.** Bu hareketin üç sonucu olabilir,

a.) Teknolojik gelişmin belirli bir noktasına kadar — örneğin, Alain Touraine'in çalışmalarıyla aydınlanmış bir durum — yeterince uzmanlaşmamış el

emeği, az gelişmiş ve otomasyon işlemini tamamlıyamamış işletmelere doğru yayılır. Ama ileri üretim incelemeleri, bütün toplum çapında otomasyon ve gelişim tamamlandığında, bu eğilimin, eskisinin tersi bir görünüme büründüğü ortaya çıkar : yani, insanın makineyi işletme görevinin gitgide artan bir hızla ortadan kalkması.

b.) El emeği akını hizmetler alanına yönelir. Çekoslovakya'da da ulusal ekonominin bu kesimi bugün büyük bir gelişim göstermektedir. «Sanayileşme sonrası» toplum hakkında bazı kuramcıların vardıkları sonuçlar üzerinde, yine de ihtiyatlı olmalıyız. Bugünkü eğilimlerin vardığı bir takım aşırı uçlar, el emeği alanındaki ihtiyacın teknik tarafından ortadan kaldırılamıyacağı görüşündedir. Ama hizmet kesimi tekdüze değildir, hizmet kesimindeki çalışmaların da değişik bir insancıl ve ekonomik değeri vardır.

c.) Teknik gelişimin, yakın bir gelecekte «üçüncü alana», yani ticaret, işletme, tüketim servisleri alanına yayılacağı düşüncesi doğrulanacağa benzemektedir. Böylece yapı şekilleri akımı çok daha uzağa, özellikle bilimsel ve teknik alanda insan için, ona gösterilecek özen için yapılacak üretime kaymakta (eğitim, sağlık, kültür, v.s.) ve gelecekte gerek üretim, gerekse sanayi ile eşit olabilme ihtimali göstermektedir. Bu da, insan gücünün daha iyi kullanılması, daha iyi değerlendirilmesi demektir.

Kapitalist ölçülere göre sanayileşme, iş bölümünün bir takım soyut unsurlara ayrılması temeline dayandırılmıştır. Friedmann'ın verilerine uygun olarak, Batı Avrupa ülkelerinde, sanayide çalışan işçilerin yüzde 90 ı işlerinde hiç bir ilginç yan bulmuyorlarsa, «basit el emeği sanayinin temel direği olacaktır», diyen Marks'ın tezi doğrulanmaktadır. Bugüne kadar, kapitalizmin içinde bulunduğu söz-

konusu çıkmazdan kurtulacağı belirtileri görünmemektedir.

Üretim araçlarının devletleştirilmesi, prensipte insanla çalışması arasındaki yeni bir ilişkinin temelini atmıştır: burada ortak mülkiyet unsuru işin içine girmektedir. Ama deneyler bize, bu olayın tek başına bir çözüm yolu sayılamıyacağını gösterdi : geleneksel sanayi üretiminde basit işin maddi yanı, bu işin insanı geliştirme kaynağı olmasını, insanın kendini göstermesine yardım etmesini engellemektedir. Ülkemizde yapılan toplumbilim soruşturmaları çok kere, işin teknik düzeyi ile (yaratıcı bilimsel unsur yönünden içeriği, / **muhtevası**) insan bilimsel (antropolojik) yanı arasında doğrudan ilişkiler bulunduğunu ortaya koydu.

SOSYALİST mülkiyet şeklinin insanın işiyle ilgili isteklerini daha da arttırdığı, dolayısıyla bu isteklerle alışılmış sanayi çalışmasının maddî şekli (örneğin seri imalât) arasındaki anlaşmazlığı iyice ileri götürdüğü belirtilebilir. Pragdaki «Tesla» müessesesinin kadın işçilerinden birinin sözleri, bu eğilimi ortaya koyması bakımından çok önemlidir : Mekanik olarak, bizi düşünmeden paylaştırılmış bir işi yapmak istemiyoruz.» Sosyalizm, gerekli olarak emekçilerin işyeri yönetimine katılması şekillerine kısmen bağlıdır. Emekçinin iş yeri yönetimine katılması işin temelinde bir takım önemli değişiklikler yapılması üretimin anlamı ve genel işleyişinin daha iyi anlaşılması, eğitimin ön plâna geçişi, bütün yurttaşların yaratıcı teşebbüsün etkin biçimde gelişimi için gerekli koşulların sağlanması ile mümkündür. Bu nedenle, ilerisi için öngörülen çözüm yolu, iş yeri yönetimine katılmanın bugünkü durumunu çok aşmalıdır: yeni tekniğin yardımı, bilimsel ve teknik ihtilâlin eğilimlerine uygun olarak işletmelerin zamanla şekillerinin değiştirilmesiyle çalışan yığın-

ların gördüğü işin özelliğini bambaşka kılmak, temel dayanak noktasını uzmanlaşmış işçiler, teknisyenler, iş yeri düzenleyicileri, bilimsel çalışmacılar v.s. alanına kaydırıp işçinin çalışmasıyla teknisyenin çalışmasını birleştirmek... Ancak bu temel üzerinde, insan emeğinin büyük çoğunluğu bütün güçlerini serbest bırakan ve «canlı olarak» kendini gösterme fırsatını veren yaratıcı hüviyetine bürünebilir: Geri kalan her şey insan emeğini, insan ihtiyaçlarını aşmayan boyutlarda tutar, bütün yaratıcı güçlerin gelişimini sağlıyamaz.

Aynı şey, uzmanlaşmış işçiler ve eğitimde de sözkonusudur. Mekanik sanayi üretiminde uzmanlaşmış işçi sayısı yüzde 60 a ulaşıyor (evrensel makineler) ya da yüzdesi aynı işçiler yapacakları işe alıştırılmış (seri imalât) ve gelişim de, özellikle uzmanlaşmanın azalması eğilimi gösteriyorsa, otomatlaşmaya yönelen sistem uzun vadede — en ileri üretim temellerine dayanarak ekonomi uzmanlarımızın yaptığı «kadro» araştırmalarına göre — yüzde 40 uzman işçi, yüzde 40 lise mezunu işçi, yüzde yirmi de yüksek öğreniş görmüş çalışmacı gerektirecektir.

Otomasyon aslında, eğitim düzeyinin günümüzdeki aydınlar düzeyini aşmasını gerektirecektir. Aynı eğilim büyük çapta ana yapıda da görülür. 1950 yılında da aydınlar yüzdesi 20 civarındaydı. Sonraki sanayileşme çağının on yılında ancak yüzde 22 ye ulaştı. Şimdi, düşünüldüğünden de büyük hızla artmaktadır. Bilimsel ve teknik ihtilâle yönelmekle de 60 yıllarının sonuna varıncaya dek yüzde 29 a ulaşacağı sanılmaktadır. Aydın kesimi, aynı zamanda, işçi sınıfına gitgide daha yakınlaşacaktır. Sosyalist üretim ilişkileri eğitimde demokrasiyi sağlamıştır; çok sayıda işçi aydınlar safına geçmiştir, işçiler arasında yetenekler gitgide artmakta, seçme yapmak

güçleşmektedir. Bu eğilime uyan yeni eğitim sistemleri (çağdaş teknikle silâhlanmış) nin ortaya çıkması gereklidir. Adam Smith'in, bütünüyle sanayi üretimi içinde işçinin idare edilmesi için şart saydığı bir genel eğitim ve öğrenim sanayî ihtilâli tarafından zorunlu kılınmıştır.

Çekoslovakya'nın gelişimi bile, bitmiş, sona ermiş öğrenim görüşünün nedenli eskidiğini ortaya koymuştur. İnsanın aralıksız eğitim ve öğrenim görmesi düşüncesi bugün, büyüklerin okuldan sonra da eğitim görmelerini sağlayan bir takım kuruluşlar tarafından uygulanmaktadır. Bu sistem Doğulu ve Batılı ülkelerin doğrudan işbirliği yapmaları ve görüşlerini karşılaştırmalarıyla geliştirilmektedir. Yeni eğitim sistemi yalnız büyük şehirlerde kalmamakta, köylere kadar yayılıp gerekli bütün öğretmen kadrosundan yararlanmakta ve çok değişik programlarla kendini göstermektedir. Ana sorunlardan biri de bu eğitim programlarının seçimiyle değerinin çağımız objektif ihtiyaçlarına uyup uymadığı, insanın çağdaş toplum içindeki güç durumunu doğru olarak anlamaya yardım edip etmediğidir.

Biz, herkes için çok yanlı ve lise seviyesinde çok yanlı bir teknik eğitimin gerekliliğine inanıyoruz. Sanayileşmeden bilimsel ve teknik ihtilâle geçiş, ekonomik gelişim modelini değiştiriyor. Üretici güçlerin belirli bir noktaya kadar yükselmesine varıncayadek, genellikle gelişim üretiminin artması amacına yönelmiş olarak bütün güçlerin seferber edilişine bağlıydı. Bu noktaya varıldığında durum tersine döndü : toplumsal üretici güçlerin yaratılması alanında etkin olan teknik gelişimin sağlanması, gelişim düzeyiyle bilimin uygulanması seferber edilen imkânların ölçüsüne bağlandı. En büyük uzantılı üretici güç, bilim, kesin aracı oldu. Bilimin tekniğe, tekniğin de sanayiye oranla ilerde oluşu bu çağın be-

lirgin özelliği halini aldı.. Bu nedenle sosyalist ülkeler, eski sanayi sistemiyle ilgisi bulunmayacak ölçüde bilimi geliştirmek ve uygulamak için büyük çabalar harcamaya koyuldular. Çekoslovakya, son yıllarda, uluslararası düzeyde bir kıyaslamaya imkân veren bilimsel temelini kurabildi.

Yine de bu bilimsel temelin değerinden ve etkinliğinden memnun değiliz. İnsancıl biçimde bilime geliştirip uygulama yeteneğinin şu ya da bu toplumsal sistemin ilerici karakterinin başlıca noktalarından olduğunu biliyoruz.

Sanayi ihtilâlinin bütün aşaması boyunca, canlı emeğin üretici gücü iş imkânlarında görülen maddî artışa (sermaye) bağlıydı bu koşullarda sermayenin çoğalması, üretimin artmasına uygun şart sayılırdı.

Bu alanda şimdiki yenilikler incelendiğinde, toplumsal iş gücünün genel artışında yepyeni bir boyutun ortaya çıktığı anlaşılıyor : kullanılan değerler miktarını üretimde çalışan toplumsal iş gücünü arttırmadan çoğaltma imkânı, eski görüşün tersine, iş gücünün azaltılması. Bu düzeyde, sermaye artışı üretimindeki gelişmenin sırf ekonomik koşulu olmaktan çıkıyor. Sonuçlar çok önemli; çünkü gelişim ulusal bütçede yığınak yapılması, tüketim yüzdesinin azalması — sanayileşme çağında görüldüğü gibi — ile şartlanmış değil. Bugüne kadar görülenden çok daha etkin, çok daha önemli şekilde, toplumun gelişiminin sosyalist dönemini sağlayacak ekonomik gelişim tipi ortaya çıkıyor.

Sanayileşmeden bilimsel ve teknik ihtilâle geçişle ilgili, hayatımızda ortaya çıkan düğüm noktası unsuruna varıyoruz : gelişim üretim temellerine (sermaye) ve üretimde doğrudan sağlanan iş miktarına bağlı olmaktan uzaklaştıkça, üretici güçlerin artmasına doğrudan bağlılığı önem kazanmaktadır.

Gerçekten bilim ve tekniğin gelişimi insanın yaratıcı gücünün artmasına yakından bağlıdır. Başka bir deyimle bu yaratıcı gücün önemi arttıkça «insana yatırım yapmak» gitgide yararlı olmaktadır.

Gelişim teorisinde, kısa süre önce yeni bir dalın adı «insan kaynakları ekonomisi» dir.

Tabii, bu yeni gerçek, sosyalizm için en büyük önemi kazanmaktadır : sanayileşme çağında maddî ve zaman ihtiyatlarını «insana yatırım yapma» yoluna yöneltmek — sırf ekonomik bakımdan — bir kayıp anlamına geliyordu. Çünkü bu alana yöneltilen imkânlar insan·gücünün artmasını sağlıyamıyor (bu güç tatmin edilmeyen yaşama ihtiyaçlarıyla yutulduğundan) ya da işin verimliliği yönünden insanın yaratıcı gücünü arttırmıyor, tersine, üretimde basit bir gelişime bile ayak uyduramıyordu. Ama bilimsel ve teknik ihtilâl gelişiminde belirli bir sınırın ötesinde durum tersine dönüyor, insanın yaratıcı güçlerinin arttırılması alanında görülen her yetersizlik ekonomik kayıplara yol açmaya başlıyor, Toplumun yaratıcı yeteneklerini arttırmanın en etkin yolu insanın kendinin geliştirilmesi, insanın bir amaç olarak üzerinde durulmasıdır.

Bu andan başlıyarak, şimdiye kadar üretim artışı için ikinci derecede önemi olan ya da önemsenmeyen insan hayatının çeşitli alanları (kültür, tüketim, sağlık hizmetleri, ilişkilerin gelişmesi, eğlence, v.s.) şimdi yepyeni bir yer, bir önem kazanıyor. İnsanın durumunda görülen bu değişiklikleri yansıtmak ve benimsemek için sosyalist toplum bütün imkânlara sahiptir. Ancak, alışılmamış gelişim koşullarında belirli bir teorik yönü benimsemesi de şarttır.

Modellerin incelenmesi üretici güçlerin, bilimsel ve teknik ihtilâl koşullarında canlılığının, geleneksel sanayi uygarlığının temelindeki rekabeti çok aştı-

ğını ortaya koymaktadır. Yığınların tüketim gücünün, üretici güçlerin gelişiminin bir döneminde yalnız ekonomideki gelişime ayak uydurmakla kalmayıp bu gelişimin bir şartı olduğunu görüyoruz. Oysa sanayileşme çağında böyle bir seçme yapmak imkânsızdı : Bir çözüm yolu öbürünü ortadan kaldırıyordu. Batı Avrupa ülkelerinde de, «yığın» tüketimi sistemi aynı gerçeğe dayanmaktadır. Ama bu tüketim şekli, tabii kapitalist toplumun sınıf yapısını değiştirememektedir.

Sanayileşme yıllarında üretimi arttırma olanakları nispeten sınırlıydı, bizimki gibi bir sosyalist ülkede bile, hayat düzeyi ileri ülkelerinkine ulaştı. Bu da, yirmi yıllık sosyalist uygulamanın sonucudur.

Üstelik toplumsal fonlardan gelen önemli kaynaklar da hesaba katılmamaktadır.

Ayrıca tüketimin Çekoslovakya'da, Batıdaki genel sınıf farklılaşmalarını göstermediğini belirtelim. Tüketim dağılımı Çekoslavakya'da çok daha ölçülüdür ve uzman işçilerle, daha az ya da hiç uymanlaşmamış işçiler arasındaki tüketim farkı pek az, hatta hiç denecek kadardır.

Günümüzün tüketim sayıları, bazı alanlar dışında (otomobil, iç hizmetler gibi) sosyalist Çekoslovakya'nın yığın tüketimi gelişiminden çıkan sorunlara başarıyla karşı koyduğunu göstermektedir.

Eğlence ve bununla ilgili faaliyetlerin değerlendirilmesi bu gelişimin tipik belirtisidir. 1961 yılında tarımla ilgilenmeyen halkın yüzde 34 ü tatilini şehir dışında geçirirdi. Son yıllarda -(Özellikle ayda iki cumartesinin tatil sayılmasıyla) bu yüzde hissedilir şekilde arttı. Yalnız Çekoslovakya'da ailelerin yüzde onunun bir kır evi, ya da «sayfiye evi» vardır. 1960 yılında satılan hazır evlerin sayısı 890 dı. 1965 de bu rakkam 3550 ye ulaştı. Üstelik bu kır evlerinin büyük bölümünün vatandaşlar tarafın-

dan yapıldığını belirtirsek, satılan hazır ev sayısı gelişimin çok genel bir ölçüsü olur. Halkın büyük çoğunluğu tatilini aile yuvasının dışında geçirmektedir.

Ticarî Araştırmalar Enstitüsünün 1961 yılındaki bir araştırmasına göre sorguya çekilen kişilerin yüzde 34.3 ü tatilini evinden dışarda geçiriyordu.

Bu gelişim, özellikle mimar ve şehircileri ilgilendiren yeni sorunlar ortaya koymaktadır. Kilometre kareye 108 kişinin düştüğü bir ülkede insanların kırda tatil geçirmesinin sağlanmasının önemli sorunlar ortaya çıkardığı muhakkaktır. 1964 yılında, ülkemizin toprak imkânlarını inceleyen bir plânın hazırlanmasına başlandı. Bu plân ulusal ekonominin gelişim ihtiyaçlarını göz önünde tuttuğu gibi, dinlenme ve eğlenceye ayrılan bölgelerin gelecekteki durumunu şimdiden dikkate aldı. Böylece bir sürü bölge korunacak ve buraların şehir haline getirilmesi önlenecektir. (örneğin Prag çevresinde, pek çok yönden ilginç, geniş bir bölge.)

Bütün dünyada olduğu gibi Çekoslovakya'da da insanların yabancı ülke görme arzusu gitgide artmaktadır. 1965 yılında halkın yüzde 7 si tatilini dış ülkelerde geçirmişti. Bu ilgi, ister işçi, ister öğrenci, ister tarım emekçisi olsun özellikle gençler arasında yayılmaktadır.

Tüketimin yapısı da buna benzer eğilimler göstermektedir.

Aslında benzerlik çok daha büyüktür, çünkü Çekoslovakya'da devlet bütün sağlık hizmetlerini, kiraları karşılamakta, bu da diğer noktalarda yüzde miktarlarını yükseltmektedir.

Aynı problem ortaya çıkıyor : İlkel ihtiyaçlar belirli bir düzeyde tatmin edilirken, diğer ihtiyaçlar, sayıları gitgide artarak ortaya çıkıyor. İnsanların, ihtiyaçlarının giderilmesine yönelen eğilimi hiç dur-

maz, «eşya fetişizmi» tehlikesi gibi dar açıdan da incelenemez. Kısmen de olsa, bu eğilimin gerçekleştirilmesi, çok yanlı toplumsal ve insancıl sonuçları da beraberinde getirir. Bu sonuçlardan bazıları da çok ilericidir. Yine de, bu imkânların ne ölçüde işlendiğini toplumun yapısı belirler. Tüketim artışı dıştan tahrik ediliyor, yani tüketim maddelerinin niteliğinin azalmasıyla sermaye kendi kendine değer kazanıyorsa, ihtiyaçların giderilmesi başlıbaşına bir kişilik, bir sahte yan kazanır : Üretim için üretim tam tersine, tüketim için tüketime döner. Bir mutlak insan projesinin gerçekleşip uygarlaşma hareketinin bütününe katılması sağlanmadıkça yığın tüketimi çıkar yol bulamıyacaktır. Yığınların tüketim eğilimleri sosyalist toplumlarda da görülmekte, bu eğilimin sanayi uygarlığı temellerinin sınırları ve yapısıyla, işin özelliğiyle, tüketim yollarının sayısı ve boş vakitle yakından ilgili bulunduğu anlaşılmaktadır. İnsanın özgür gelişiminin yarattığı olanaklardan azamî faydalanmak -yalnız belirli ihtiyaçların giderilmesinde değil, yeni ihtiyaçların doğmasında, insan gücünün geliştirilmesinde (bu ihtiyaçlara belirli bir düzeyde öncelik sağlanmalıdır)- tabii, sosyalist koşullarda çok çarpaşık bir toplumsal gelişimdir.

insan ve işletme sistemleri

HİÇ bir zaman, tüketim alanının insanın kendini göstermesi için tek alan olmasına izin verilemez. Tersine, tüketim geliştikçe, «emekçilerin, idarecilerin ya da emekçi temsilcilerinin iş yeri yönetimine katılmaları ve işletmenin bazı yönleriyle ilgilenmeleri» sorununu ön plâna çıkarmaktadır. Aslında, onbeş, yirmi yıl öncesinin «sanayi toplumu» üzerine yazılanlar arasında bu sorunla ilgili şeylere raslamak im-

kânsızdır. İnsanın, emekçinin, işçinin yalnız «yönetilmediği», aynı zamanda da yönettiği, kendi hayat koşullarının ve bütün toplumun yönetiminde büyük paya hak kazandığı bir demokrasinin gerçekleştirilmesi için sosyalizmin yaptığı ihtilâlci çabalar, bu sorunun önemini ortaya çıkarmıştır. Özellikle bilimsel ve teknik ihtilâlin başında bu sorun büyük önem kazanmaktadır. Deneylerin de verdiği örneklere dayanarak, bilimsel ve teknik ihtilâlin işletme sisteminde insanın durumunu belirleyen maddî koşulları büyük ölçüde değiştirdiği söylenebilir.

Üretim konusuyla amacını değiştiren sanayi ihtilâli, insanı, makineleri işleten bir araç durumuna sokmuştur. Ama insanı yöneten ve kullanan sanayi uygarlığının isimsiz makinesi, dev boyutlara ulaşan bir mekanizma biçimini almıştır. İşletme çalışmasıyla uygulayıcı çalışma arasındaki uçurum gitgide artmıştır. İnsan kişiliğinin böylesine azaltılması, çağdaş uygarlığının en tehlikeli sınırıdır.

İş yeri yönetimine katılmanın yetersizliği bunu gerektiren toplumsal ilişkilerin de üstüne çıkmış, sanayi sistemi biçimlerinde uzanıp gitmektedir.

Bu nedenle, işyerinin yönetimine katılma sorunu, eğer geleneksel sanayi sistemine dayanıyorsa, sosyalizmin koşullarında da mevcuttur. Sosyalist ihtilâl milyonlarca işçiye, toplumun yapısı ve siyaset alanında faaliyet gösterme imkânını sağlamıştır. Yine de siyasî ve toplumsal iktidarın gerektirdiği kuruluşlar gerek parti içinde, gerek toplumda gerçekleştirilmeyi beklemektedir.

Ekonomik alanda işletmeye katılma sistemi, bugünün koşulları içinde acele gerçekleştirilmeyi gerektirmektedir. Sanayileşme çağında ulusal ekonomimizde bir çeşit iş yeri yönetimi esası konmuştu. Bu sistem, işletmelere uygulanan yönetim yollarımn genelleştirilmesi gibi, toplumu büyük bir sanayi işlet-

mesi gibi yönetmeye kadar vardı. Böyle bir yönetim, sanayi sistemine özgü eksikliklerle sınırlıdır : «Yönetilenlerin» bağımsız faaliliyetlerinin de sınırlanmasına yol açar.

Bu nedenle de, ruhuyla, pek az bilinen ilişkilerin etkilediği çok boyutlu bir canlılığa geçişi sağlayan ve yönetilenlerin bağımsız, kişisel faaliyetlerinin büyük önem kazandığı bilimsel ve teknik ihtilâl ile belirlenen çağa uyması imkânsızlaşır. İşletmecilikte geleneksel yollardan giderek üretimi arttırmak, en modern kapitalist müesseselerde, bile imkânsızlaşır, en ileri teknik değişiklikler sonucu burjuva kuruluşlar bürokrasinin ortadan kaldırılması yönündeki baskılara boyun eğerse, bütün bu belirtiler bilimsel ve teknik ihtilâlin, ruhuyla, yalnız teknik değil aynı zamanda toplumsal, çağımız toplumsal devrimine yakından bağlı bir gelişim olduğu ortaya çıkar. Çağımızın toplumsal devrimi de, her insanın yaratıcı gücüne, herkesin çağdaş uygarlık gelişiminin sağlanmasına katılmasına yeşil ışık yakmadan gerçekleştirilemez. Bu görüş, bizim sosyalist ekonominin yönetim sistemini temelden değiştirmemize, demokratik ve akılcı temellere dayanmamıza yol açtı.

saçmayı yenmek

YENİ ekonomik yönetim ve plânlama sistemi, özellikle sosyalist toplumun toplumsal ve ekonomik yapısından büyük ölçüde yararlanma temeline dayanıyor. Bilimsel ve teknik ihtilâle geçiş dönemiyle ilgili işler arasında, Çekoslovak Komünist Partisi onüçüncü kongresinde en çok dikkati çeken de bu oldu. Bu sorun çözülmeden bilimsel ve teknik ihtilâl uygun bir ekonomik alan bulamazdı. Batıda bu tedbirler, ara sıra burjuva şekillerine taviz olarak verilmiş bir takım zorunlu reformlar sayılır. (Sosyalist

ülkeleri harekete geçiren yaratıcı ruhu küçültme pa yı da vardır ya), Aslında ilerlemeyi hızlandıracal ve sosyalist ekonominin canlılığını arttıracak, uzu vadeli bir gelişim sözkonusudur.

Bu yönden şimdiki sistem fazla hareketsiz, cansız dır. Sanayileşme koşullarında merkezden verilen direktifler, zaman zaman üretimde gerekli değişiklik lerin yapılmasına yetiyordu. Ama bu yol, bilimse ve teknik ihtilâl için yetersizdir; birden gerçekleşti rilen bir yapı değişikliği değil, devamlı, evrense bir akım, bir yapı değişikliği sözkonusudur. O za man da canlılık üretim ilişkilerine, toplumsal teşeb büsün sağladığı imkân ve koşularda insan hayatı nın çıkarlarının yapısına sokulmalıdır.

Bilimsel ve teknik ihtilâl yolundan sosyalist topluma sağlanan bütün şartlar, aynı zamanda da mutlak gereklilikler olarak görülmektedir. İnsanın doğal çevreden ayrılıp doğrudan doğruya yarattıklarının, biçim verdiği suni çevrenin, kendi yaptığı maddeler ve harekete geçirdiği güçlerin doğrudan doğruya tutsağı olduğu bir çağda hayatın kendiliğinden gelişimi saçmalık sınırlarına erişmektedir. **Bu saçmalık toplumun aklıyla bir yola sokulmadıkça ölçüsüzlüklere, insan güçlerinin boşuna harcanmasına, insanların entellektüel ve fizik yeteneklerinin kaybına, doğal koşulların yok edilmesine yol açacak, insanın aklî dengesini bozacaktır. Bu durum da, bütün insanlık için büyük bir tehlike demektir.** Deneylerimize dayanarak, bilimsel ve teknik ihtilâl çağında izlenmesi gereken yolun uzun vadeli bir plân ve bir çok alanlarda bilimsel çözümlerle ortaya çıkarılmasının sosyalist toplum için gerekliliğini gördük. Bu gelişimin boyutları ve karmaşıklığı, teknik, ekonomik, toplumsal, kültürel, psikolojik, antropolojik, ve özellikle insancıl olan uzun vadeli tasarıları gerektirmektedir. Halk oyu ile tartışıl-

dıktan sonra bu tasarıları gerçekleştirmek, içinde insanın eşyanın uşağı rolü oynadığı uygarlığı tepeden tırnağa değiştirmek, eşyaların insana hizmet ettiği bir uygarlık haline getirmek zorunluğu ortaya çıkmaktadır. **Yani iş ve hayat koşullarının, insanın çok yanlı gelişimine uydurulması şarttır.**

Teknik uygarlığın insanını yaratmak, ileri bir sosyalist ülkenin başlıca görevleri arasındadır. Güveneceği kaynaklar, bir kere daha, ihtilâlci sosyalist gelişimin ta kendisidir : Bilim ve kültürden eksiksiz yararlanmayı sağlayan bütün toplumu birleştirmek, yaratıcı yetenekleri arttırmak ve milyonlarca insanın çalışma gücüyle kaynaklarını harekete geçirmek.

Ama, bilimsel ve teknik ihtilâlin insancıl gelişimi, günümüz dünyasında büyük ve her ülkeyi içine alan bir iş olmaktadır. **Yani bu gelişimin gerçekleşmesi, bir sürü temel uluslararası gerginliğin çözülmesini; örneğin, «Üçüncü Dünya»nın ekonomik ve siyasî kurtuluşunu, bir nükleer savaş tehlikesini ortadan kaldırmayı gerektirmektedir. Ancak o zaman çağımızın bütün ekonomik kaynakları tümüyle harekete geçirilebilir, eksiksiz kullanılır. Bilimsel ve teknik ihtilâl insanın eline, gelişmiş bir toplum kurma dünyanın her köşesine insan kişiliğini geliştirme, bunların yanı sıra da gezegenimiz üzerinde her türlü hayatı yok etme olanakları sağlamaktadır. Sosyalist ülkelerin hayatına canlılık katan, teknik uygarlığın insan modelini bulma çalışmaları bu durumda, teknik uygarlığı tehdit eden tehlikeli karışıklıkların ortadan kalkmasını sağlarken gerçek özgürlüğü ve insan türünün kurtuluşuna giden yolu da açacaktır.**

6.
SOSYALİST DEMOKRASİ VE BÜROKRATİK MERKEZİYETÇİLİK

frantişek chamalik

Prag Hukuk Fakültesi Anayasa Profesörü.

MARKS'IN siyasî kuramı iktidarı yüceltmeyi kesinlikle eleştirir. Gerekliliğini, ekonomik-toplumsal yapının ihtilâlci yoldan değiştirmesindeki önemini kabul ederken, bu ihtilâlci değişimin sonucu ve toplumsal insanın tüm özgürlüğe kavuşmasımn iktidarın ortadan kalkmasıyla mümkün olacağı varsayımını ortaya atar. Bu nedenle çözülmekteki iktidar mekanizmasının demokratik karakteri üzerinde durur, bu iktidarın toplumun denetimi altında bulunması için bir takım teminatlar arar, kendi kendini yöneten toplumsal kuruluşların geliştirilmesini ister, kısacası iktidarın yavaş yavaş bağımsız bir güç gibi hareket etmesini önleyebilecek, önlemesi gereken çareler arar.

Marks bu eleştirici tezlerini, liberal bir Devlet görüşünün ağır bastığı çağda ortaya atmıştır. İşin bu tarihî yanı hiç bir zaman yeterince dikkate alınmadı. O çağda sivil toplumla siyasî kuruluşlar ya da Devlet

arasında kesin bir ayırım vardı. Devlet her şeyin üstünde sayılıyor, sivil toplumunun olumlu, yaratıcı verimli oluşuna karşılık olumsuz bir kuruluş görünümüyle dikkati çekiyordu. Devletçilik o çağda pek önemsizdi, bugünkü gelişimiyle en ufak benzerliği yoktu.

Lenin'in, geleneksel parlemanterizmi eleştirmesi ve Sovyetler Birliğinde devlet kuruluşlarının çatısı olarak Sovyetlerin kurulması görüşünü benimsemesi Marks'ın öğretisine uyuyordu. «Aşağıdan yukarı» çıkan, doğrudan demokrasinin temsilci seçiminin yanı sıra merkeziyetçilik ve bağımsızlığı birleştiren ve bütün bunları toplumun denetimi altında tutan (seçilenlerin değiştirilmesi, görevlerinin belirli oluşu v.s. gibi) bir Devlet yapısı, iç demokrasisiyle gitgide zayıflayan bir kuruluş halini alacaktı.

Tarihî koşullar bu teorik örneğin gerçekleştirilmesini çok güçleştirdi, bir sürü değişiklik yapılmasını gerektirdi ve özellikle doğrudan demokrasi kavramında, mesai ve tüketimin devlet tarafından tespit ve denetiminde, bürokrasinin zamanla sınırlandırılmasında bazı hayalci yanları ortaya çıkardı...

İç savaş, yabancı müdahale, ekonomik kargaşalık gibi elle tutulur, gözle görülür koşullar Sovyet iktidarı ve işlemesindeki önemi ortaya çıkardığında Lenin, yeni toplumsal yapıyı daha iyi temsil edecek, yeni yönetici sınıf ve müttefiklerinin iktidar çalışmalarını kolaylaştıracak kuruluş şekilleri aramaya koyuldu. Eleştirisi, Devleti «kendi kabuğuna çekilme» ye, iktidarla temsil ettiği toplumsal güçler arasındaki bağları koparmaya yönelen eğilimleri hedef alıyordu. Sovyetler Birliğinin kurucusu, işçi ve köylü Devletinin bir soyutlama olduğunu, aslında büyük bürokratik kalıntılar arzeden bir işçi ve köylü Devletinin geliştiğini anlıyordu. Lenin yöneticilerle toplum ve ihtiyaçlarının arasını açanın, toplumun bütü-

nüyle kendi kendini yönetmesini engelleyenin özellikle bürokrasiye yönelmek olduğunu biliyor, başlıca tehlikeyi de bunda buluyordu; yine de bir takım eylemler ve kampanyalarla değil, geniş yığınların siyasî çalışmaya ilgi duymasını sağlamak, yığınları bu yola itmek, gerçekten Devlet hayatına ve kararlarına katılmasını yani demokrasinin derinine inip geliştirilmesini temin etmekle bürokrasinin gelişmesinin önleneceğine inanıyordu. Sosyalist Devletin yeni toplumsal temelinin, halktan gelen bir tepkiyi hiç de beraberinde sürüklemediği gitgide ortaya çıkıyordu.

Lenin'in sorunları çözümlemeye yönelen çalışmaları, siyasî düşünceleri ve örgütleme çabaları bu yöndeydi. Ayrıca, Devlet mekanizmasının verimli çalışmasına, çalışma şekline, meslekî yönden uzmanlaşmış kişilerin yönetici kadroya girmesine ve kültüre yönelen düşünceleri de vardı...

Ne yazık ki, bütün bu sorunlar üzerindeki verimli tartışma, konuşma 1920 lerin Sovyet Rusya'sını etkiledikten sonra zamanla bir çeşit otoriter monologa dönüştü. Gitgide merkezîleşen kuruluşlar uygulaması kısa sürede başlıca değerler düzeyine çıkarıldı. Akılcı olmayan kuramlaştırılmış, kişisel görüş evrensel, genellikle geçerli olmuştu. Dogmatizmle birlikte düşünce toplumsal görevini yitiriyor, daha doğrusu var olanı doğrulamak gibi yeni bir görev yükleniyordu. Düşünce, bazı biçimlerin, bazı görünüşlerin akılcılıktan uzaklaştığım ya da işlenen hataların sonucu olduğunu belirtemiyordu. O çağın siyasî edebiyatı sosyolojik yoldan çözümlemeyi hiçe sayıyor, «olması gereken» i «olmuş» gösteriyor, istisnaları yanıltıcı olaylar sayıyordu. Böylece demokratik olmayan bir uygulama, haklar ve özgürlüklerin sınırlanması, bütün bu uygulamaların demokratik ve insancıl olduğunu savunan bir siyasî edebiyat

garip şekilde bir arada yürümeye başladı. Devlet kuruluşları anayasaya dayanacak yerde kişisel görüşlerin gölgesinde kalıyor, kararları tek elde toplayan, her şeye kaadir kişilik bu kuruluşları biçimsel prestijini büyük ölçüde yitirmiş, içi boş hale getiriyordu.

iyice kökleşmiş uygulamaları değiştirmek

BENİM görüşüme göre, tarihî gelişim içinde toplumsal ve kişisel unsurların rolünü ortaya koyan ve bu çağı gösteren yeterli bir tablo henüz çizilmemiştir. Bu olumsuz eğilimlerin marksist açıdan eleştirisi ve incelenmesi başta, «klâsiklere dönüş» zorunluğunu doğurmuştur. Sosyalist Devletin örnek yapısını bulma çabaları -özellikle Lenin'inkiler- Stalin'in siyasî anlayış ve örgütlenme kavramında dikkati çeken basitleşme ve bayağılaşmayı ortadan kaldırmayı hedef tutuyordu.

Yine de, toplumun siyasî yönden örgütlenmesi örneği, mevcut ekonomik ve toplumsal ilişkilerin, tarihî gelişimin ve bu gelişimin kendine özgü yanının dikkatle incelenmesine dayanmıyordu. Siyaset şekilleriyle örgütlenmede o çağda görülen değişiklikler, daha çok sosyalist demokrasinin yozlaşmasına karşı yöneltilen eleştirilere bir tepki oluyordu. Yine de, sosyalist toplumun gelişiminin neler gerektirdiğini anlamaya çalışan bir eğilim dikkati çekiyordu : toplumsal kuruluşların demokratik yönde gelişmesi çabaları (seçimle işbaşına gelen temsilciler, toplumun kendi kendini yönetmesi), ekonominin yönetimiyle ilgili devlet kuruluşlarının daha iyi işler hale getirilmesi, vatandaşların hak ve özgürlüklerinin sağlanması ve daha sağlam bir teminata bağlanması gibi. Ama bütün bu değişikliklerin ilkelliği, çoğu kere biçimsel bir kuruluş içinde dikkate alınmaları,

fiilen işbaşındaki bir iktidarda kökleşen bir takım uygulamaları değiştirmeye yetmiyordu.

Toplumun siyasî yönden yeniden örgütlenmesi şekilleri büyük bir dikkatle, derinlemesine incelendiğinde özellikle siyasî kuramın iyice «bağımlı-engagé» yanından ötürü ne denli karışık olduğu görülür. 1920 yıllarının sonlarına doğru Sovyet Rusya'da da aynı durum ortaya çıkmıştı. Sağ ve sol muhalefetin gelişimin olumsuz yanları üzerine basarak geliştirdiği eleştiriler sosyalizme karşı olanların tutumlarıyla bir yerde birleşiyordu. Bu koşullarda sorunların iyice sivrilmesi, her görüşü tutanın düşünce ve görüşleri kendine göre, kendine fayda sağlayacak şekilde, kendi ideolojik kavgalarının ihtiyaçlarına hizmet ettirmecesine kullanması tabiidir. Bu iç anlaşmazlıklar arasında gerek siyasî gerekse diğer konularda bir kaç ayrı fikir getirme olanak ve ihtiyacı, toplumu böldüğü gerekçesiyle yavaş yavaş görünmez oldu. Olumsuz olayların benimsenmesinde iç ve dış eleştirilerin birleşmesi, hepsinden olumlu çoğunluk hakimiyetinin ortadan kalkmasına yol açtı.

görüşlerin çokluğu konusunda

Diğer siyasî ve toplumsal eğilimler gibi, sosyal-demokrat eleştiri bu hataları olduğu gibi benimseyip sosyalist Devletleri, dikta yönetimindeki sosyalist olmayan devletler diye tanımladı. Bu eleştiri, çoğunluk hakimiyetini siyasî partilerin çoğunluğu saymak gibi soyut bir tarihî tezden hareket eder. Yalnız sosyal-demokrat görüş siyasî partiler sisteminin tarihî bir gelişimin sonucu olduğunu, devamlılığının yapı değişikliklerine, çeşitli siyasî ve sosyalist güçlerin tutumuna, yöntemlerin ve bu güçlerin yapı değişikliğine katılma ölçüsüne bağlandığını görmezlikten gelir. Genellikle, sosyalist sistem, tek parti gibi siya-

sî yönden hak eşitliğine sahip birkaç partiyle de işleyebilir. Lenin'in örneği bu çok partili sosyalist sistemi kabul ediyordu. Ancak ihtilâlci-sosyalistlerin (solcu ihtilâlci sosyalistler) iktidarı tekele alma çabalarının başarısızlığa uğramasından sonra bu görüş ortadan kalktı.

Asıl önemlisi, gerçek sosyalist sistemin çeşitli görüşlerin belirtilmesinin kabulü yönünden bir çoğunluk iradesi temsilcisi olması gerekir. Bu sistemde toplum bağımsızca kendi kendini yönetmelidir. Toplumsal girişimli ya da kamu oyunun görüş ve düşünüşünü yayan, sendikalar, kadın, gençlik ve aydın kuruluşları, yüksek okullar, basın, radyo ve televizyon gibi faal müesseselerin katkısı olmadan gerçek bir sosyalist sistem düşünülemez.

Bazı batılı eleştirmenler, Marksizmin toplumsal sınıfları hareketlendiren ve tartışmaya, rekabete yol veren yanını hiçe sayıp sanayileşmede iyice ilerlemiş ülkelerle ortak yanlarını belirtir, teknik gelişimi, ekonominin düzenlnemesini sağlayan işletmeci ve uzmanların ağırlığı üzerinde dururlar. Toplumsal ve siyasî açıdan kapitalist sistemi, insan kişiliğini hiçe saydığı, tehdit ettiği, insanı yığının, «toplumun» içinde erittiği gerekçesiyle siyasî açıdan da sosyalist sistemi eleştiren bir çeşit entellektüel sola ayrı yer vermek zorundayız. Bu eleştiri, sosyalizmde görülen bir takım yozlaşmaları genelleştirmekte, tamamen hayalci bir «insancıl ve demokratik sosyalizm» programı hazırlamaya varmaktadır.

Devlet, toplum, ulus (ya da uluslar) ve sınıfların kişilerle ilişkileri çok değişiktir, bu ilişkileri siyasî bir biçimde belirtmek de çok güçtür.

Bu değişikliklerin mutlak hale getirilmesi siyasî ve toplumsal hayatta değişik görüşlerin aranmasına, kişiye daha büyük bir özgürlük dolayısıyla da daha büyük bir kararsızlık sağlanmasına yol açıyor. Ama

toplumsal hedeflere varma konusunda toplumsal güçlerin organik birleşmesine karşı koyuyor. Öte yandan birliğin mutlak hale getirilmesi toplumsal güçlerin birleşmesine daha büyük olanaklar hazırlarken görüş ayrılıklarının belirtilmesini önlüyor, ya da frenliyor, organik biçimde kollektif iradenin oluşumunu güçleştiriyor. Bunun için, Marks'ın belirttiği gibi, toplumun bir «soyutlama» olarak kişi önünde yer almasını önlemek gerekiyor. Aksi halde kişi ile toplum arasında birleşme olamaz, kişi toplumun içinde, siyasî örgütlenme çevresinde erir değişik görüşlerin ortaya çıkışı, diyalog ve hoşgörü ortadan kalkar.

kafka'nın nüfuz edilmeyen dünyasından «mutlak insan» a

KOSİK Schaff, Garaudy ve diğerlerinin «insan felsefesi» diye adlandırılan görüşlerinin siyasî anlamı, bana göre, kişi ile toplum arasındaki karşılıklı ilişkileri incelemeye çalışması, kişinin dünyası ile kuruluşlarınki arasında mevcut bağların incelenmesi, insanın kuruluşları denetlemesi olanakları ve kuruluşların insancıllaştırılması yolundaki araştırmalardan geliyor. İnsan kişiliği çevreye göre, çevrenin değişmesi ve biçim değiştirmesine bağlı oluşur. Hümanizma, zamanla gerçeği değiştiren bir politikayla, elle tutulur biçimde sağlanır. Bu anlamda politika, her insanın evrensel eylemidir, yalnız profesyonel politikacıların değil. Hümanizma da siyasete, siyasî kararlara katılmanın evrensel olduğu bir durumdur. Siyasî görünüşüyle hümanizma doğrudan demokrasiye, yani herkesi, toplumsal çevresini oluşturan kararlara katılmaya götürür. Doğrudan demokrasi, uygulayıcıları eğitici ve kararlara katılan kişiler haline getirmelidir; doğrudan demokrasi toplumsal gerçeğin

anlaşılmasını kolaylaştırır, siyasî ve örgütçü yanını bir takım ilâhi kalıntılardan kurtarır ve kişilere özgü eser olarak anlaşılmasını kolaylaştırır; böylece Kafka'nın «Şatolarının» nüfuz edilemiyen dünyasına, insamn insanlıktan çıkışına engel olur.

Toplumun siyasî yönden örgütlenmesi örnekleri konusunda şimdiye kadarki inceleme ve düşünceler, ekonomi alanında yeni bir yönetim yolu bulma konusunda yapılan araştırmaların düzeyine ulaşamadı. Ekonomik örnek üzerindeki tartışmalarda sosyalist düzende mal üretimi, pazar ilişkileri ve diğer noktaların gerek siyasî, gerekse toplumsal uzantılarının (siyasî yan şimdiye kadar ihmal edilmiş olsa bile) olağanüstü bir önem gösterdiğini anlamak gerek. Aslında bu uzantının kendisi çelişki taşımaktadır. Yeni örneğin sistematik şekilde gerçekleştirilmesi de bir takım siyasî değişikliklere ve gerek örgütlenme, gerekse hukukî şekillerde önemli gelişmelere yol açacaktır. Sözkonusu edilen sosyalist topluma azamî verim sağlamaktır ve bu gerek siyasî gerekse kuruluşlar alanındaki değişiklikleri içine alır.

Yalnız verimin ön plâna alınması gerçeğin tek yanlı, teknokratik açıdan görünüşünü, bir işletmeci görüşünü getirir. Üstelik ekonomik tartışmalarda siyaset ve kuruluşların düzenlenmesi konusu pek geçmez. «Uzmanlaşmamış» demokratik müesseselere daha da öte doğrudan demokrasiye karşı kaçınılmaz bir kuşku getiren bu görüş sosyalist toplumun sorunlarını, çeşitli alanlardaki uzmanları tüketicilerin çok yanlı ihtiyaçlarımn tatminine götürür, insanla ilgilenir ama onu, uzmanlar tarafından hazırlanan bir iş ve mal tüketicisi durumuna indirgeme eğilimindedir.

Aslında, çağdaş teknik ve sanayi alanında gelişmiş sosyalist toplumda toplumsal teşebbüsün sınır ve olanakları konusunda pek az şey biliyoruz. Bu teşeb-

büsün ne şekilde geliştirileceği, toplumsal teşebbüsü en etkili biçimde teşvik eden yolların neler olduğundan daha haberimiz yok.

Kişisel teşebbüsün toplum içindeki olanakları ve sınırlarının neler olduğu sorunu aynı zamanda «mutlak, eksiksiz adam» yaratma, başka bir deyişle de teknik yönden gelişmiş toplumda demokrasinin sınırları ve olanaklarının neler olduğu sorunudur. Sosyalist Devlet ve toplumda geçerli kuramsal görüşe göre, müteşebbis güçler, yani yönetici güçler topluma yakından bağlı olmak, onun denetimi altında bulunmak zorundadır. Karar merkezleri Devlet yapısının her katına yayılmalıdır. (Sovyetler, ulusal komiteler, v.s.)... Aynı zamanda toplumsal çıkarların gereği olan ve çeşitli toplum kat ve gruplarının etkisini sağlayan bir takım başka anayasa kuruluşları da öngörülmüştür. «Halk demokrasisi» kavramı budur. Bu demokrasi, müteşebbis ve devlet kuruluşlarını halkın denetimine sunmuş (seçim aracılığıyla) bir toplum kurar.

Hukukî yönden böyle bir toplumun kurulup örgütlendiğini, biçimsel bir örnek hazırladığını düşünsek bile gerçekten müteşebbis bir toplum kurduğumuzu söyleyemeyiz; toplumsal yönden bağımlı (ekonomi, kültür, v.s.) sınıfların Devlet yönetimine katılmamaları, bu sınıflarda, (yönetenlerle yönetilenler, yol gösterenlerle uygulayanların ikiye ayrılmasına, bu ayrılığın gündelik hayatın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmesine yol açmıştır.

Anayasa ve kanun yollarıyla sağlanacak kuruluşların çok ötesinde, kökleşmiş bu tür alışkanlıkların yokedilmesi, üstesinden gelinmesi zorunludur. Eskiden yöneticilere bağlı sınıfları temsil eden kuruluş ve müesseselerin görevidir bu. Yönetenlerle yönetilenler arasındaki bu bölünmeyi gidermenin çaresi yöneticilerde otoriteye yönelme alışkanlığının kaldırıl-

ması, halk yığınlarının kültürünün yükseltilmesiyle bağımsız, toplumsal bir kişiliğin oluşmasına imkân vermektir. Halk yığınlarının Devlet yönetimine katılmasını sağlamak, yığınların içinden çıkmış, doğrudan doğruya yığınlara bağlı, bu yığınları harekete geçirebilen bir siyasî yapı ve kültürel örgütçüler gerektirir.

«kendiliğinden» teşebbüs, «resmî» teşebbüs

Şimdi doğrudan demokraside tutucu unsurları nasıl yok etmek, ne şekilde hareketsizleştirmek, yığınlardaki gerici ve tutucu unsurların ilerici, dayanışma halindeki güçlerin eylemini boğmasını nasıl önlemek gerektiği sorunu karşımıza çıkıyor.

Az çok değişken, «açık» ya da «kapalı», toplumsal eylemi ve etkisi toplumun tümünün rızasına bağlı faal azınlıkların etki alanı genellikle devlet hayatının çerçevesidir. Faal azınlığın özgürlüğü ve denetilemez hale gelişi çoğunluğun az ya da çok hareketsizliğine, durumu kabul edip etmeyişine bağlıdır; o zaman sınırlamalar başka faal azınlıklardan gelir.

Toplum karışık ve kaynaşmış hale geldikçe, çeşitli unsurlardaki değişikliklerin sonucu o ölçüde büyür. Bazı grupların toplum gerçeğine karışması ya da karışma teşebbüsünde bulunması diğer grupların durumunda da bir değişiklik olmasını gerektirir. O zaman teşebbüs sorunu bir iktidar (zorunluk) ve geniş bir anlaşmaya varma (kararlara katılma) sorunudur. İktidara gitgide yakınlaşma da, anlaşmayı sağlamak, iktidara gelmek için geçerli olmayan yöntemlerin kullanılması eğilimini, olanaklarını gitgide arttırır.

Toplumsal gelişimin düzenlenmesine yönelen çaba, belirtildiği gibi, resmen kabul edilmiş «faal azınlıklar» dan gelmeyen teşebbüslere karşı kuşkuyu art-

tırır. Kendiliğinden teşebbüsün, düzenli teşebbüse oranla daha dokunaklı, etkileyici bir yanı vardır. Bu yüzden de, kendiliğinden teşebbüs resmîlik çerçevesini aştığı ölçüde, tabii minnet ve sevgi cümleleri ardına gizlenen bir düşmanlık uyandırır. Çünkü, önceden yapılmış bir takım hesaplara aykırı gelir, onları bozar. Teşebbüs gücü olan ve hareket halindeki yığınların sözcüsü olmak isteyen bir yönetim, tersine «kendiliğinden» teşebbüsle hesaplı (daha doğrusu «resmî») teşebbüsü birleştirmelidir. Kendiliğinden, yığından gelen teşebbüs resmî olanın karşısında değildir, yönetici kadronun yetenekleri ve bilgisinin ortadan kaldırılması sayılmamalıdır. Resmî teşebbüs tarafından toplum hayatına katılmanın olumlu bir belirtisi kabul edilmelidir.

Demokrasi, çoğu kere en ilkel görünümüyle kabul edilmiştir. Yani halk temsilcilerinin basit yoldan seçim şekli alt kademelerin üsttekilere tâbi oluşunun kabul edilebilir bir yolu, azınlıktan çoğunluğa — ya da daha doğru ve insancıl bir anlamda — toplumsal teşebbüsün, yeteneklerin, değerlerin, deneylerin, v.s. merkezî kuruluşlara aktarılması, yönetici kuruluşları «hakimiyeti kabul edenlerin» denetim ve etkisi altında bırakan bir hal çaresi. Parti ile toplum arasındaki değiş - tokuşu sağlama yönünden Stalinci sosyalist Devlet görüşü, demokrasinin bu kadar basite indirgenmesinin tipik bir örneği, belirtisidir. Bu görüş akıl ve teşebbüsü, dağıtmakla beraber hiç olmazsa ideolojik anlamıyla tek noktada, toplum içinde yer verir.

«Müteşebbis azınlıkların» önemi toplumsal etkileri ve örgütlenme güçlerine bağlıdır. Biçimsel de olsa, bir yetenek ve bilgi görülmezse teşebbüs sonucu alınan kararları uygulatmak güçtür. Öte yandan, bilgi ve yeteneğe sahip sanılan merkezler, yani son kademede karar verenler her an teşebbüsten yoksun

olabilirler. Ama yeteneklerinin biçimselliğinden gelen güçle başka bir teşebbüsü kabul etmemek olanak ve iktidarına sahiptirler; bu tutum bir anlaşmazlıktan ya da gayrı resmî teşebbüse resmî görünüş vermek istenmemesinden de çıkabilir. Yine de, gerçek nedenleri çoğu kere başkadır.

Bu gerçekten çıkarılacak başlıca sonuç, gayrı resmî teşebbüsün yıkıcı biçimlere bürünebileceğidir; çünkü bir olumlu çıkış yolu, eleştirici bir yorum ve yön bulamaz. Böyle bir çatışma «kendiliğinden anlaşma» nın sarsılması, «karar alınması döneminde bir kriz belirtisi *(Gramsci)* dir. Yani yönetenlerle yönetilenler arasındaki organik bağların çözüldüğünü ortaya koyar. Yıkıcı anlaşmazlıklardan kaçılması isteniyorsa, bu durum, yönetici güçlerin, teşebbüs ve toplum ihtiyaçları açısından yeni ve uygun bir yön seçmelerini gerektirir. (Örneğin, 1956 da kendiliğinden, halktan gelen demokrasiye yönelme çabaları işçi komitelerinin kurulmasına yol açtı; yönetimin yeni bir yol seçmesi de halktan gelen bu teşebbüsün, girişimin resmî bir havaya bürünmesini sağladı.)

Böyle, bir yeni yön seçmenin güçlükleri, resmî teşebbüs merkezlerinin örgütlenmesi gereğinden çıkmaktadır. Yurttaşla devlet arasında doğrudan ilişki kurulması, yani yurttaş kuruluşlarının (toplumlar) gerçek bir «genel irade» yaratılmasına engel olduğunu gösteren Rousseau'nun modeli artık, geri dönmemecesine geçmişte kalmıştır. Günümüzün örgütlenmiş toplumunda kişisel teşebbüsler boşa çıkar, örgütlenmiş, biçimsel bir görünüş olmazsa etkisiz kalırlar, birleşip örgütlendikleri ölçüde toplumsal önem kazanırlar. Her örgüt, her kuruluş asgarî bir merkeziyetçilik gerektirir. Merkez, örgüt üyelerinde görülen değişken, geçici kızgınlıklardan, isteklerden, çıkarlardan örgütün belirli bir ölçüde uzak

kalmasını sağlar. Bu uzak durma, bağımsız kalma, değişkin olandan yola çıkarak ortak bir şey yaratmaya, geçici olandan organik bir görüş açısı bulunanı meydana çıkarmaya yardım eder. Aynı zamanda da, örgüt yöneticilerinin kişisel çıkar ve görüşleri lerini bütün örgüt ve üyelerinin çıkar ve görüşleri gibi gösterme tehlikesini de içinde taşır. Böyle bir durum yaratılırsa, örgüt yöneticilerine yeni bir yön verilmesi işi güçleşmiş olur.

Bu olumsuz eğilimlere karşı koymak ve yeni bir yön verip karşılıklı anlayışı geliştirmenin yollarından biri yönetenlerle yönetilenler arasında karşılıklı bağlar yaratılması sistemine dayanan bir demokratik yapıdır. Ama, yine de, gerek yönetim ve gerekse uygulamada, yönetici kuruluşun büyük değişikliklere uğraması ve yoğun bir gelişim göstermesi kaçınılmaz şeydir. Bu gelişimle ortaya çıkan teşkilât demokratik yoldan — seçimle — gelmediği halde oldukça geniş bir otoriteye, yetkilere sahiptir. Bu otorite, yine de dolayısıyla halk tarafından verilmiştir ama siyasî, ekonomik ve diğer kuruluşların karışık, uzmanlık gerektiren görevleri teşkilâtın önemini arttırır. Temsilcileriyle demokrasi bu teşkilâtı denetler, düzeltirken teşkilât demokraside bir takım değişiklikler yapar, onun eksiklerini tamamlar, Demek ki temel sorun, teşkilâtın kendini seçim yoluyla işbaşına geçen otoriteyi kullanmaya vermesi ve bu otoritesini toplumun organik ihtiyaçlarına uygun olarak kullanılmasına bağlıdır.

bürokrasinin yaygınlaşması

Teşkilât, temsilci kuruluşlar ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkilerde görülen aksaklıklara bizde genellikle «bürokrasi» denir. Yani teşkilâtın kötü, görevini yapmasına engel olan özellikleri «bürokrasi»

BİTMEYEN TOPLANTILAR ● ALEKSANDR DUBÇEK, KOMÜNİST PARTİSİ MERKEZ KOMİTESİNİN, SONU GELMEZ TOPLANTILARINDAN BİRİNE DAHA GİRİYOR.

ÇEKOSLOVAK KIZI VE GÖĞSÜNDE YAZDIĞI «TARAFSIZLIK».

HÜZÜNLÜ SONBAHAR ● WANCESLAS ALANINDA BİR SOVYET ARACI VE ONU SEYREDEN ÇEKOSLOVAK GENÇLERİ.

BİR BAŞKASI DAHA ● BİR SOVYET ASKERİ POLİSİ, ÇEKOSLOVAKYADAN AYRILAN RUS BİRLİKLERİNE YOL GÖSTERİYOR.

PRAG 1968 ● ÇEKOSLOVAK BAŞKENTİNDE NE YAPACAĞINI ŞAŞIRMIŞ BİR SOVYET SUBAYI, RESMİNİ ÇEKEN BİR FOTOĞRAFÇIYA ZORAKİ GÜLÜMSEMESİYLE POZ VERİYOR. SİLÂHINI YERE, YANINA KOYMUŞ.

ÇİÇEKLİ ● SOVYET ORDUSUNDAN ALBAY GARANİN, DOĞU ALMAN RESMİ ŞAHSİYETLERİNİN SUNDUĞU ÇİÇEĞİ GÜLÜMSEYEREK KABUL EDİYOR. ALBAYIN BİRLİĞİ ÇEKOSLOVAKYADAN AYRILAN BİRLİKLERDENDİR.

HERKES KARŞI ● İSTER GENÇ OLSUN İSTER YAŞLI, BÜTÜN ÇEKOSLOVAK HALKI ÜLKELERİNE GİREN RUS TANKLARINI ISLIKLARLA KARŞILIYOR.

ÇELENK KOYDULAR. ÖĞRENCİLER ARASINDA, AŞIRI SOL TEMSİLCİSİ ZDENEK TOUS DA VARDI.

SVOBADA ● ÇEKOSLOVAKYA İLE SOVYETLER BİRLİĞİ ARASINDA YAPILAN GÖRÜŞME ÜZERİNE, ÇEKOSLOVAK MİLLİ MECLİSİNDE YAPILAN TARTIŞMALAR CUMHURBAŞKANI LUDVİK SVOBODA TARAFINDAN İZLENİYOR.

PRAG 1968 ● WANCESLAS ALANINDA GEZİNEN VE RESİM ÇEKEN SOVYET SUBAYLARI.

PRAG YAKINLARINDA MEVZİLENEN BİR SOVYET TOPÇU TÜMENİ, ÇEKOSLOVAK TOPRAKLARINDAN AYRILIYOR/üstte/DOĞU ALMANYAYA GEÇEN SOVYET İŞGAL BİRLİKLERİ HAREKET HALİNDE/yanda/VE PRAG MERKEZ POSTAHANESİNİ İŞGAL EDEN SOVYET ASKERLERİ/altta/

GENÇLER ● PRAG'IN WANCESLAS ALANI VE KRAL WANCESLAS HEYKELİNİN ÖNÜNDEKİ MERDİVENLERİ DOLDURAN GENÇLER. İÇLERİNDEN BİRİ HÜR ÇEKOSLOVAK RADYOSUNU DİNLİYOR. VE SIK SIK RASLANAN BİR YAZI : «TARAFSIZLIK, TARAFSIZLIK, TARAFSIZLIK», BİR BAŞKA KÖŞEDE DE LİBERAL ÇEKOSLOVAK LİDERLERİ DUBÇEK, SVOBODA VE ÇERNİK'İN ADLARI YAZILI.

sözcülüğüyle adlandırılır. Bunda da, demokratik kuruluşlarla «bürokrasi teşkilâtı» (yönetici ve uygulayıcı) arasındaki ilişkilerin nasıl değiştiğinin, bu değişikliğin ne gibi bir sonuca vardığının, kamu işlerinin yönetiminde bürokratik teşkilâtın demokratik kuruluşların nasıl yerini alma eğilimi gösterdiğinin yeterince incelenmediğini görmek mümkün. Bu görüşten hareket edildiğinde bürokrasi bir gelişimdir; bu gelişimin doğal sonucu demokratik kuruluşların öneminin sınırlanması, dolayısıyla da teşebbüslerinin ve onlar aracılığıyla kendini hissettirmek zorundaki toplumun teşebbüsünün sınırlanmasıdır. Bürokrasi demokrasiyi biçimselleştirir, onu içi boş basit bir alışkanlık durumuna sokar. Çünkü, seçimle iş başına gelen kuruluşların görevleri yönetici ve uygulayıcı teşkilâtın fazlaca etkisindedir; bu görevin yerine getirilmesi artık teşkilâta bağlanmıştır.

Demokrasinin bürokrasiye gerçekten hakim olması için organik hale gelmesi, yalnız iktidarla ilgilenmekten kurtulması gerekir. Eğitim ve haberleşme sistemi toplumsal sorunların geniş halk yığınları tarafından anlaşılmasını sağlıyamıyorsa profesyonel bürokrasi teşkilâtı «lâyik» toplumu ve demokrasiyi kaçınılmaz şekilde sultası altına alacaktır.. Hem emekçilerin Devlet ve ülke ekonomisinin yönetimine katılmaları için yapılan bütün çağrı ve sloganlara rağmen.

Daha önce de söylendiği gibi, toplumsal teşebbüs etkin biçimde, ancak bir takım kuruluşlar aracılığıyla kendini gösterebilir. Ama bu kuruluşların yapısında bürokrasi ile demokrasi arasındaki ilişkiler değiştikçe gitgide bir yanda teşebbüsün, öte yanda da uygulamanın toplanması eğilimi hissedilir. Michels'in «zümre yönetimine yönelmenin tunç kanunu» hoşumuza gitmese bile siyasî ve diğer kuruluş-

lar içinde hissedilen gerçek eğilimlerin dile getirilmesidir.

Demokratik ilkelerin yozlaşması, sınırlanması, fikir ve kararların merkezîleşmesi, tekelde toplanmasıyla kendini gösteren «bürokrasiye yönelme» ve «kişi yüceltme» gibi tutumların durmadan eleştirilmesi bu eğilimlerin varlığını ispatlar. Bürokratik yapının yayılması, yeni toplumsal ilişki ve faaliyetlere (kültürel ve artistik faaliyetlerle ilişkiler de dahil) kolayca kendini uydurmasılya beslenir. Bu yapının entellektüel açıdan «gelişmesi» ve «akıllı» olması ölçüsünde, bürokrasi ile demokrasi arasında görülen ilişki yozlaşmasının, olumsuz sonuçlarının dikkati çekmemesine yol açar. Sonunda kamu işlerinin halktan ayrı bir yönetici kadro elinde toplanması insanlara doğal gelir.

Teşebbüsün demokratik ilkelere uygunluğu, yani dağılması, kararların tekelde toplanması durumunda mümkün değildir. Bir karar (ya da teklif) kabul edilebilecek tek yol diye ortaya çıkarılırsa, diğer görüş ve teşebbüs merkezlerinin karar safhasında kendini göstermesi olanağı ortadan kalkar; diğer teşebbüs merkezlerinin rolü sınırlanmış olur, çünkü, ancak ayrıntılar ya da kararın uygulanması işi kalır onlara. Kararlar aşırı merkeziyetçi bir tutum içinde alınırsa teşebbüs de fazla merkezileştirilmiş olur. Bütün iş kararların uygulanmasına kalır, böylece siyaset ve düşünce çerçevesi toplumsal teşebbüs yönünden dayanılmaz şekilde sınırlanır.

Öte yandan siyasî sayılmayan faaliyet (örneğin üretim) çoğu kere siyasî bir görünüm altında, yani bir siyasî faaliyet gibi gösterilir. Siyasî teşebbüsün merkezîleştirilmesi, demek ki, ikinci derecede kalan faaliyetleri aşırı ölçüde önemsemeye götürür. Bu da toplumsal hayatın «gerektiğinden çok fazla örgütlenmesi -*surorganisation*- ne yol açar.

Karar safhasında çeşitli görüşlerden söz etmek, hoşgörüden söz etmek demektir. Teşebbüsün varolana oranla üstünlüğünü arama ölçüsünde, hoşgörünün derecesi teşebüse uygun ya da uygun olmayan koşulları belirler. Pratik bir değişiklik bilinçli bir değişiklik sözkonusuysa çok daha ileri giden ve gerçeği eleştiren fikirlerden sonra gelir. Fikir özgürlüğünü belirli bir genişliğe götürmek çeşitli teşebbüs merkezlerinin yaratılması için demekki gerekli oluyor. Tersine, fikirlerin tekdüzeliği bu merkezlerin oluşumunu engelliyor ve resmî teşebbüs kaynaklarının doğrulanmasına, yüceltilmesine yol açıyor.

yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişki

«KİŞİ Yüceltme» diye adlandırılan çağda bu fikir tekdüzeliği, merkezî teşebbüsün doğrulandığı, devam ettirildiği yollardan biriydi. Bu yönden tekdüzelik «fonksiyonel» di, ama uzun süre devam edince fikirlerin gerçekten kalıplaşmasına yol açtı. Öyle ki, resmî teşebbüs bile her türlü yaratıcı, yenilik getiren destekten yoksun kaldı.

Çeşitli görüş ve teşebbüslerin varoluş olanakları, bu görüş ve teşebbüslerin eşitliğini göstermez; her biri bazı yanlarıyla değerlendirilir, Teşebbüs, kuruluşun organik ihtiyaçları yönünden gerici, tutucu, zararlı olanların atılmasıyla da kendini gösterir. Demek ki hoşgörü mutlak değildir, gelişim gerici teşebbüsün tasfiyesiyle ortaya çıkar; teşebbüs için daha iyi bir ortam hazırlar ama bu ortam teşebbüsün kendisi değildir. Teşebbüs yetkili kuruluşlardan anlayış görmezse zamanla söner. Öte yandan hoşgörü yoksunluğu da bütün bütün teşebbüsü ortadan kaldırmaz. Çünkü değişikliğin gerekliliği toplumun kendi dinamizmi, değişkenliğiyle ilgilidir. Teşebbüsün zamanla bir çeşit birikimine yol açar ve

bu birikim toplumsal bir anlam kazanacak gücü edinene kadar sürer : o an bir «krizli durum» yaratır ve yönetime yeni bir yön verilmesini gerektirir.

Marksist açıdan sosyalist toplum görüşü, «yönetenler» le «yönetilenler» arasında durmadan bir fikir değiş - tokuşuyla ortaya çıkan anlaşmazlık ve karşıtlıkları gerektirir. Toplumun Devlet ve ekonominin yönetimine katılmasını sağlayan bu fikir ve bilgi alış - verişine imkân veren bir demokratik yapıyı öngörür. Gramsci şöyle yazıyordu : «Entellektüeller ve halk yönetenlerle yönetilenler, hâkim olanlarla hakimiyeti kabul edenler arasındaki ilişki, içinde duygu ve ihtirasların anlayış ve bilgi biçimine büründüğü — mekanik değil, canlı — bir organik bağsa ancak o zaman gerçekten birinin öbürünü temsil etmesine imkân veren bir bağ sözkonusudur. Ancak o zaman yönetenlerle yönetilenler arasında kişisel unsurların değiş - tokuşu, bir arada hayatın gerçekleştiği görülür. Ancak böyle bir hayat toplumsal bir güçtür.»

Üstlerin astları, üstünlük ve yönetime karşı anlayış ve teşebbüs gücüyle dolu unsurlar haline getirdiği ölçüde bu bağ organik demektir. Bu, halk duygularının birleşiminin, mekanik ve bilinçsiz değil, eleştirici ve bilinçli olduğu bir gelişimdir. Bu duyguların anlaşılması ve değerlendirilmesi şeflerin önsezisiyle olamaz, bir geniş kuruluş ve ilgililerin kendilerinin de bilinçle katılmasını gerektirir. Yığınlar, Parti ve yönetici kadro arasındaki bağ ancak böyle kurulur ve bu birleşmiş yığın «bir bütün adam» gibi hareket edebilir; «genel» irade «ortaklaşa» yatılır.

Kaçınılmaz hale gelen çağdaş bürokratik teşkilât bu kavram içinde, toplumun organik ihtiyaçlarına, denetimine ve seçim sisteminin denetimine boyun eğ-

mesi sağlandığı ölçüde kabul edilir. Kamu oyu o zaman, «vatandaşlar toplumuyla siyasî toplum, halk rızasıyla iktidarın birleştiği nokta» halini alır: vatandaşlar toplumu unsurlarının merkezîleştirilmesi ve örgütlenmesi aracıdır. Ulusun siyasî iradesinin yaratılmasında ve bu iradenin belirtilmesinde bir araçtır.

Siyasî yapının en iyi modelinin yaratılması konusundaki tartışmalar, başrolü bağımsızlığın oynadığı, bu bağımsızlığın aşama sırasına göre belirtildiği ve fikirlerin toplumdan merkezî kuruluşlara aktarılması yollarına çıkıyor. Aynı zamanda insan çalışmasının başlıca noktaları arasında bir ayırım yapılıyor ve demokratik girişimli kuruluşların aynı zamanda da uzmanlaşmış, verimli kuruluşlar olmaları sağlanıyor.

gerekli bir hastalık gibi

MARKSİST görüşte, sosyalist Devlet kişisel ve toplumsal çıkarların karşıtlığının varoluşuyla belirtilmez yalnız. Bir başka görüşle, sosyalist Devlet toplumun siyasî faaliyetlerininin arasındaki ayrılığın «gerekli bir hastalık» *(Engels)* şeklinde kabulüyle de ortaya çıkar. (Bürokrasi ve «oligarşi» yi doğuran kaynaklar bu ayrılıkta demek ki mevcuttur). Bağımsızlık düşüncesi faaliyetlerin topluma dönüşmesi demektir; Devletin yozlaşması varsayımına bağlıdır.

Teşebbüsün topluma ve kişiye dönüşü, teorik yönden, sınıf yapısının ve çıkarların çarpışmasının ortadan kalkmasıyla mümkün hale getirilebilir. Sanayileşmenin gelişmesinde, Marksist çözümleme yalnız eşitliğin bozulması ve üstün kişiler yaratılması anlarını görmez (bu eğilimleri dikkate almak zorundadır ama). Her şeyden önce insan özgürlüğü

ve teşebbüs alanının iyice geliştirilmesi temel unsurunu da dikkate alır. Marks'ın tanımlamasında, üretim alanı ihtiyaç alanıdır, gerçek özgürlük bunun ötesinde başlar. Bu ihtiyaç alanının kademeli olarak azalması (dolayısıyla otoritenin ve üstün kişi yaratma eğiliminin) insanın durumunun da zamanla değişmesine yardım edecektir.

Ama bu varsayım geleceği ilgilendirir; bugünkü durum, üstün kişi, üstün sınıf yaratma eğilimlerine karşı en iyi çözüm yolunun bulunmasını gerektirmektedir.

Bugüne uyan siyasî model, toplumsal teşebbüsün kaynak ve şekillerinin araştırılması çevresinde dönmektedir. Bu yönden, gerçeklerin «toplumsallaştırılmasında» ve demokrasiye yönelmesinde, toplumsal gelişimin eleştiri yoluyla anlaşılması ve değerlendirilmesinde, geniş anlamda, aydınların rolü kesindir.

bürokrasi, üstün sınıf yaratma, demokrasi

BUGÜNÜN karşıt eğilimleri, bürokrasi ve üstün sınıf yaratma sorunu kadar demokrasi sorununun da çağdaş bir çözüme ulaştırılmasını gerektirmektedir. Demokrasinin, toplumsal hayatın bütün yönleri bakımından evrensel bir biçim olduğu söylenemez. Eşitlik ilkeleri üzerinde iyice durmak, çağdaş ve profesyonel bir teşkilâtın kurulması kadar, demokratik düşünüşler ve kuruluşlara çağdaş, yeni bir yön verilmesini güçleştirmektedir. Demek her şey demokratik olamaz, ama yine de her şey, mutlaka demokratik denetimden geçmelidir. Bu gereklilik, eşitlik ilkelerinin ağır bastığı, ama kaçınılmaz şekilde uzmanlaşmış, profesyonel bir teşkilâtın hakimiyetine giren geleneksel demokratik kuruluşlarla her zaman mümkün olamaz.

Değişikliklerin öncüsü olmaz, denetim ve incelemenin «olumsuz» biçimleri içinde gelişirse demokratik teşebbüs kımıldanamaz hale gelir. Bu yönden, teşebbüs toplumu «teşebbüs azınlıklarını», değişken ve açık yanları, merkezî teşebbüsün her şeyi içine aldığını kabul ettirişiyle bu azınlıkların bütün toplumun rızasını almasını gerektirir.

Gelişmekteki sosyalist toplumun özellikleri bu «her şeyi içine alan teşebbüs» eğilimini (toplumsal ihtiyaçları organik biçimde belirten) güçlendirmektedir. Yine de elle tutulur sonuç, bütün eğilimlerin, bütün teşebbüs güçleri gibi bütün pasif güçlerin de karşılıklı birbirlerini etkilemeleriyle elde edilebilecektir: temelinde, kişiler karışmadan da makinenin işlediği düşüncesi yatan pasiflik, çeşitli güçlerin dolayh önemini arttırıp azalttığı ölçüde kesin sonuçlara katkıda bulunur; ilerici çabalardan çok tutucu çabalara destek oluşu yaradılışından gelmektedir. İnsanın her alanda gelişmesi olanakları sosyalist toplumun kendindedir ve bu olanaklar tükenmekten çok uzaktır; topluma ve toplum görüşlerine kayıtsız, «siyasetten uzak» tutumun zamanla yokedilmesi için gerekli koşulları sağladığı tartışılmaz. Sosyalizmin amacı — insanın bütün gücünü gerektiği gibi gösterebilmesini sağlayan bir özgürlük — demokratik şekillerin zenginliği içinde kendini inandırıcı olarak gösteremese bile gerçekleşmemiş de sayılamaz.

7.
YENİ BİR ÇALIŞMA

gustav husak

1913 de doğdu.
Hukuk öğrenimi gördü.
Slovakya ayaklanması
sırasında
İçişleri Bakanlığında
çalışıyordu.
1945 - 52 yıllarında
Parti Merkez Komitesi
azasıydı. 1952 - 60 yılları
arasında hapis yattı.
Suçsuzluğu anlaşıldı,
hakları geri
verildi.
Slovakya Bilimler
Akademisinde
çalışmaya başladı.
Şimdi
Başbakan yardımcısıdır.

BURJUVAZİNİN siyasî güçlerine karşı zafer kazanan ve toplumumuzun gelişmesinde yepyeni bir eğilimi başarıya ulaştıran 1948 şubatı olaylarını bir tek yoldan değerlendiriyoruz : 1948 şubatı sosyalist düşünce ve programın uygulanması için geniş bir yol açmıştır. Kimi bu zaferi benimseyip destekledi, kimi de istemedi, yerden yere vurdu. Kazananlar da oldu, kaybedenler de. Yirmi yıl sonra, o sıra yenilgiye uğrayanların safından sesler yükseliyor, şu sıra demokrasiye yönelmek için gösterdiğimiz çabalardan yararlanarak... Tarihin kime hak verdiğini sormaya kalkıyor. Kazanan biziz, biz haklıydık, demek çok basit olur. Bu cevabı verirken 1944-48 yıllarının faşizme karşı ve ihtilâlci hareketinin siyasî yönden tamamlandığını düşünüyorsak mesele yok. Bu cevabı vermek hakkımız olur o zaman.

1948 şubatı gibi bir olay, yine de iki aşamayı birbirinden ayırır : Bitmekte olan ve başlayana iki aşamayı. Zamanla ikinci aşamanın değerlendirilmesi,

yani siyaset alanındaki ekonomi, ulusal kültürel ve genellikle insanî temel sorunlara gerekli çözüm yollarının bulunması, yeterli ya da yetersiz, elde edilen sonuçlar hakkındaki görüşlerin tarihî dönemecin kendisi üzerinde etki yapmaması imkânsız.

Sorunu, 1948 şubatında yenilgiye uğrayan unsurlarla tartışmaya girişmek gibi bir düzeye indirmek istemiyoruz. Ama son olayların bilimsel açıdan incelenmesi önemli yetersizlik ve boşluklar ortaya çıkarıyor; çeşitli nedenlerle çeşitli sorunlar çözülmemiş, ya da çözülememiş; bazı gerçekler hasıraltı edilmiş, bazıları da görmemezlikten gelinmiş; bugün bile tartışanlar var; engeller bilinçli ya da bilinçsiz frenler var.

Unuttuğumuz basit bir şeyi yeniden öğrenmemizin faydalı olacağını sanıyorum : Sade ve eleştirici şekilde düşünme sanatını; yazma ve kamu işlerinden söz etme sanatını. Biliyorduk bu sanatı, ama zamanla biraz «unuttuğumuzu» sanıyorum. Anlı şanlı gösteriş dalgaları her yanımızı kaplamış, zaferler ve başarılar başımızı döndürmüş, *ihtilâlci ya da sözde ihtilâlci duygululuğumuzun, rüzgârıyla sürüklenmiştik.* Propaganda ve eleştirici yoluyla çözüm aynı şey değildir. Kamu işleri üzerine bir çeşit haber verme yolunun ortaya çıkışına tanık olduk, eski hristiyan dualarını andıran bir dil, yepyeni kelimeler çıkıyordu karşımıza. Konuşma yapacak söylevinin konusu, ne zaman konuşacağı, nasıl düşündüğü konusunda sanki bir dinî tören. Bu tür söylevleri dinledikçe her şeyi öğreniyor, anlıyor, sorunlara doğru çözüm yollarını zamanında buluyorduk. Ne yazık ki bir aksilik vardı ortada... Gerçek hayat bu tür söylevlere uygun yol almıyordu.

İyice göze çarpan yetersizlikler ve hatalar yığılınca yine gerekli doğrulamalar bulundu : *«İnsanlarımızın bilgisi bu kadar»* Yani bir cümle; sorumluluk

yolundan kaçma. Toplumsal gerilimlerin de demokratik yoldan çözümünde siyasî sorumluluk bir anahtardır. İyi hareket ediyorsun, seni övüyoruz; kötü davranıyor tepe taklak düşüyorsun. Ama yalnız kendime karşı sorumluysam, naçizane belirteyim arkadaşlar, böyle durumlardan kurtulmak için bütün kaçamak noktalarını hazırladım. Tabii şimdi alkışlarınızı bekliyorum.

Bunları yazarken 1944-48 yıllarının gazetelerini, özellikle komünist basını karıştırdım, Belleğim yüzlerce söylev, tartışma, kavga, açık oturum, hatta o çağın havasını bile bana hatırlatıyor. Hareketten yeniden doğuştan söz ediyoruz. *Yeniden doğuş aslında düşünceye, yönteme, eyleme, tabii bügünün en yüksek düzeyinde- dönüş demektir.* Geçiş döneminde toplanan molozları, biriktirmeleri, biçimsizlikleri temizlemek demektir. İhtilâlci ve demokratik bir geleneğe sahibiz. Bugünkü «yeniden doğuş» onu görmezlikten gelemez. *Bu gelenek insanlara karşı içten ve namuslu bir tavır, ihtiyaç ve güçlüklerine katılmayı gerektirir; görüşlerine ve bu görüşlerin benimsenmesi için verdikleri mücadeleye de saygı gerektirir; insanların her şeyi zamanında öğrenmesinin, önemini, toplumun yapıcı birimi olarak insanın, yurttaşın, ulusun kendi has ağırlığını gösterir.* Akıllıca bir savaş ve eylemin, namuslu ve eleştirici sözün önemini belirtir. İnsanoğlu diğer canlılardan düşünme yeteneğiyle ayrılır. *Bunu unutmamak ve insanları koyun sanmamak iyi olur. İnsan aklı, resmî izinlerle kendini sınırlamadan işlemeyi de bilir. İhtilâl dönemleri, insanların akıl ve duygularını büyük çapta eylemlere yönelttiği için devleşir.* 1944-48 yılları böyleydi, zorlu savaşımız 1948 şubatının olaylarına ulaştı. Şimdi, bu güzel geleneğe dönüş belirtileri seziyoruz. Bu dönüşün biçimsizlikler çağı kadar uzun sürmiyeceğini umarız. Toplum sağlığına

yeniden doğuşun büyük yararlar sağladığını belirtmekle yetinelim.

Dünyamn her yerinde tören yapıldığını bildiğim halde resmî törenlerden hep tiksinmişimdir. Tören yapma alanında gerçekten «uzman» olduğumuzu kabul etmek zorundayız. Uzun süre önceden kalabalık kurmaylar kutlama törenlerini ayrıntılarıyla hazırlıyorlardı; plânlar, önceden yapılan tahminler, hazırlıklar; diğerleri yapılanları denetliyor, daha üsttekiler de onların denetimini denetliyordu; sanki büyük bir ekonomik ve siyasî savaş sözkonusuydu, hiç tutumlu davranmıyorduk. Sonuç ne oldu ? *Ulusa bir takım şeyler hatırlatacak, söyleyecek, onu yüceltecek düşünce,* törenlerin labirentlerinde kaybolup gidiyordu.

Bu noktada, Slovakaya ulusal ayaklanmasıyla ilgili olarak düzenlenen sayısız töreni hatırlatalım. «Ulusumuzun en önemli olayı ve ihtilâlimizin doğuşu» deniyor, yine o çağda ihtilâl ilkeleri her zamankinden fazla yozlaştırılıyor, onu siyasî ve askerî yönden hazırlıyanların, yapanların destekleyenlerin çoğu suçlanıyor, üzerlerine kara çalınıyordu. Ulus kendisi ve ihtilâlci atılımıyla gururlanıyor muydu, yoksa, Anatole France'ın dediği gibi, şimdilik iktidarda bulunan Jüpiter'in şanına, şöhretine paravana mı oluyordu 10. ve 15. yıldönümleri sırasında, cezaevinde bunları düşünüyordum. Sonra bu ayaklanmanın yirminci yıldönümünü yakından izledim. Açık söyliyeyim, gördüklerime zor katlanabildim. Cezaevindeki bir siyasî düşmanımın söylediği sözler hatırıma geldi (pek hoşuma gitmemişti ya) *«Bu ayaklanma ne işinize yaradı ?»* demişti. Ne yazık ki o çağda, basit ve namuslu yurttaşlar da bana aynı soruyu sordular. Cevap vermek kolay değildi. Bir süre sonra ideallerine ve insanlarına karşı kullanacaksan bir ulusun tarihi sarsan ayaklanması neye ya-

rar ? Böyle tam Hamlet'e yaraşan bir takım sorular vardır ki, bunlara namuslu cevap vermek gerekir. Dürbünüyle uzak bir gezegene bakarken, bu arada yemeğinin yandığını, karısının kaçtığını farketmeyen gözlemcinin durumuna düşmemelidir insan.

Puşkin'in sık sık tekrarladığı şu sözü pek çok kişiye uygulamak mümkündür : «*Yalnız ölüleri sevmeyi bilirler.*»

Bizde bir eleştiri akımı doğdu, gelişiyor. Bu düşünce ve değerlendirme akımı gelecekte her alanda başarı ve gelişimin yolunun dünkü ve bugünkü durumun aşılmasında olduğunun bilincindedir, bu akım geçmişteki zaferlerin sarhoşluğu, bu zaferlerin abartıldığı, mevcut anlaşmazlık ve yetersizliklerin hasır altı edildiği, sonra da düşünce ve eylemin durgunlaşmasına varıldığını bilir. *Durulmanın bulunduğu yerde geç kalınmış demektir.*

Pek çok alanda (özellikle siyaset, ekonomi, ulusal ve diğer alanlarda) toplumumuzun bugün neden parlak durumda olmadığını, buraya neden ve nasıl geldiğini düşünmek zorunda bulunduğumuzu sanıyorum.

Uzun yıllar kutlanan «şubat zaferi»ni ilgilendiren daha basit sonuçlar, eleştiriyle çözülecektir. Sanki bizi zaferden zafere koşturan bu başarıydı, sanki evrensel bir olaymışız da emperyalizm ve ajanları dışında karşımızda hiç engel yokmuş, ya da mevcutları bir yarış atı rahatlığıyla aşıyormuşuz gibi.

Sanki toplumumuzun başında normal, iyi olduğu gibi kötü yanları da bulunan, denetlenmesi gerekli kişiler yoktu da dokunulmaz, doğrudan doğruya sosyalist azizler listesinde boy göstermeye lâyık yaratıklar vardı. Bu totemcilik, sorunlara ve insanlara ulaşmayı sağlayan eleştiri yolunu kapayan bir çeşit afyon oluyordu.

Partimiz ve toplumumuzun geçirdiği canlandırıcı

akım son yıllarda büyüdü; tutucu güçlere karşı durmayı becerdi, bugün ve yarının sosyalist toplumumuzun gelişmesinde başlıca rolü oynayan bir unsur haline geldi. Daha da faydalı olabilir. Biriken sorunların çözümü, toplumumuzun çağdaş düzeye ulaşması için yapılması gerekli plân, şimdiki yolumuzun, her sorunun, yöntemin ve kişinin eleştirilerek incelenmesine bağlıdır. Marks'ın eleştiri yöntemi bütün genişliğiyle uygulanabilse, her şeyden önce bu yöntemden değişim dönemlerinde faydalanmak gerekir. Toplumun geniş emekçi yığınları önünde, onların katılması, desteği ve gönüllü çalışmasıyla yapılması konusundaki Lenin'in öğüdü için de aynı şey söz konusudur. İhtilâlci dönemler gizli diplomasi ve onun yönetici kadrosunu hep süpürmüşlerdir. Bütün bunlar ilerici akımların ve zafer belirtilerinin habercisidir.

Faşizme karşı savaş, Slovakya ayaklanması ve 1945 48 yılları -Şubat Yolu- ortadadır. Bizde sosyalist düşünceyi zafere götüren bu başarılar aynı düşüncenin yeniden doğuşuna, temizlenmesine, güven kazanmasına ve yeni görüş açılarının belirmesine yol açabilir. Şimdi herkes büyük bir canlılıkla kamu işlerini tartışıyor. Yeni umutların ve eski şüpheciliğin ışığı altında. Bir geri dönüş onları ürkütüyor. Geri dönüş kadar, yüzeyde kalma ve gereken dersi alamama ihtimali de hepsini korkutuyor. Demokrasiye yönelişin teminatı ve her sorunun olumlu yoldan çözümü konusunda sorular soruyorlar. İnanmak istiyorlar ama yine hayal kırıklığına uğramak korkutuyor onları; hayale kapılmak yerine eylem ve çözüm yolları bekliyorlar. Çok şey yapılmasını gerektiren bir dönemdeyiz.

Politika bir bilim, bir sanattır; bazıları bunu bir iktidar oyunu, küçük bir dalavere haline getirmişler. Uygar toplumun bin yıllık varlığı yavaş yavaş -olum-

lu ya, da olumsuz deneylerin ışığında- bu bilim ve sanatın doğuşuna katkıda bulunmuştur. Sonuçlar yalnız kitaplarda değil, insanların bilincinde de yazılıdır.«*Büyük Kişiler» in pek çoğu süprüntüler üstünde hayatını tamamladı, susturulmak isteyen düşüncelerden pek çoğu da tarihi doldurdu.* Bunları düşünmek gerekir. Şubat olaylarının 20. yıldönümü toplumumuzun içinde bulunduğu uyuşukluk ve yerinde saymadan kurtulması için iyi bir fırsattır.

Çoğu kere yüksek sesle düşünmekten korkuyoruz, çünkü düşmanlarımız sözlerimizi istismar edebilirler. İnsanlarımızın korku alışkanlıklarından kurtulduğu söyleniyor ama özgürce yaşamayı daha öğrenemedik. Korkuluklardan hatta düşman propagandasından korktuğumuz sürece pek uzağa gidemeyiz. 1948 şubatının yığınla kişiyi varlığından ve mevkiinden ettiğini, ileriye yönelen tasarılarını suya düşürdüğünü biliyoruz. Bunlardan bazılarının şimdi seslerini sınırlarımızın ötesinde duyurdukları, «hür dünya» da büyük bir «dost» kalabalığına sahip olduğumuzu ve bu «dost» ların ülkemizin gelişimiyle fazla ilgilendikleri, bir takım şeyler düşündükleri gerçek. *Tek cümleyle, demokrasimizin ateşi üzerinde çorbasını ısıtmak isteyen pek çok kişi var.*

1938-44 yılları arasında ülkemizde demokrasinin canına okuyan ve «Banska Bystrica Hükûmet Darbesi» diye adlandırdıkları Slovakya ulusal ayaklanmasıyla dışarı kaçan sözde halkçı rejime katılmış mülteciler, gazetelerinde demokrasiden alınan dersleri büyük başlıklarla bildiriyor, sanki Jefferson ve Lincoln'un düşüncelerinden başka doktrin tanımaz görünüyorlar.

Bütün bunların bizi hataya sürüklememesi gerekir. Bir rejimin gücü eleştirinin sınırlanmasına değil, halkın büyük desteğini kazanmaya bağlıdır.

Yakın geçmişimize, 1944-48 yıllarına ve daha son-

rakilere dönüp gücümüzün ne olduğunu, yetersizliklerimizi, düşmanın gücünü ve yenilgisini hazırlayan sebepleri incelemek zorunda kalacağımızı sanıyorum.

Genç kuşaklar, sınıf savaşları, siyasî ve ulusal çatışmalarla geçen bu temel değişiklik yıllarını bilmiyorlar. O çağlarda gazete sayfalarım dolduran ve halk arasında bol bol tekrarlanan adlar bugün kimse için anlam ifade etmiyor. Koca koca siyasî gruplar bugünün insanının belleğinde iz bile bırakmadan yok oldu. Belli bir yaşa erişmiş kişilerle tarihten başkasımn hatırlamadığı canlı ya da ölü kişi isimleri mezarlığı sanki. Yine de bir soru geliyor akla: Bu insanlardan, siyasî gruplardan, hareketlerden günümüz insanının belleğinde kalan ne ? Savaş sırasında düşmanların karşılıklı birbirlerini etkiledikleri, hatta şartlandırdıkları, karşılıklı mücadelenin iki tarafı da belirli bir yönde damgaladığı gerçek, Örgütlenmiş güç olarak düşman kaybolur ama, eski taraftarlar yığını, düşünceleriyle geride kalır. Yeni duruma bunlar nasıl uyar, zafere ulaşan siyasî grup onlara ne verir ? *Toplumsal bilânçoda yenilenler ihmal edilemezler.*

Slovakya'nın siyasî hayatında siyasî grupların yer değiştirdiklerini görüyoruz. Siyasî mücadelelerde yıprananlar, iktidarda eskidikleri için devrilenler var. Kişisel devamlılık unsuru, Slovakya'da örneğin Çek'lerden çok daha önemsiz. Nedenleri düşünülebilir, tabii bundan çıkacak sonuçlar da. İnsanın çalışması karşılığı halk yığınlarının güvenini kazanması için zaman gerekir. Güven de, şakaya gelir şey değildir.

Sorunun bir diğer yüzü de şöyle ortaya çıkıyor : *Uzun bir uygulamayla doğrulanan düşünce, yetenek, kişilik ve tavır yerine, hayranlık uyandıran, çoğu kere iktidar ve mevki değil mi ?* Pervanelerin ışığa

yönelmesi gibi, iktidar ve sağladığı faydaların çektiği yeteri kadar insan. Ve derken her zaman, bir değişiklik olur, «büyük adamın» ufacıklığı, minicikliği anlaşılır. Bu örnek de, demokratik geleneklerimizin iyice kökleşmediğini vatandaş onurundan yoksun oluşumuzu, kendimize saygı duymadığımızı ortaya koyarken «büyük kişileri» yeterince eleştirememekten gelen uşakça tutumu, büyük kişilerin seçimi, denetimi ve değiştirilmesinin gerektiği gibi yapılmadığını gösterir. *Demokrasi yalnız bir takım kuruluşların seçimi değil, aynı zamanda toplum durumunun bir görüntüsüdür.*

Thomas Mann, «insanlara, güçlerinden fazla güvenmenin cinayet olduğunu» söylemişti. Büyük bir güvenin ardından hayal kırıklıkları, tanrıların yerin dibine batırılması geliyor, Gazetelerden birinde şunları okudum : «Hayatın her kesimiyle ilgili kararların, ayrıntılarıyla bir tek kişi ya da küçük bir grubun elinde bulunması çok kötüdür...» Gerçekten doğru. Ama bir yıl önce, on yıl önce de doğru değil miydi ? Bugün doğal saydığımız bir gerçeğe gözlerimizi kapamadık mı ? Ya da gerçek sözünü etmek daha tehlikesiz hale gelince mi gerçek oluyor ? Bu noktada da demokrasiye yönelme hareketinin çok şey yapması gerekir; insanın kişiliği, vicdanı ve cesareti noktasında. Stannislavski, tiyatro sanatının insanda en iyi duyguları yüzeye çıkarma, kişiliğinin en iyi yanlarını geliştirme, düşüncesini de bu yöne çevirme amacını güttüğünü söyler. Kamu hayatından beklenenin de buna benzer bir şey olduğunu sanıyorum. *Tanrılarla insanların eşitleştiği çağ henüz gelmedi. Sınıflar arasındaki uçurumdan ötürü burjuva demokrasisi buraya varamıyacak. Ama sosyalist demokrasi ciddiyetle bu deneye girişebilir. Özellikle bizimki gibi durumun iyice olgunlaştığı bir ülkede girişebilir hem.*

8.
DIŞ POLİTİKAMIZ

jiri hajek

1913 de doğdu.
hukuk doktoru,
hitler işgalinde cezaevine atıldı, 1955 - 58 yılları arasında londra büyükelçiliği yaptı, 1962 - 66 yılları arasında da dışişleri bakan yardımcısı ve Çekoslovakya'nın birleşmiş milletlerdeki daimî temsilcisiydi.
1967 de eğitim bakanı oldu, halen dışişleri bakanıdır.

DIŞ politikamızın ana hatları Çekoslovak Komünist Partisinin çalışma programıyla yeni hükûmetin bildirisinde mevcuttur. Dış politikadaki yönümüz «*Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerle dostluk, barış içinde bir arada yaşama, kendi istekleriyle bizimle işbirliği yapmak isteyen ülkelerle de işbirliği*» değişmiyecektir.

Ne coğrafî durumumuzu seçtik, ne de tarihimizi. Çekoslovakya dünyada, kendine rasgele dost da seçemez bu yüzden. Daha 1930 larda Çek ve Slovak cumhuriyetinin -o çağda sosyalist olmayan bir ülkeydi- Münih politikası görüşlerinin hakim olduğu, uzantılarının da, başında Birleşik Devletlerin bulunduğu savaş sonrası atlantik paktı politikasına vardığı bir dünyada yeri olmadığı anlaşılmıştı. Öte yandan, o çağlarda bütün Çekoslovak milliyetçilerine, Sovyetler Birliğiyle anlaşma bu durumdan kurtulmanın yolu gibi gelmişti. 1945 de bağımsızlığımızı yeniden kazanmamızda, ordusuyla faşizm yenilgiye

uğratan, Hitlerin karşısındaki koalisyona görüşünü kabul ettiren Sovyetler Birliği büyük rol oynadı. 1943 de Dr. Edouard Benes ve Londradaki Çekoslovak kabinesinin Sovyetlerle imzaladığı anlaşma dış politikamızın temeli oldu... Demek ki yolumuz yeni değil... Bugüne kadar sosyalist ülkelerle yaptığımız işbirliğinin yetersizliği ve başarısızlığının ışığında yeni bir unsur ortaya çıkıyor. Sosyalist enternasyonalizmin uygulanmasında, düşünülerek ve sorumluluğu benimseyerek yeni yollar seçerken sosyalist ülkeler arasında dayanışma ve işbirliği konusundaki anlaşmanın sağlamlaştırılmasına dikkat ediyoruz. Amacımız, her ülkenin ihtiyaç ve çıkarlarına, ortak çıkarlara, sosyalizmin yerleşmesi ve uluslararası düzeydeki durumuna hizmet etmektir. Bu görüş, Varşova anlaşmasıyla karşılıklı yardımı öngören Ekonomik anlaşma gibi iki ya da çok yanlı işbirliği ilgilendiriyor.

Sosyalist olmayan ülkelerle ilişkilerimiz Çekoslavakyanın barışçı tutumuyla belirtilmiştir. Cumhuriyetimiz barış içinde bir arada yaşama politikasını uyguluyor ve diğer ülkelerle eşit, herkes için yararlı işbirliğini öngörüyor...

Avrupada ilk çıkarımız durumun dengelenmesi, barış ve güvenliğin takviyesi. Şu ya da bu yoldan aynı amacı güden bütün ülkelerle bunun için işbirliğini geliştirmek istiyoruz. Avrupa olaylarının dışında kalmak ve ekonomik, bilimsel, teknik gelişimden bu ayrılık nedeniyle uzaklaşmak istemiyorsak, ülkemizin kendi kabuğuna çekilemiyeceğini kabul etmeliyiz. Bütün ülke ve özellikle bizimki gibi bir küçük ülke için böyle geniş uluslararası ilişkiler kurmaktan gelecek faydalar küçümsenemez.

Çekoslovak dış politikası, iki Almanya'nın varlığını kabul etmektedir. Çekoslovakya ile Demokratik Almanya arasındaki ilişkiler başarıyla gelişmekte

ve dostça bir işbirliği havasını taşımaktadır. Bu yolda ilerlemek, uluslararası düzeyde Demokratik Almanya'nın durumunu sağlamlaştıracak hiç bir fırsatı kaçırmamak niyetindeyiz. *Almanya sorununun barışçı yoldan çözümü, iki Almanya Devletinin varlığını kabul etmek şartına bağlıdır...*

Çekoslovakya iki Almanya ile de komşu olduğundan, Batı Almanya ile iyi ekonomik ve siyasî ilişkilerini sürdürmekte fayda görmektedir. İkinci Dünya savaşından sonra Avrupa haritasındaki değişiklikler karşısında Batı Almanya hükûmetinin de gerçekçi bir tutum benimsemesi gerekir. *Bizim yönümüzden, Münih anlaşmasının temelinden sakat olduğu konusunda kesin bir açıklama yapması sözkonusudur...* Ekonomik işbirliğinin yanı sıra ticarî ilişkileri de genişletmek istiyoruz. Batı Almanya'ya yapacağımız ihracat, her zaman bir takım suni engellerle karşılaşıyor...

Avrupanın güvenliği ve karşılıklı işbirliğinin sağlanması için bütün gayretimiz ve hoşgörümüzle çalışmak isteriz. Komşu ülkeler ve diğer Avrupa ülkeleriyle, bağımsızlık, toprak bütünlüğü, eşitlik ve karşılıklı fayda esaslarını gözeterek ilişkilerin gelişmesine taraftarız. Batı Almanya'da bu görüşümüz içinde yer alan ülkeler arasındadır. Yine de, intikam peşinde koşanlarla yeni-nazilerin politikasına dayanmayan, çok daha gerçekçi bir politika bekliyoruz. Batı Almanya'dan. Batı Almanya hükûmeti gerçeği ne kadar kısa zamanda anlarsa soğuk harp yıllarında biriken buzlar o kadar çabuk erir, Avrupanın barışçı yoldan gelişmesini sağlayacak güvenli ve sıhhatli akımların yolu da o kadar çabuk açılır... Toplumsal düzenleri ne olursa olsun, bütün Avrupa ülkeleriyle işbirliğini geliştirmek, şimdiki siyasî-askerî kuruluşların yeri bulunmayan bir güvenlik sisteminin kurulmasına katkıda bulunmak istiyoruz.

Almanya sorununu da çözen bir Almanya, Birleşik Amerika'nın yardımı olmadan kendi sorunlarını da çözebilir.

Şimdilik, Avrupa sorunlarının bu yoldan çözümlenmesinden çok uzağız. Avrupadaki Amerikan askerleri, Amerikan sermayesinin Avrupaya girişi, Amerika'nın baş rolü oynadığı bir N.A.T.O. nun varlığı işte savaş sonrası gelişimin sebep olduğu, Avrupa'nın bugünkü durumu. Askerî gücü ve N.A.T.O. aracılığıyla yapılan siyasî baskı yoluyla Amerika'nın Avrupa'da bulunması, Avrupa'nın genel durumu üzerinde olumsuz bir etki yapmaktadır. Avrupa kıtasında karşılıklı anlaşmayı önleyen engellerin kaldırılmasında bütün Avrupa ülkelerinin çıkarı bulunmaktadır.

Tabii, Birleşik Amerika ile ilişkilerin de düzene girmesini diliyoruz. İlişkilerin düzelmesi biraz da bu ülkenin tutumuna bağlıdır. Özellikle şubat öncesi Amerika'nın Çekoslovakya'ya karşı tutumu olumlu değildi, bu tutumu 1948 den sonra da değiştirmedi. Bugüne kadar Birleşik Amerika, Münih'ten sonra Hitler tarafından çalınan, savaş sonrası da batılı müttefik birliklerin eline geçen Çekoslovak altınını haksız olarak elinde tutmaktadır. 1961 yılında, Birleşik Amerika büyük elçisiyle malî sorunların çözülmesi konusunda bir anlaşma paraf ettik. Çeşitli nedenlerle Vaşington anlaşmasının imzasını geciktirdi; sonra da tek yanlı olarak anlaşmadan kurtulup, herkesçe benimsenin ilkelere aykırı yeni ve daha önemli isteklerle karşımıza çıktı. Birleşik Amerika, Çekoslovakya'ya yönelen politikasında «komünizm düşmanlığı» kompleksinden kurtulursa, dilediğimiz gibi, ilişkilerin düzelmesinde hiç bir şey engelliyemez.

«Üçüncü Dünya» karşısında Çekoslovak dış politikası, ulusal kurtuluş hareketiyle, sosyalist ülkelerin,

ileri kapitalist ülkelerdeki uluslararası işçi ve sosyalist ülkelerin, ileri kapitalist ülkelerdeki uluslararası işçi ve sosyalist hareketlerinin bazı ortak temel çıkarları bulunduğu tarihî gerçeğinden hareket eder. Bu üç güç, emperyalizmle, savaşta barış ve toplumsal gelişimin gerçekleşmesinde tabii birer müttefik olmuşlardır... Bu nedenle, karşılıklı çıkarlara uygun düştüğü ölçüde, gelişmekteki ülkelerle siyasî ve kültürel ilişkileri arttırmaya, karşılıklı çıkarlara uygun ticarî ilişkilerle ekonomik işbirliğini genişletmeye devam edeceğiz.

9.
KÜLTÜR, YAZARLAR VE SOSYALİST DEMOKRASİ

edouard goldstücker

Felsefe doktoru.
Önce İsrail
ardından Stokholm
büyükelçisi.
Slomsky duruşması
sırasında tutuklandı
ve mahkûm edildi.
Suçsuz olduğu anlaşılıp
itibarı iade edildi.
Hapisten çıkışında
Prag üniversitesi Alman
Dili
enstitüsünün başına
geçti.
Kafka uzmanı.
1968 başından beri de
Çekoslovak Yazarlar
Birliği
Başkanı.

KAFKA'NIN eserlerinin bizde benimsenmesinin başlangıcı komünizm hareketine bağlıdır. Kafka öldüğünde KOMÜNİST DERGİ kısa bir yazı yayınladı; yazıda Kafka'nın haksız bir topluma beslediği nefret ve ezilenlere gösterdiği sevgi belirtiliyordu.
İkinci dönem 1930 lara, Kafka'nın katolikler tarafından keşfedilişine raslar.
Kafka'nın büyük anlam taşıyan Avrupa çapında bir olay halini alması İkinci Dünya Savaşı yılları ve 1945-47 yılları arasındaki dönemdir. Daha önce Fransız yazarı André Breton adından bahsetmiş; sürrealistler, ona akımlarının babaları arasında yer vermişlerdi. Kafka'nın eserlerinin yayılmasında en önemli dönem İkinci Dünya Savaşıdır. Bunun nedeni yalnız Nazi dünyasının dış görünüşüyle Kafka'nın dünyası arasındaki benzerlik değildir. Avrupa ve bütün dünya, tarihin korkunç değirmen taşları arasında ezilirken; edebiyat, o güne kadar kullanılan

alışılagelmiş yollarla olayların derinine inmenin imkânsızlığını anladı. Kafka, modern hayatın getirdiklerini üstü kapalı yoldan anlatılabildiğini ortaya koyuyordu. Hem bu anlatım insana çok büyük olanaklar sağlıyordu.

İnsan bilincinde bir kopma olduğu da açıktı. Bütün insanlık teknik alandaki bu hızlı gelişmenin insan hayatında yepyeni koşullar ortaya çıkardığını görüyor, bunun bilincine varıyordu. Burada Kafka'nın biçim değiştirmesi ortaya çıkıyor. Bu an, en etkin biçimde ve insancıl boyutlarda varoluşçu felsefe tarafından gerçekleştirildi. Varoluşçu felsefenin önünde, masanın üstünde Kafka duruyordu. Bütün söylenenleri de bir kuşak önce söylemişti. Bu nedenle Kafka'nın Avrupa ve Dünya edebiyatına ikinci girişi; Fransada, manevî babasını Kafka'da bulan Varoluşçu felsefeye bağlıdır. Varoluşçuların başlıca hatası, bir sanatçı olan Kafka'yı her şeyden önce bir filozof saymalarıydı. Oysa Kafka hiç bir zaman filozof olmadı. Üçüncü dönem, sanatçı Kafka, Fransa'da birkaç yıldan beri olduğu gibi benimseniyor; bunun için eserlerinin doğru çevirilerine, metinlerin yorumlanmasına ve sanatın gelişimine dayanılıyor.

SON OTUZ YILIN ÜÇ BÜYÜK HAREKETİ, GERÇEKÜSTÜCÜLÜK — VAROLUŞÇULUK VE STRÜKTÜRALİZM'İ KENDİNDE TOPLAYACAK CAK KADAR BÜYÜKTÜ; KAFKA'NIN BU HAREKETLER İÇİNDEKİ YERİ...

Bu hikâye biraz karışık. Çünkü, İkinci Dünya Savaşından sonra sosyalist ülkelerin resmî kültür politikası - **soğuk savaş yılları ve sosyalist hareketinin aşağı yukarı tümüyle kabuğuna çekildiği zamandı** - Kafka'yı yozlaşmış, gerçekçi olmayan, sosyalizmi kuran bir topluma uymayan parçalayıcı bir güç say-

dı. Üstelik Kafka, dünyanın geri kalan bölümlerinde o kadar tanınıyordu, o kadar önem kazanıyordu ki adı çevresinde büyük gürültü koptu; bir soğuk harp silâhı halini aldı. Ondan yararlananlar eserinin ancak bir bölümünü dikkate alıyor, insanın dikta yönetimindeki toplumda görünüşü, sosyalist dünyaya hakim bürokrasinin insanlığa aykırı yanını çizen bir yazar olarak yorumluyorlardı...

Böylece, herkesten çok Kafka'yı şaşırtacak şey oldu. Yazar, o çağın ahlâki meydan savaşıyla karşı karşıya kaldı.

İki taraf da Kafka üzerinde büyük güç topluyor, kısa sürede bu güçler yok olup gidiyordu. 1948 ile 57 yılları arasında Kafka üzerine, Kafka ile ilgili tek satır yayınlanmadı. Dolaylı birkaç makale dışında tek kelimesi çıkmadı. Adı üzerine sessizlik çöktü.

Ancak 20. Kongreden sonra Kafka adı gazetelerde zaman zaman görünmeye başladı. Herkes bir yasağın hâlâ sözkonusu olduğunu, en fazla Kafka adına, çevresinde fazla gürültü koparmamak şartıyla katlanıldığını sanıyorlardı.

Liblicich'de Kafka üzerinde verilen konferans, hiç bir geri kalmış soğuk harp savaşçısının Kafka'yı silâh yığını olarak kullanamıyacağını gösterdi. Öte yandan bizde, yozlaştırıcı gibi belli belirsiz niteliklerle kenara atılmasını bir daha tekrarlanmamak üzere engelledik. Stalin ve soğuk harp yıllarının bizi sürüklediği yalnızlık kabuğunu kırma savaşının merkezi Kafka oldu. Zorbalıkla susturulan her düşünce akımı, zorbalığın ağırlığı azalınca, ya da yok olunca hemen kendini gösterir. Hem kesildiği, parçalandığı yerden. Kafka olayı bunu bir kere daha ispatlamıştır. Ayrıca Kafka olayı, temelde, bütün sosyalist ülkelerde sanatçı ve düşünür öncülerin başına gelenlerin hikâyesidir. Yaşayan bir düşünce akımı hiç bir zaman zor kullanılarak bastırılamaz.

Elde edilen tek sonuç - **Bu belki de kahır yüzünden lûtuftur** - Kafka'nın yığınla insanın özellikle gençlerin bilincine girişi olmuştur. Memnu meyva, belirli ölçüde bir simge haline getirilmese bulunduğu yere belki hiç varamazdı. Kafka imzasını taşıyan ya da Kafka'yı inceleyen her kitabın çıkışında, gençler kitabevleri önünde kuyruğa giriyorlardı. Böyle bir şey normal koşullar altında gerçekleşemezdi, çünkü Kafka bir yığın yazarı değildir, olmamıştır da.

Kafka'nın kâhinliği nerede ? Kafka bir kâhin, modern bir peygamber değildir, hiç bir zaman da böyle bir niteliği kendine yakıştırmamıştır. Yine de çağdaş dünyada insanın yaşama koşullarının gerçek yüzünü bulmak için acılı araştırmalar yapmış, eserinde öyle bir hava ve görüntüler yaratmıştır ki, insanlar, uzun yıllar sonra da kendi durumlarını, geleceklerini yöneten isimsiz güçler önündeki zayıflıklarını bu görüntülere uydurabilmişlerdir. Bu eserlerde yaratılan özel bir havadır. En büyük hayvanlığın en yüksek tekniğe bağlı olduğu, ezilen bir azınlığın yabancılaşması.

Öte yandan Kafka, sanatçının yaratış yöntemleri üzerinde bizi düşündürür. Yalnız tarihçi ve edebiyat eleştirmenini değil, bütün çağdaş edebiyatı, çağımız tarihinin yarattığı karışık durumun alışılagelmiş edebî ve artistik yollarla açıklanıp açıklanmıyacağını düşünmeye zorlamıştır. Gerçeğin temellerini, dış görünüşlerin tasviriyle anlamak yolundaki çabaların boşa gittiğini anladığımızda bize de gerçekçilik miras kalmıştı. Gerçekçiliğin yetersizliği 19. yüzyıldan beri tartışılıyor; çağımızda da doruğuna ulaştı. Biri bu durumu şöyle belirtiyor : Bugüne kadar sanatın faydalandığı yollar, nazi yönetimi sırasında olup bitenleri anlatmaya yetmiyor. Adorno'ya gelince şu akıl almaz sözleri söylemekten kendini alamadı : **«Auschwitz'den sonra her şiir bir cinayettir.»** Elbet-

te, sözkonusu edilen yalnız nazizm değildir, daha niceleri var. Her durumu şiirsel yönden dile getirmek, işte önemli sorun bu. Kafka, gerçeğin bize gösterdiği yüzden şüphe etti, bu şüpheden hareket ederek yepyeni bir yaratıcılık yöntemi çıkardı; daha da öteye giderek karşımızdaki bu yüzden şüphe ettikten başka, gerçeği bulmak istiyorsak bu dış görünüşün ardında aramamız gerektiğini belirtti. Şimdi, Garaudy'nin aşağı yukarı şu şekilde anlattığı yere geldik : Peki, modern sanatın bütün yarattıklarını atıyoruz, ya da gerçekçiliğin tanımını, modern sanatın da girebilmesi için genişletiyoruz.

ÜÇÜNCÜ BİR OLANAK YOK MU?

Bu bir çeşit yorum ve bu yorumun nedenlerine inme sorunudur. Aynı şeyi değişik şekilde, şöyle de belirtebiliriz :

Sanatı gerçekçi, yani benimsenebilir; gerçekçi olmayan, yani benimsenmez diye ikiye ayırmak kabul edilmemiştir. Bu koşullar altında eski ve modası geçmiş bir tutumda ayak diremek tutuculuktur. Günümüzde bu tutuculuğun söyleyeceği, söylediği şeyler gitgide azalmaktadır. İlkel yöntemlere bağlı bir edebiyat, kaçınılmaz şekilde bayağılığa, taşrahlığa düşer.

İNSANIN VE TOPLUM GERÇEĞİNİN SINIRLARI ARKASINDA KARIŞIK, GÜÇ ARAŞTIRMALARA GİREN EDEBİYATIN BUGÜN SİZDE-çağın bir zıtlığı- GERÇEKÇİLİKTEN ÇOK DAHA RAHAT BİR ANLATIM GÜCÜ KAZANDIĞINI HİSSETMİYOR MUSUNUZ ?

Bizde bir yazar ya da sanatçı, çağımız hayatımn biçimi ve koşullarını ne ölçüde dile getirebilir ? Olanakları sınırlıdır, belki de kişi tanrılaştırma çağından kalma mirastan kopmayı sağlayan bir takım

kurallar koymanın zamanı gelmiş bulunmaktadır. **Her şeyden önce, her sosyalist ülke vatandaşı gibi yazarın da, günlük politikanın şu ya da bu yanıyla uyuşmama hakkına sahip olması gerekir derim. Görüşleri günlük politikaya uymazsa bu, sosyalizme yönelen duygularına gölge düşürmemelidir.** Burada açıkça anlaşmazlık hakkı sözkonusudur. Sonra bir yazarın söyleviyle hükûmetinin bildirilerini birbirine karıştırmamak gerekir. Kişiyi tanrılaştırma döneminde geliştiği gibi her vatandaşın sözü resmî bir Devlet işi sayılmamalıdır. Ancak bu yoldan değişik görüşlerin belirtilmesi için bir ortam yaratabiliriz. Bu görüş ayrılıkları toplumumuzda vardır. Görüş ayrılıklarının belirtilmesi ise zararlı olmaktan çok öte, düşünce ve davranışın gelişmesi için toplumumuzun gücü olmaktadır.

Siyasî sorunlarda da, yalnız sorumlu ve bu işi yapmakla görevli kişilerin değil her vatandaşın açıkça konuşabilmesi, düşüncelerini açıklayabilmesi gerekir; bu daha gerçekleşmemiştir.

Toplumumuzun, şimdikinden daha büyük bir özgürlüğü kaldıracağına inanıyorum. Yakın geçmişi dikkatle incelersek zıt bir duruma varıyoruz: Kafkanın bütün eserlerinin ülkemizde yayınlanmasına izin verildi, her çeşit eser büyük güçlükle karşılaşılmaksızın incelenebiliyor; buna karşılık hayatımızın başta gelen sorunlarına değinen eserler ciddi güçlüklerle karşılaşıyor.

Uygulamada tartışmaların ağırlık noktası gerçekçilik-gerçekçi olmamak'tan kayıyor: İlk yılların tarihi-toplumbilimsel unsurlarıyla yaratılan hayat koşulları sözkonusu edildiğinde bir yazar, bizde, ne ölçüde bağımlı «**engagé**» sayılabilir ?

Şimdi, gerçekçilik tartışmalarının ardında, sözkonusu edilen budur.

Gerçekçilik-gerçekçi olmamak gibi kavramlar asıl

sorunu, yani yazarın gerçeği gördüğü gibi yazması, resmî görüşten ayrılan bir şekilde gerçeği inceleyebilme olanağına sahip olması sorununu gölgeliyor. Sanatçı bu özgürlüğe sahip olmadıkça, çeşitli üstü kapalı anlatım yollarına sapmak zorunluğunu hisseder. Biçimsel fikir özgürlüğü böylece, çok daha tehlikeli olan özgürlükten yoksunluğa dönüşür, bir çeşit sığınak olur. Ya da sanatçı üstü kapah anlatımdan da cayar, sırtını topluma ve çağının gerçeklerine çevirir.

Bütün bu sorunlar edebiyatı etkilemektedir. Heykeltraşların üzerinde çalıştığı maddeye benzemez kelime; kendi öz-anlamı vardır ve hemen bir ideolojik mikroskopun altına yerleştiriliverir. Edebiyatla, geniş anlamda ana maddesi dil olan bütün sanat çalışmalarını sözkonusu ediyorum. Yani, yalnız bildiğimiz edebiyatı değil, günümüzde halk yığınlarıyla ilişki kurmayı sağlayan sinemayı, televizyonu ve tabii genellikle bütün yayınları. 4. Yazarlar kongresinde, toplumumuzda, haklı olarak öğretici, siyasî ve etkisini hemen gösterecek, okuyana güttüğü politikayı benimsetecek bir resmî edebiyat isteyen yöneticilerle edebiyata mümkün olduğu kadar geniş alan açmak isteyen yazarlar arasında organik bir gerilimin yerleştiğini belirttim.

Anlaşmazlığın temeli ve gerilimin nedeni, yazarın gerçekleri yansıtırken resmî görüşten ayrılmak istemesiydi. Geçmişte kalan yılların tersine, bugün, dilediğimiz görüşü benimsememek özgürlüğüne sahibiz. Yine de bu yetmiyor. Gerilim doruğuna varmış durumda. Öyle ki, yazarların çoğunluğunda, bir türlü açılmayan bir eğrinin içine girdikleri izlenimi yer etmiş. Belki değişik bir yönde, ama yine 1950 lerin üzücü durumuna geldiğimiz inancı var. Çoğu kere, kendilerine verilen özgürlüğün, her an geri alınabilecek, teminatsız bir özgürlük olduğunun acı

bilincine varıyor, küskün, kadere rıza gösteriyorlar. Gerilim doruğuna varmıştır, derken günümüzde düşünce ve kültür hayatının yönetiminden bir şey beklemeyip başka bir yana dönebileceklerini söylemeye çalışıyorum. Düşman ideolojisinin sızmasından bu kadar çok söz edilirse, sorun da bu görüşün ışığı altında incelenmelidir.

Sorunun yepyeni ve cesur şekilde çözümlenmesi sırasının geldiğine inanıyorum. Düşünce alanında büyük bir yaratıcı güç birikimi mevcuttur. Bu gücü sahverecek bir kültür politikası izleyip birkaç atom santralından daha verimli olduğunu hemen anlamanın çağı gelmiştir. Bugün bu özgürlük bizler için henüz imkân dahilindedir. Yarın aynı şeyin sözkonusu olamıyacağından şüpheliyim.

GÖRÜŞÜN ARDINDA HAYAT VE HAYAT DENEYİ Mİ VARDIR?

Kısa süre önce, batı ülkelerinden birindeki konferans sırasında, takdimci beni, Orta Avrupa'nın kendine özgü kaderini yaşamış tipik bir aydın diye tanıttı. Bu sözler beni şaşırttı, o günden beri de sık sık düşünüyorum. Elde edilen sonuç ne ? En iyi şartlar altında bile, namuslu bir anlatımla yaşadığım çağın tanıklığını yapmaya çalışan biri miyim ? Bu dönem çok uzun, daha doğrusu olaylar yönünden çok uzun; öyle ki, insan hayatında yarım yüzyıldan çok fazlasını doldurabilir.

Hiç duramadan 1930 lara dönüyorum ve biz o çağın komünistlerinin, 1937-38 Moskova duruşmalarında kendini gösteren gelişimi görmediğimiz, ya da görmek istemediğimiz için ne ölçüde suçlu sayılacağımızı merak ediyorum. **Benim kişisel görüşüme göre Moskova duruşmaları, yabancı ülkelerdeki solcular arasında parçalayıcı bir etki yaptı.** Parti üyeleri ve Partiyi sevimli görenlerin bir bölümü arasında

kuşku uyandırdı, Parti'nin aydınlar arasındaki taraftarlarını büyük ölçüde azalttı. Çocuklar ya da öğrenciler için efsane değil anlattıklarımız, gerçeğin ta kendisi. O çağda kültürümüzün değer ifade eden nesi varsa sosyalist görüşlerden, daha da öte, çoğunluğu doğrudan Komünist Partisinden esinleniyordu. Rus ihtilâli her birimizin içine okyanus kadar derin, engin bir güven kaynağı yerleştirmişti, bu güven dalgaları üstünde pupa yelken gidiyorduk. **Güvenimiz öylesine derindi ki en ufak bir eleştirici görüşün belirtilmesine izin vermez, bütün bunların düşmanın attığı çamurlar olduğunu söylerdik. Bu nedenle şüphelere karşı bağışıklığımız vardı, şüphe belirdiğinde hemen bütün gücümüzle susturduk. Bunda suçumuzun ölçüsü nedir ? Bana kalırsa, düşünen ve her şeyi eleştirici görüşle değerlendiren insanlar olarak inanan, körükörüne inanan yaratıklar olmuştuk.** Nereden gelirse gelsin, hangi nedenle söylenirse söylensin hiç bir eleştiri olmamalıydı, hemen yok edip uzağa itiyorduk. Kuşkular itilmemeli, onlardan yararlanmalı insan. 1930 yıllarından söz eden tartışmalarda, düşman kapitalist dünyayla çevrelendiği için sosyalizmin kalesi Sovyet Rusya'nın desteklenmesinin o sıralar görev olduğu belirtilir. Öte yandan kişilerin tanrılaştırılması dönemiyle ilgili belgeler yayınlandığında, o çağlarda daha çok sayıda eski komünist bu feci akıma karşı çıksa bir çok iğrenç cinayetin önüne geçilebileceğini anlıyoruz. O çağlardaki hatamız, bence, komünist partilerinin karakterinin yavaş yavaş değiştiğini anlamayışımızdadır. Lenin, demirden disiplinli, demokratik merkeziyetçilik ilkelerine dayanan, ama açıkça Parti politikası koşullarına bağlı ve kararları üyeleri tarafından verilen bir parti tipi yaratmıştı. Kararları üyeleri tarafından verilen derken, üyelerinin bütünü tarafından demek istiyoruz. İlk değişim, bolşevik partisinde gö-

rüldü; bu diğerlerine de bulaştı. İktidardaki Parti politikadan uzak tutulmuştu. **Üyelerinin toplantısı Parti kararlarını gitgide daha az etkiliyordu. Kararlar değişmiyen bir memur kadrosunun işi halini aldı ve üyelere onaylanması gerekli görevler gibi sunuldu. Sonunda demokratik merkeziyetçiliğin, merkeziyetçiliğinden başka şey kalmadı. Demokrasi çekip gitmişti.**

Bazılarının ,özellikle aydınların Sovyetler Birliğindeki hareketin olumsuz yanlarına parmak bastıklarını, aynı çağda, ülkede sosyalizmin kesin zaferinin ve az-gelişmiş bir tarım ülkesinin büyük bir sanayi gücü haline getirilmesinin tamamlandığını görmezlikten geldiklerini söylüyorlar. Söylenenler doğru, ama kendi deneylerimize bakıp Sovyetler Birliğinde yerleşen sosyalizmin bilimsel sosyalizm kurucularının sosyalizm görüşlerine uyup uymadığı sorusunu soralım; **bir takım yollardan sosyalizmin saptırılıp saptırılmadığını anlamaya çalışalım.** Örneğin, Sartre'ın sorduğu önemli sorudur bu : belirli bir amaca varmak için başvurduğumuz çareler, eğer amaca vardığımızı biliyorsak, amaca varmak için kullandığımız çarelerin yeniden gözden geçirilişidir. İdealimle bağdaşmayan çarelere başvuruyorsam, varmak istediğim yerden ötelere düşerim.

Sonra, Sovyetler Birliği ve bütün sosyalist hareketin başarısını dikkate alsam, iki dünya savaşı arasındaki dönemin, Sovyetler Birliği dışında bütün uluslararası sosyalist hareketin yer yer kesintili, yer yer de uzun süreyle gücünü yitirdiğini görürüm. Ve Stalin'in yönetimindeki Sovyetler Birliğinin gelişiminin ne ölçüde işçi ve ilerici güçlerin birleşememesinden, tersine aralarındaki bölünmenin gitgide derinleşmesinden yararlandığı sorunu ortaya çıkıvetir. **İşler öyle bir yere vardı ki, Alman işçi hareketi nazizmin ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı sıra komünistler**

başlıca düşmanın sosyal demokratlar olduğunu söylüyorlardı. Tabii olaylar başka türlü gelişse neler olabileceğini düşünmenin yersizliğini biliyorum. Tarihte «eğer» e yer yoktur. Ama biz, o çağı atlatanlar, kendi hayatımızın örneğinden ders alıp bütün gücümüzü ortaya koymak zorundayız.

Yine Moskova duruşmalarına dönmek istiyorum. **Kabul edilsin ya da edilmesin bu duruşmalar işçi hareketini tıpkı bir asit gibi eritti, dağıttı, cinayetleri doğrulamaya hiçbir delilin yetmediği gerçeğini ortaya koydu.** O çağdan bize kalan, hangi koşullar altında olursa olsun, her zaman gerçeğin söylenmesi gerektiğidir. Çapek'le karşılıklı yazışması sırasında Salda'nın dediği gibi : **«Bugünün doğrusu yarının gerçeğidir.»** Çapek'in deyimiyle, gerçek başarıya ulaşana dek, hayvan gibi zorlansa, acı çekse bile insan bunu unutmamalıdır. Bir şey daha var : kişi yüceltme alışkanlığının yok edilmesi ne yazık ki gerektiği gibi yapılmadı. Belirttiğim yönde, Parti'yi gerçek bir iç demokrasiye ulaştırmadı.

Dönüp geriye baktığımızda 1930 ların kavgaları, hem yalnız gerçeküstücülükle sosyalist gerçekçilik ya da Sovyetler Birliğinde çocuk aldırma hakkındaki kanunun çıkması konusundaki kavgalar değil, kavgaların tümü sosyalist harekete zararlı oldu. Parti kuruluşlarında bu sorunların açıkça, rahatlıkla tartışılması olanağı hiç bir zaman sağlanamadı. **Parti'nin tutumu konusunda, hangi sorun üzerinde olursa olsun en ufak şüphe gösteren düşman sayıldı.** Örnek olarak şunu da belirtmeliyiz : kültüre' tartışmalarda bu türden bir suçlamaya raslanmadı. cünkü Parti hiç bir görüşe resmî görüş havası vermemişti. Kültür alanındaki tartışmalar özgürlük içinde yapılıyordu. Bu konuda Nezval şöyle diyordu: «Kültür sorunlarına gelince, kendi aklımın gösterdiği yolda giderim, kimsenin de buna karışmasına izin

vermem.» Kopmalar daha sonra, Moskova duruşmalarının ardından, Striski ve Toya'nın sergilerinin açılışında, Teige duruşmaları açıkça kınadığında görüldü. Daha önce hep Parti görüşlerini savunurdu. Bir açık oturumda, Fransız yazarı Gide'e karşı Sovyet Rusya'yı nasıl savunduğunu çok iyi hatırlıyorum. Hükûmetin aracı olarak bu tür duruşmaların birkaç amacı vardı. Önce : Bölünmez şekilde bütün iktidarı elinde tutan Parti, başarısızlığa uğrayınca yurttaşların karşısına çıkıp, «yanılmışız» diyemezdi. Bunu birkaç kere yaparsa, yurttaşlar da, haklı olarak: «Çekin gidin !» derlerdi. Bu nedenle hata ve başarısızlıkları düşman güçlerin etkisi şeklinde göstermek alışkanlığı belirdi. Ülke içinde, şu ya da bu başarısızlıklarla hatalara sebep olacak kadar güçlü düşmana rastlanmadığından, başarısızlığa, dışardaki düşmanın ajanlarının yol açtığı izlenimini yaratmak gerekiyordu. Bir tek iktidar olduğuna göre de hatalara içerleyen halkın kızgınlığını başka yere yöneltmenin çok eski ve ilkel bir yolu vardı : suçlu bulmak. İlkel adam, acılarına sebep olan birini buldu mu, bir süre için rahatlar. Bu nedenle halk kızgınlığını paratoner gibi başka yere çeken duruşmalar ortaya çıktı.

Suçlu kim olmalı ? Rahatsız eden biri olsun da kim olursa olsun. Önce, çeşitli önemli sorunun çözümünde güçlü grupla aynı fikirde olmayanlar. Bir siyasî kriz belirse, iktidar savaşında mevcut yöneticilerin karşısına çıkabilecekler. Ardından, yönetici grubun güç durumlarda güvenemediği kişiler geliyordu. Yöneticiler bunların kendilerine bağlılığından emin değildiler. Bizde, 1951-54 yılları arasında, komünistlerin yargılanmaları sırasında tıpkı böyle hareket edildi. Önce Slovakya'mn komünist yöneticileri suçlandı, çünkü gerçekten Slovakya politikasında bir görüş ayrılığı sözkonusuydu. Ardından gelenler için de

şöyle düşünülüyordu : Stalin, **bunu söylerken yalnız Stalin'i düşünmüyorum,** 1950 koşullarından bir büyük dünya savaşımn kaçınılmaz olduğunu çıkarıyordu. Dünya savaşı ihtimali bir takım tedbirler alınmasını, yani cephe gerisini sağlamlaştırmayı gerektiriyordu. Eski Roma'da, iç savaşlar bittikten sonra iktidardakilerin kanun-dışı ilân edilen kişilerin listelerini düzdüğü sıraları hatırlıyorum hemen. Bu kişiler, herhangi bir cezaya çarptırılmadan öldürülüyorlardı. Benzerlik büyük. Listelerdeki kişilerin davranış ve düşünüşleri önemli değildi, karşı tarafta yer almaları öldürülmelerine yetiyordu. Bizdeki duruşmalarda da, yargılananların davranışları ve özellikleri dikkate alınmadı, yalnız yöneticilere bağlılık yönünden suçlu sayılıp sayılmıyacakları, üzerine bütün hataların atılabileceği kişiler olup bir nedenle uzun ya da kısa süreyle batıda yaşamış kişiler şüpheli oluyorlardı. **Bir şey yapıp yapmadıkları, kişilikleriyle değer taşıyıp taşımadıkları kimse için önemli değildi. Batıda kalanlar gibi İspanya iç savaşına katılanlar da cezalandırıldı. Sonra bunlara, Parti içinde önemli görevi bulunan Yahudiler eklendi.**

O ZAMAN DA BİR TAKIM VARSAYIMLAR İLERİ SÜRÜLDÜ, ŞİMDİ DE SÜRÜLMEYE DEVAM EDİYOR. NASIL OLDU DA SANIKLARIN ÇOĞU SUÇLARINI KABUL ETTİLER ? KONUŞMAYI BURAYA GETİRMEYİ PEK SEVMİYORUM AMA DOĞRU BİR CEVAPTAN YOKSUN BIRAKILMAYACAK KADAR ÖNEMLİ SORUNLAR BUNLAR.

Bu gibi şeylerden söz etmek her zaman gerekli. Bizim gibi bu konuda çok şey bilen kişiler, bıkıp usanmadan gerçeği ortaya çıkarmak için çalışmalı. Suçlu olarak listeleri yapılıp tutuklananlar, görevi, ne

yoldan olursa olsun tutukluların suçlarını itiraf ettirmek olan bir takım kuruluşlara teslim edilirlerdi. Sanıklar, halkın gözünde hatayı yapan, geçmiş yıllarda toplumun başarısızlığına yol açan kişiler haline getirilmeliydi. Bu koşullar altında, «soruşturma» denen şey masum kişilerin «suçlu» haline getirilmeleri için uygulanan bir teknoloji halini alıyordu.

Sanıkların, çoğunlukla suçlarını neden kabul ettiklerini soruyorsunuz. Ben cezaevinden çıktıktan sonra bu sorun üzerinde, batı kaynaklı bir psikanalitik inceleme okudum. Bu incelemede itirafların sırrı, sanığın kendini saldırganın yerine koymasıyla açıklanıyordu. Bu açıklamanın, sorunun ruhuna çok yaklaştığım sanıyorum. Tanıdığımız en büyük otoritenin adî bir suçlu gibi peşinize adam taktığını anladığınız an, geçirdiğiniz şoku yaşamadınızsa gözünüzün önüne getiremezsiniz. O ana kadar bu otoriteye her bakımdan güvendiğiniz, bazı davranışlarınıza bir anlam veremediğiniz halde ileri sürdüğü gerçekleri kabullendiğinizi düşünün. (Benden önce pek çok yakın arkadaşım tutuklandığında böyle düşünmüştüm). Tutuklandığınız an kendi hayatınızı incelemekten, gerçekten hayatınızda suçlanmamızı gerektiren bir şey olup olmadığını düşünmekten kendinizi alamazsınız.

Böyle bir suç işlemediğinizi bilseniz bile. Çünkü, **uzun süre önce aklınızı, Parti'nin üstün aklı ve idrakinin emrine vermişsiniz,** böylesine yıkıcı bir şokla karşılaştığınız an bile tutumunuzda değişiklik yok. Bu, inancın aklın yerini almasının sonucudur. İnsanın kendi kendinden şüphelenmesi, soruşturmayı sürdürenlerin hesaplarına dahildir. Uzun uzun düşünülerek hazırlanmış bir gelişimin kolayca başlangıç noktası olabilir. Öte yandan her şey öylesine gelişmişti ki, güvenlik kuruluşları toplumumuzda ruh-

bilimin yerleştiği tek alandı. Güvenlik kuruluşlarının elindeydi ruhbilim tekeli.

Soruşturmanın sonraki döneminde, yapayalmz kaldığı, kenara itildiği ve soruşturmayı yapanlara terkedildiği sanığın bilincine yerleştirilir. Kişisel yönden suçsuzluğuna inanan, öte yandan hayatı boyunca Parti otoritesine boyun eğen sanığın savunması temelinden yıkılıverir.

Tabii çeşitli derecelerde fizikî ve psikolojik işkenceler bunlara eklenir. Günler ve geceler boyunca sürüp giden sorgular, gerekirse haftalar, aylar, hatta yıllarca devam eder. Bütün bunlardan, sizin hayatınızla ödense bile rahata erme ihtiyacının her şeye üstün olduğu ortaya çıkar. Cezaevinde dört yıl geçirdikten sonra, itibarımın iadesine hazırlanırken bir savcı, Ruzin'in o çağda uygulanan işkence yöntemlerini bildikten sonra, benim tutuklandığım sıra yakalansa ilk sorguya götürüldüğü sıra asansörde her şeyi itiraf edeceğini söyledi.

Savunma denen şey yoktu, çünkü tutuklananların kendilerini korumaları değil, halkın gözünde suçlu olmaları isteniyordu. Soruşturmacılardan biri, akıl almaz bir suçlamayı her reddedişimde bilinçsizce tekrarladığı cümleyle bu gerçeği bana açıkça belirtti : **«Bir tek gerçek var, o da bizim elimizde.»**

Ama gerçekten, bütün bu işte başrolü, sanığın kendini düşmanın yerine koyması oynuyor. Üstümüze saldıranlar, Partiye bağlılığın etkili olacağım düşünüyor ve buna güveniyorlardı. Soruşturma, ardından duruşma, hatta darağacının altında bile güveniyorlardı hem. Örneğin, Parti'ye bağlılık, Parti yetkili organlarının haksız yere suçlandığımı sonunda kabul edeceklerini kulağıma fısıldıyordu. Oysa açık söylüyorum, gerçeğin bununla hiç ilgisi yok.

Soruşturma yöntemlerine gelince, sıradan bir adam

bunları akıl edemez. O işkenceleri çekmemiş kişi haline şükredebilir.

Mahkûm edilen komünistlerin, mahkûmiyetlerinden sonra bile bütün diğer tutuklulardan daha güç bir hayat yaşadığını belirtmeliyim. İster siyasî suçlu ister adî suçlu, bizden başka herkes normal cezaevi koşulları içindeydi. Komünistleri gerçek birer cani kabul etme oyunu cezaevinde de sürüp gidiyordu. Bütün siyasî düşmanlarıyla aynı yere konmuşlardı: milliyetçilerden nazilere varıncaya dek savaş sonrasında beliren her çeşit muhalefet temsilcisiyle bir aradaydılar. Yalnız bu tutuklular, yargıçların tersine karşısındakini komünist sayıyor ve kendi kaderlerinin baş sorumlusu yapıveriyorlardı. Her an linç edilme tehlikesi içindeydik.

İKİ YÜZ YILLIK FİKİR ÖZGÜRLÜĞÜNDEN SONRA MARKSİSTLERDE, İNANCIN AKLIN YERİNE GEÇMESİ, — ÜSTELİK 20. YÜZYILIN ORTASINDA —, NASIL OLABİLİYOR?

Önce, nazileri yenince daha da güçlenen Rus ihtilâline inanç var. Bu zafer sosyalizmin insancıl içeriğinin zaferiydi; bütün özgürlük düşmanalrına, sınıflara, uluslara, aşırı milliyetçi görüşlere, dincilere ve ırkçılara karşı kazanılmış bir zafer. Böyle bir insan toplumunu gerçekleştirmek konusundaki büyük isteğimiz bizde bu inancın yerleşmesine yol açtı, aklın denetimi de yavaş yavaş zayıfladı.

Zafere ulaşmayı bekleyen her siyasî hareketin böyle bir inanca dayanması gerekir. Buna ihtiyacı vardır. Ama hayat deneyimiz böyle bir inancın ne denli tehlikeli olduğunu bize gösterdi. Örneğin nazilerde çok ciddiye alınan halk yığınlarının idaresi sorununa benziyor bu. Duruşmalarda ortaya çıkan, iktidardakilerin, halk yığınlarının iktidar hakkında bir şey bilmedikleri inancından hareket ettiklerini orta-

ya çıkarıyor. Her kuşak, iktidarın bambaşka bir hayat kesimi olduğu, insancıl ahlâk kurallarıyla ölçülemiyeceği düşüncesiyle gelişiyor hep. Örneğin benim kuşağım 1917 ekiminde doğan iktidarın dünyada bu insancıl kurallara uyan ilk iktidar olduğuna inamyordu. Bu yönden de, Lenin'in ihtilâlini insanlık tarihinde bir dönüm noktası sayıyorduk. Dilek burada düşüncenin hakimiydi, İnanç da akıldan önde geliyordu.

Sosyalizmin, insanoğlunun bıraktığı mirasa uygun olarak hareket edecek bir iktidar yaratacağı düşüncesinden vazgeçmiş değilim. Belki bu düşünce bazılarına tumturaklı bir cümle gibi gelecek. Ama benim için ne demek istediği çok açık. Yalnız maddî hayat kesimlerinde değil (sağlık v.s. gibi) ahlâk yönünden de insamn belirli bir düzeye vardığına inanıyorum. Günde oniki saat mesai yaptırılamadığı, çocuklar çalıştırılamadığı gibi çiçek aşısından vazgeçilemez, kölelik müessesesi yeniden kurulamaz, bir kere aşılan sanatta eskisi gibi düşünceler zorla kabul ettirilemez. Bunun yanı sıra da ahlâkî «postulat»dan, gerçeği, özgürlüğü kabul eden bir «postulat» dan geri dönülemez... Sosyalizm insanlara eski rejimlerden daha büyük bir özgürlük vermediği sürece, zaferi kesin sayılamaz. Konuşmamızın başında, toplumumuzun kendisine verilen özgürlükten çok daha fazlasını kaldıracağını söylerken bunu düşünüyordum.

ESKİDEN OTAKAR FİSHER'E AİT OLAN KÜRSÜDEN GENÇ AYDINLAR KUŞAĞINI HERKESTEN İYİ GÖRÜYORSUNUZ. SİZE GÖRE NASILLAR, GELECEKLERİ NE OLABİLİR?

Bu noktada bütün yargılar kişiseldir. Nereden yola çıkarsak çıkalım, genç kuşağın objektif bir görüntüsünü verecek sosyolojik malzeme yeterince zengin değil. Bazi öğrenci gösterilerinden hocaların sorumlu

olduğu konusunda çeşitli görüş ayrılıkları bulunduğundan, eskiden üniversitede bir komisyon kurulmuştu. Bu komisyonda yer alan uzmanlar gençlerde bir takım fikirlerin nasıl yer ettiğini, eleştiri yolundan nasıl yargıya vardıklarını inceleyecekti. **Bana kalırsa, genç kuşak aydınları, her şeyden önce babalarının gençliğindeki bütün ideolojilerin modasının geçtiğine inanıyor. Her türlü ideolojiyi kuşkuyla karşılıyorlar. Aynı zamanda, siyasî hayat konusunda en ufak bir tecrübe edinmeden büyüdüler. Bu nedenle siyasî kategorilere göre düşünmeyi, neyin gerçekten verildiğini, neyin verilebileceğini düşünemiyorlar. Her türlü ideolojiye kuşkuyla bakmanın da bir çeşit ideoloji olduğunu belirtmemiz mutlaka gerekli. Bu nedenle ülkemizde olup bitenler onları bu kadar hayal kırıklığına uğratıyor, en büyük tatmini en çok karalanan şeylerde, Münih öncesi tipi demokrasilerde buluyorlar.**

Canlı, faal bir azınlık her kuşağa damgasını basar. Öğrencilerin kuşağındaki bu faal azınlık bugünkü durumu benimsemediğini söylerken bile kamu sorunlarıyla çok yakından ilgileniyor. Bana yetki verilse, genç kuşağın özellikle bu bölümüne her şeyden çok önem verirdim.

Tanıdığım kadarıyla gençlerin bugün, kişinin kamu olaylarına, ne kendi ülkesinde ne de dünyada etkin olmayışının acısını duyuyorlar. Kişinin görüşünün önemsenmeyişi, hiçe sayılışı onları üzüyor. Bu da onları zamanla başka kaçış yollarına sürüklüyor. Ve daha çok elde edemediklerinin yerini tutan şeylere, kısa süreli de olsa çok romantik tepkilere. Biri çıksa da, örneğin günüzde caza gösterilen ilgide romantik unsurun payının ne denli büyük olduğunu gösterse çok ilginç olurdu.

Aynı zamanda gençlerimiz, batılı gençlerle karşılaştırıldıklarında, çoğunlukla pek az şey biliyorlar. Yal-

nız günlük siyasî olayların sözünü etmiyorum, kültür alanında da haberden yoksun çoğu. Soğuk harp çağında daha da büyük olan, kabuğumuza çekilme eyleminin üzücü sonucudur bu. Batıda gençler, öğrenciler çok şey biliyor, tartışmalara çok iyi hazırlanabiliyorlar, şu ya da bu görüşe başvurabiliyor, düşünürlerden, yazarlardan cümleler söyleyebiliyorlar. Yine de bizim gençlerimizle kıyaslandıklarında, bütün bu bilgi hazinesine karşın, kendilerine özgü bir görüş kazanabildiklerinden pek emin değilim. Gençliğimizin haber kaynaklarının azlığı, lise öğrenimindeki yetersizliğin de bir sonucu. Lise sıralarında gençlere bir sürü şey öğretiliyor, ama ne genel bir dünya, ne de hayat görüşü veriliyor. Gençlerin bilgileri parçalamyor, bölünüyor, atomlar haline getiriliyor, birbirinden kopuk. Lise öğrenimi ne konusunda bile gençlerimizin eksiksiz bir görüş sahibi olmalarını sağlayacak yöntemi bulamadı. Dünyanın geri kalan bölümleriyle ilgili bilgilerini hiç konuşmayalım, insan büyük umutsuzluğa kapılır. Lise öğrenimini azaltmak bana acele gerçekleştirilmesi gerekli bir iş gibi geliyor. İçeriği durmadan artan bu öğrenim mutlaka gerekli bir asgariye indirilmelidir. Ama bir asgari ki bir bütün olmalı, parçalanmamalı, okunup geçilmesiyle unutulması bir olmamalı.

Bugün öğrencilerin okuduklarıyla ilgilerine gelince, genellikle bizlerden çok daha dikkatli olduklarım söyleyebiliriz. Belirli bir ölçüde, yüksek öğrenimin benim öğrencilik yıllarıma oranla lise öğrenimine daha yakın olması, öğrencilerin evlerinde çalışıp çalışmamalarıyla yakından ilgilenmesinin bir sonucu. Asıl önemlisi, bu genç kuşağın en değerli bölümünün, daha önce de söylediğimiz gibi, herkese gerçek ve adalet duygusunu aşılaması. Aramızdaki fark bizim, gerçeklerimizi sosyalizmde bulmuş olmamız. Bugün onların gözünde hiç bir şey o kadar basit değil; bir

kararsızlık, tatminsizlik yer etmiş. Batılı genç aydınlar daha canlı, hareketin daha bir içinde. Çünkü, gerek gençlik kuruluşlarında, gerekse bu kuruluşların dışında çok daha geniş bir hareket olanakları var.

GENÇLER EDEBİYAT VE SANAT HAKKINDA NE DÜŞÜNÜYORLAR?

Kendilerine, dünyayı değiştirdiği söylenen herşeye şüpheyle bakıyorlar. Öyle ki, onların gözünde dünyanın geleceği iki büyük güce bağlı. Bu güçler bize aldırış bile etmiyor, hiç bir şekilde onları etkilemiyoruz. Bu nedenle edebiyat ve sanatı bir çeşit entellektüel doygunluk aracı sayıyorlar, dünyayı değiştiren şeyler olarak değil.

KENDİ HAYAT DENEYİNİZİ ÖZETLESENİZ..

Daha önce de söyledim : İnsan hayatın kendisine oynadığı akıl almaz oyunlar karşısında çoğu kere şaşırıyor. Onbir yılı aşkın bir süredir kesintisiz fakültedeyim, binaya girdiğim sıra bu izlenim bazen bütün varlığımı kaplıyor. Otuz altı yıl önce buraya öğrenci olarak giriyordum. Bugün aynı yerde öğretimle görevliyim. Geçmişe baktığında insana bir an gibi, hedeflerin hedefi gibi geliyor. Bu nedenle de sanki pek olağanüstü değil. Yalnız bu yıllar neyle dolu, bu süre içinde nerelerden geçtik ? Öğrencilerime bakarken kendi kendime soruyorum. On beş, yirmi yıl sonra ne yapacaklar? Kendi çocukları büyüyüp babalarını, ellerinden devralacakları dünyanın sorumlusu saydıklarında ne olacak ? Bir öğretmen olarak bu sorumluluğun şimdiden bilincine varmaları ve kendilerini buna hazırlamaları için neler yapabileceğimi düşünüyorum. Kendi kişisel deneyim bir tek cevap çıkarıyor karşıma : onlara gerçeği söylemek. Her yerde ve her zaman gerçeği söylemek.

Ve insanın insanlık mirası dediğim şeyin bir parçasını, geçmişi ve insanlık kültürünün bugünkü durumunu onlara vermek...

İÇİNDEKİLER

		SAYFA
	Doğmayan hürriyet/Garaudy	**7**
	Prag 1968	**27**
1.	Yapmak istediklerimiz/Dubçek	29
2.	Sosyalist Demokrasi/Dubçek	43
3.	Parti çalışma programından parçalar	53
4.	Ekonomik Yönetim Sistemi/Şik	77
5.	Teknik Uygarlığın İnsan Modeli/Richta	89
6.	Sosyalist Demokrasi ve Bürokratik Merkeziyetçilik/Chamalik	115
7.	Yeni Bir Çalışma/Husak	153
8.	Dış Politikamız/Hajek	163
9.	Kültür, Yazarlar ve Sosyalist Demokrasi/Goldstucker	170

E YAYINLARI SUNAR

6 Numaralı Kitabımız :

İLK ÇEMBER / solzenitsin

roman • çeviren hasan aslan • birinci cilt 12.50 Lira. 360 sayfa

İLK ÇEMBER...

DANTE'nin Cehennem'inde olduğu gibi sovyet cezaevi rejiminde de birkaç çevre var. Aleksandr Solzenitsin'in gözünde «İLK ÇEMBER» «şaraşka» adı verilen, Stalin döneminde çoğunlukla bilgin ve teknisyenlerin atıldığı özel cezaevleri Moskova dışındaki Mavrino şaraşkasında da, telefon konuşmalarının mutlak gizliliğini sağlamaya çalışan bir sürü mühendis yaşar. Ama yaptıkları araştırmaların kötü uzantıları da vardır : birkaç heceden yola çıkıp parmak izlerinin sesli karşılığını bulmak, seslerin kime ait olduğunu çıkarmak mümkün olacak. Stalin diktası altında bu buluşun ne geniş bir uygulama alanına kavuşacağı ortada...

«İLK ÇEMBER» 24-28 aralık 1949 günleri arasında, topu topu dört gün içinde olup bitenlerin hikâyesi. Bu dört gün Solzenitsin'in Stalin yönetimindeki Rusya'mn geniş bir görüntüsünü çizebilmesine yetmiş. Tutukluların yanı sıra baskı gören, aşağılanan karılarının hayatını da dile getiriyor. Gizli polisin karanlık dünyasının yanı sıra bu örgütün dişlileri arasında ezilen genç bir sovyet diplomatımn dramını anlatıyor. Bu umutsuz evrenin üstünde, Solzenitsin, olağanüstü bir ustalıkla eşsiz bir Stalin portresi çiziyor. Kremlin'deki kale gibi odasında gizlice çalışan Stalin, gücünün azaldığım sezdikçe terör mengenesini sıkıyor. Güçlü bir roman oluşunun yanı sı-

ra. İLK ÇEMBER amansız bir suçlama. Yıllardan beri, hayatı pahasına insanların özgürlüğü için çalışan bir adamın kızgın çığlığı.

VE YAZAR

Ve Rusyada (**bazı «dogmatik» çevreler dışında**) yaşıyan en büyük rus romancısı olarak kabul edilen Aleksandr Solzenitsin ülkesinde karanlık, silik bir hayat sürüyor. Yıllardanberi bir taşra lisesinde fizik öğretmeni. Savaşa topçu yüzbaşısı olarak katılmış. 1945 de Stalin'i açıkça eleştirdiği için tutuklanmış, Sibirya'da bir kampta sekiz yıl geçirmiş. Üç yıl da sürgün cezasına katlanmış. 1956 da itibarı iade edilip Rusya'ya dönebilmiş ve öğretmenlik görevine başlamış. O sıralar yazmaya başlayan Solzenitsin, Novi Mir dergisine, «İvan Denisoviç'in Bir Günü» adlı romanını göndermiş. Üç yıl dergi yöneticilerinin çekmecesinde uyuyan roman Kruşçef tarafından atıldığı yerden çıkarılmış, çizdiği (korkunç) dünyanın görüntüsüyle etkilenen Kruşçef romanı yayınlatmış.

Solzenitsin, kitabın yayınlanmasıyla büyük üne erişti. Ama bu ünü süreli olmadı. 1965 yılında «dogmatikler» e hedef oldu, antisovyetik çalışma yapmakla suçlanıp eserlerinin yayınlanması yasaklandı. Aynı yıl evi arandı, takma adla yayınlanmak üzere bir takım metinleri sınır dışına çıkarmasından şüphe ediliyordu. Bunun üzerine Solzenitsin, 9. yazarlar kongresine yolladığı mektupla herkesi suçladı. «Yazarlar Birliği polisin görevini yapıyor», dedi. Bu sözleri bomba gibi patladı. O günden beri Solzenitsin, içine kapanık bir ruh hastası sayılıyor. Başlıca iki eseri «Kanserliler Pavyonu» ve «İlk Çember» in Rusyada yayınlanması yasak. Ama bu eserler, 1968 yılında Fransa, İngiltere, Almanya, Birleşik Amerika ve İtalya'da aynı zamanda basılıp satışa çıktı.

Bugün çok hasta olan Solzenitsin, başı dik, köşesine çekilmiş, bir tek umutla, gelecek kuşakların yargısına güvenerek yaşıyor.

İLK ÇEMBER'in Fransa baskısının tanıtma yazılarından.

NOT : İLK ÇEMBER'in ikinci ve son cildi 10 Ocak 1969 günü satışa çıkacaktır.

5 Numaralı Kitabımız :

USTA İLE MARGARİTA

bulgakof

roman • çeviren aydın emeç • birinci kitap 10 Lira • 246 sayfa

Kitabın Önsözünden :

«Usta ile Margarita» romanı karşıtlık üzerine kurulmuş, birbirine bütün bütün zıt iki ayrı yönde yazılmıştır.

Tarihî bölümde, İsa'yı yargılamak üzere Kudüs'e gelen Pontius Pilatus'un serüveni anlatılır. Bütün olaylar Golgotha tepesine çıkış, İsa'nın çarmıha gerilişi belirgin, gerçekçi bir dille çizilmiştir. İkinci bölümde karşımıza 1920 yıllarının Moskovası çıkar. Bazı belirtiler, aslında, çok daha sonra geçen olaylar akıl almaz bir biçime dönüşür, neredeyse bir düş, mantığın her türlüsünden yoksun bir kâbus halini alır.

İki ayrı bölümde yürüyen yazar, birinden öbürüne, hem dilini, hem hızını kesinlikle değiştirir. İki üslûbun karşıtlığıyla oynadığı söylenebilir. Çok uzak ve hayalî olan elle tutulur ve gerçek gibidir. Oysa gerçek ve alışkın olduklarımız trajik efsanevî bir güldürüye dönüşüverir...

Bulgakof burada, tekniğini açıkça ortaya koyup

perdesiz oynamaktadır.

Alışılmış kalıplar, çiğnenmiş sakızlar, genellemelerden nefret ederdi.

Bulgakof yalnızdı, biz de onu rahatsız etmiyorduk.

Hayat çevresinde kayıp gidiyor, ona dokunmuyordu. Kafasında tek düşünce vardı: Ne gece uyuyabiliyordu ne gündüz. Sözcükler, dokunulabilecek kadar yakın, ortaya çıkıveriyorlardı. Hemen kalkıp bir kâğıda not etmek yeterdi; ama kalkmak imkânsızdı. Her şey eriyor, unutuluyor, kayboluyordu. Sözcükler romanının güzel büyücüleri gibi Moskova üstünden geçiyorlardı. Gerçek hayat kehanete dönüşüyor, düşünce günlük yaşantıdan kopuyor, hayal gücüyle düşünceyi fırlatıp atıyor, zafere ulaşan kötülüklerle boğuşuyordu.

«Usta ile Margarita» romanı budur. Son gününe kadar bu romanı düşündü. Sergey Ermolinski

NOT USTA İLE MARGARİTA'nın ikinci ve son kitabı 25 Ocak 1969 günü satışa çıkacaktır.

BULGAKOF İÇİN NE DİYORLAR?

- **Sağlığında ön sıralarından birini işgal ettiği edebiyat alanından silinen büyük bir yazar, şimdi alışılmamış çarpıcılığıyla bize dönüyor.**
  CLAUDE ROY (Le Monde)
- **Fantastik, karmaşık, tartışılmaz güçte bir eser.**
  MATTHİEU GALEY (L'Express)
- **En büyük yazarların çizgisindeki bir romancıyı Stalin Rusyası bütün dünyadan gizlemişti.**
  JEAN BOURDİER (Minute)
- **Bu roman, bütün çağların en iyi fantastik hikâyeleriyle kıyaslanabilir.**
  JACQUELİNE BARDE (Elle)
- **Çılgın ve eşsiz bir roman : Olağanüstü bir başarı. Bulgakof bizleri büyülüyor.**
  JEAN FREUSTİE (Nouvel Adam)

4 Numaralı Kitabımız :

MAO'NUN KÜLTÜR İHTİLÂLİ

/moravia

çeviren aydil balta • 10 lira • kitaba ayrıca birinci hamura onaltı sayfa ofset baskılı resim bölümü eklenmiştir.

13 Aralık 1968 günlü Yeni Gazete'den

Düşünürlerden siyaset adamlarına kadar bir çok kişiyi düşündüren çağımızın büyük olaylarından biri de Çin Devrimi'dir. Çeşitli eğilimdeki kişiler «Çin gerçeği» ni orasından burasından tutup onu eleştirmişler ve kendi açılarından bu olayı okuyucularına iletmek istemişlerdir.

Türk okuyucusunun romanlarından tanıdığı ünlü İtalyan yazarı Alberto Moravia bu kitabında Çin'e yaptığı gezinin izlenimlerini almış. Kitap hem iyi bir yazarın olduğundan hem de Çin olayının batılı bir aydının objektifinden yansıttığından iki önemi bir arada taşımaktadır.

Ünlü romancı otuz yıl önce de Çin'e gitmiş ve bugünü dünle karşılaştırmak olanağını bulmuş. Bu karşılaştırmadan vardığı sonucu şöyle özetliyor : «Otuz yıl önce de Çin'e gittim. Yoksullar, yaşamak için gerekeni çok güç bulanlar, bir de ihtiyaç fazlası içinde yüzen zenginler vardı. Birinciler alçalmış, ikinciler insanlıktan çıkmıştı. Zenginlerle ihtiyaç fazlaları yok olur olmaz yoksullar, şimdilik çok az şeyle yetinseler bile, insanlığa dönüştü..»

Yazara göre bugünün Çin'i olarak aç kalmayan fakat büyük tüketim peşinde olmayan bir ülkeyi özetler.

Moravia, kitabın başındaki diyalogta temel kavramları belirtmeğe çalışıyor. Bu kavramların batıda nasıl anlaşıldığını ve Çin'deki anlamını değerlendiriyor. Birtakım kavramların ayrı bir değerler dizisinde ve değerlendirme ortamında neler olduğunu bu diyalog göstermektedir. Aynı kavramları batı başka Çin başka açılardan değerlendirmektedir. Tabii bu değerler dizisi Çin'in kendi ortamı içinde tutarlıdır.

Kültür ihtilâli, son aylarda Çin'i yeniden gazete ve manşetlerine çıkaran bir olaydır. Kültür ihtilâlinin de bir amacı devrimi yeni kuşaklara aşılamak ve onun sürekliliğini sağlamaktır. Sokak gösterilerinin ve büyük kitle hareketlerinin en tipiklerinden biri olan kültür ihtilâlinde yazar, dini bir karakter görmektedir. Gerçekten de bir kişiye bağlılığın bunca organize gelişmesi ona kutsal bir nitelik kazandırmaktadır. Bu doğuya özgü «cezbe» nin de örneklerindendir. Bu hareket neyi getirdi acaba? Moravia'ya göre Mao aracısız halka ulaştı, parti disiplin ve aracılığını kaldırdı. İkincisi gene bu ihtilâlin ilgi çekici yeniliklerinden biri de duvar gazetesi. Çin halkı bir çok konuyu oradan öğreniyor.

Romancı bu gazeteyi bir borsaya benzetmekte, «... halk yığınlarına her gün ideolojideki yükseliş ve düşüşleri aktaran bir borsa,» demektedir.

Ünlü romancı bu ihtilâli yapacak kütlenin seçilmesinde gösterilen özel dikkati de belirtiyor. Buna katılanlar ya da başka bir deyimle bunun öncülüğünü yapanlar. Otuz yaşından küçük ulusun en genç bölümü. Çünkü bu genç kuşak bir şeyi tartışmadan kabule hazırdırlar ve inançlarının tartışmasını yapmazlar.

Yazar, kültür ihtilâlini yapan Kızıl Muhafızların durumunu ve psikolojik yanlarını ortaya koymuş. Kültür ihtilâlinin ışığını daha doğrusu bir Çin'

in bütün davranışlarını düzenleyen bir kitap vardır işte kırmızı ya da kızıl kitap adı verilen, ve Mao'nun düşüncelerinden yapılmış seçmeleri ihtiva eden bu el kitabı onların başvuracakları tek önderdir.

Çin'in dünkü dünya görüşüyle bugününü karşılaştıran denemeci, sol edebiyatın büyük düşünürlerinden daha çok Çin'in düşünürlerinin Mao'da daha büyük etkisi olduğu kanısına varmaktadır.

Yazarın dikkati çeken önemli bir gözlemini de buraya aktarahm. Batıda ve diğer kapitalist ülkelerde eşyalar insanlardan daha çok saygı görürler, ve çoğu zaman da insan bu ülkelerde eşya düzeyindedir. Halbuki Çin'de gene saygı ve sevgi insanın özüne yönelmiştir.

Moravia bize bir batılı aydının kaleminden Çin' in kesidini verirken usta ironisini de eksik etmiyor. Hele bir Çin'li yazarla yaptığı konuşmayı «Mao da öyle diyor» başlığı altında sunmuş bize. Usta yazarın kitabına aldığı en ilginç bölüm.

Doğan Hızlan / Yeni Gazete

3 Numaralı Kitabımız :

İŞÇİ SINIFI TARİHİ / kuczynski

çeviren galip üstün • 10 lira • kitaba ayrıca birinci hamura onaltı sayfa ofset baskılı resim bölümü eklenmiştir.

5 Aralık 1968 günlü Tekstil'den

E Yayınları son günlerdeki yayın enflâsyonu içinde gerçekten yararlı bir girişimde bulunarak Prof. Jurgen Kuczynski'nin «işçi sınıfı tarihi» adlı kitabını yayınladı. Bu gün bile, (Türkiyemiz dahil) tüm az gelişmiş ülkelerde emekçiler henüz sınıflaşamamış, ekonomik anlamda bir sınıf görünümü sunsa bile bir takım sosyal etkenler nedeniyle sınıfsal bir bilince kavuşamamışlardır. Oysa, Prof. Kuczynski, emekçilerin sınıflaşmalarını (tabii bugünkü anlamında) Sanayii Devriminiń hemen akabinde saptamaktadır. Yazara göre Sanayi Devriminin kesin tarihi de 1860 yılıdır. Aradan çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasal değişiklikler, oluşumlar, evrimler ve devrimlerle tam 108 yıl geçtiği halde, emekçi kitlelere sınıfsal bilinç aşılanmaktan kaçınıldığı kadar, yönetici zümrelerin sınıf sözcüğünden korkarak güneşi balçıkla sıvama çabalarına kalkışmaları hayret ve esef vericidir.

«İşçi Sınıfı Tarihi» adlı kitap, bol örneklerle emekçilerin nasıl Sosyal bir sınıf haline geldiklerini açık ve ibret verici levhalar şeklinde sunmaktadır Kitap, bugün bile kapitalist çevrelerle, genel olarak bu sınıfa yardakçılık eden burjuvalaşmış sendika ağalarınca gösterilen gayretkeşliklerin tarihsel kökenini (Menşeini) işaretlemektedir. Aradan yüzyıldan fazla bir süre geçtiği halde, kapitalistlerin emek-

çi yığınlara karşı başvurdukları usul ve taktikler değişmemiştir. Örneğin, kitabın, pek ilginç bulduğum şu satırlarına birlikte göz atalım. Bakınız Birleşik Amerika'mn harika çocuğu, parlamento üyesi ve Royal Society'nin yöneticisi Giddy, eğitim üzerine ne lâflar sıralıyor :

«Her ne kadar ilk bakışta pek doğruymuş gibi görünse de, çalışan yoksul insanlara eğitim vermenin gerekli olduğu yolundaki bir delil, vereceği sonuçlar bakımından yanlış çıkar ve bu kimselerin gerek maneviyatı gerekse mutluluğu üstünde olumsuz bir etki yapar. Gerçekten, eğitim yoksul insanlara, onları toplumun içinde kendilerine ayrılmış yer olan tarımda ya da başka mesleklerde iyi birer uşak olmak mevkiini almak yerine, durumlarından nefret etmeği öğretecektir. Sonunda da, yumuşak başlı ve söz dinler insanlar olmayı öğretecek yerde, eğitim, bütün fabrika şehirlerinde görüldüğü gibi, bu kimseleri yılgın, dik kafalı insanlar durumuna sokar. Eğitim görünce, bunlar zararlı, tehlikeli, kışkırtıcı ve din aleyhtarı broşürler okuyacaklardır. Bu da onları âmirlerine karşı saygısız, haddini bilmez duruma getirecektir. Sonuç olarak da, bir kaç yıl içinde parlamento bunlara karşı kuvvet kullanmak ve halen yürürlükte olan kanunlardan daha sert kanunlarla yetkililerin yardımına koşmak zorunda kalacaktır.»

Bu ifadeler, sermayeci sınıfın emekçilerden ne denli korktuğunu ve hele emekçilere hangi gözle baktıklarını pek pervasızca göstermektedir. Aradan yüzelli küsur yıl geçtiği halde, değişen nedir? Bu gün genel olarak Sanayimizin kaynağım teşkil eden Anadolu köylerinin okulsuz, kör ve karanlık bırakılışının bir başka gerekçesi mi var? Şüphesiz ki hayır! Sermayecilere ustaca ağızlık eden Giddy'nin kemikleri bile kalmadığı halde, bugün onun hoyrat

ruhu bir takım ağızlarda aynı gevelemesini sürdürmektedir. O günden bu yana sermayecinin anlayışı değişmemiştir. Emekçiler hâlâ bu anlayışa pervasızca tutsak edilmektedirler.

Türk işçilerinin sığınağı haline gelen Almanya, sınıflaşma hareketinde Prof. Kuczynski'ye göre ilginç aşamalar göstermiştir. Alman emekçileri ezile ezile sınıf çizgisine varmış ve biryerlerde patronlara karşı dikilmeğe başlamışlardır. Bugün Almanya Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerden işçi ithal ediyorsa bunun belli başlı nedeni, kendi emekçilerini kullanamadığı yerlerde yabancı işçileri kullanmak ve ağababalarından kalan hırs mirasını tatmin etmektir. Gerçekten, bir işçinin yazdığı gibi, Almanya'da Türk emekçileri en kötü şartlar altında çalıştırılmakta ve enternasyonal çizgiye erişememiş Alman sendikacıları da nazi anlayışı ile bu duruma tamamen seyirci kalmaktadırlar.

Kapitalist ülkelerde yasa düzeni, şüphesiz ki, ellerinde bulundurdukları siyasal iktidar aracılığı ile kendi çıkarlarına göre ayarlanmıştır. Ve 1828 lerde Almanya'da 18 yaşını dolduran her vatandaş evlenebildiği halde, Kraliyet Madenleri idaresi, yasa' nın da üstüne çıkarak evlilik yaşını 24 olarak saptamaktaydı. Ve Gottrieb Erdmeyer adlı 21,5 yaşındaki çırak madenci evlilik dışı Amalie Kegel'i gebe bıraktığı için «madenci çırakları sınıfından çıkarılarak vagonetleri itmeye mahkûm edilmiştir.»

Görülüyor ki emekçilerin tarihten gelen eziklikler ve sınıflaşma hareketleri bugün bile varlığını sürdürmektedir. Yüzyıllardan bu yana emekçi gene emekçidir ve gene ezilmeğe, gene sömürülmeğe karanlıkta bırakılmağa mahkûm edilmektedir. Bu yüzyıllık işkence çoğu ülkelerde emekçileri sımfsal bir birlik haline getirememiş, bu yoldaki başarılar kapitalizm emrindeki sendikal hareketler ve sosyal

haklar yutturmacılıkları ile sabote edilmiştir ve de edilmektedir.

«İşçi sınıfı tarihi» her emekçinin sindire sindire ve kendi durumuyla karşılaştıra karşılaştıra okuması gerekli ibret verici bir kitaptır.

Tüm dost emekçilere bu değerli kitabı salık vermekle mutluyum.

Kani Şengül/Tekstil

2 Numaralı Kitabımız :

KARA ÇOCUK / wright

roman • çeviren hasan aslan • 10 lira • 274 sayfa.

«kara çocuk, amerikan zencilerinin hayatım anlatan romanların en güçlüsü, en yüreklisi ve en güzelidir»

8 Mayıs 1968 günlü Akşam'dan :

1 Numaralı Kitabımız :

BOYALI KUŞ / kosinski

roman • çeviren aydın emeç • 10 lira • 262 sayfa

28. Mayıs. 1968 günlü Milliyet'ten :

«Boyalı Kuş» romanı, ilk olarak çağdaş bir Polonyalı yazarı, **Jerzy Kosinski**'yi ve dolayısıyla da çağdaş — özellikle savaş sonrasının — Polonya edebiyatının roman dalını tanıtmak amacında. **Kosinski,** o ülke edebiyatının en seçkin, en üstün kişisi, en usta yazarı mı? Başkalarını bilip tanımadığımız için, bu konuda bir yargıya varmak imkânsız tabiî.

Kosinski, işe ilk olarak bu **«Boyalı Kuş»** la mı başlamıştır? Bunu da bilmiyoruz. Bilmiyoruz ama, **«Boyalı Kuş»**, nerden bakılsa, bir yazarın ilk romanı oluşunun eksiklikleriyle fazlalıklarını taşıyor. Aşırı olduğu kadar dizginlenmemiş bir coşkunluk, roman örgüsünün zayıflığı, bölük pörçüklük, bağlantısızlık; **«Boyalı Kuş»** u, giderek, birbirlerine eklenmiş bir hikâyeler kitabı havasına sokuyor.

Bütün bu sayılan kusurlarına karşılık, **Kosinski**'nin Türk okuruna getirdiği çarpıcı bir gerçekçiliği de var. **Kosinski,** romanı **«Boyalı Kuş»** ta İkinci Dünya Savaşı sıralarındaki Almanlarca işgal edilen kendi ülkesini ve büyük şehirlerin dışında kalmış köylük yerlerde çekilenleri, o insanların başlarından geçenleri anlatıyor. Polonya toplumunun o günlerdeki bu ilkel kesiminde tanıtılan insanlar; yaşayışları, töreleri, davranışları, gelenekleri ve görenekleriyle okurunu şaşırtıyor. En ilkel koşulların egemen olduğu bu kesimlerde insanlar her şeyden uzak, her şeyden yoksunlar. Büyük şehirde yaşayan bir burjuva ailenin tek kişisi, dokuz on yaşlarındaki bir erkek çocuk, Almanların korkusundan birilerine ema-

net edilerek ülkenin içlerine doğru kaçırtılıyor. **Kosinski'nin** anlattıkları da bu çocuğun gördükleri, duydukları, öğrendikleri. Her türlü insancıl duygunun dışında kalan ülke içi insanları, bir çeşit birbirlerinin kurdu olmuşlar. Ölümler, öldürmeler, saldırılar, büyüler, cinsel bağlar, ilişkiler sürekli olarak okuru şaşırtacaktır. **Bellu, Stancu** ve **İstrati** Romanya'yı, **Andriç Bulatoviç** ve **Nusiç** Yugoslavya'yı; **Pelin**'le **Yovkov** ve **Dimov** Bulgaristan'ı, **Kazancakis'** de Yunanistan'ı hiçbir kitabında bu denli ürperti veren gerçekleriyle anlatmamışlardı.

Tarık Dursun/Milliyet

İkinci Cihan Savaşını bu kez bir çocuk anlatıyor. Altı yıl geceli gündüzlü, köyden köye kaçma : Bir yaşama savaşı. Görgü ve bilgiden payını alamamış köylüler bu siyah saçlı çocuğun düşmanıdır. Kimi vampir, kimi büyücü diyecek. Köylülerin çocukları, köpekleri, soğuklar ve Naziler alt edilmesi gereken başka başka düşmanlardır. Bu kadar kanbur yetmiyormuş gibi bir de savaş var. Ve altı yıl sürecektir.

Bütün Avrupayı kana bulayan savaşın içinde yürekli bir küçük çocuk, yaşamak için direnecektir. Çalıyor ve öldürüyor. Savaşın ve yoksulluğun aşağılaştırdığı insanlarda manevî değerler ne dereceye kadar dayanabilecektir? Bu yönü ile de «Boyalı Kuş» bütün savaş romanlarının üstüne çıkıyor. Zaten 1966'da Fransada Yabancı Roman Armağanı'nı kazanması da değerini ispatlıyor.

İnsanı allak bullak eden, düşünmeye zorlayan basit fakat acı dolu olayların akışı Aydın Emeç'in yine akıcı Türkçesi ile anlatılmış. Acıma, şiddet, sevgi ve cinsiyet gibi temel kavramlar henüz buluğa ermemiş bir çocuğun gözü ve duyguları ile orijinal bir açıdan anlatılıyor. Okunmasını övgü ile tavsiye ediyoruz. 8 Mayıs 1968 günlü Akşam'dan.

DURAN OFSET BASIMEVİ

1968 Ocağında Çekoslovak Komünistleri Stalinciliğin ilk olarak derinlemesine bir eleştirisini yaptılar. Teorik ve pratik sonuçları cesaretle sergilediler. Ortaya atılan, gelişmiş bir ülkede geçerli yeni bir sosyalizm modelini yaratma sorunuydu: Ekonomik, politik ve kültürel alanda uygulanacak demokratik bir sosyalizm sorunuydu Roger Garaudy, 21 Ağustos'ta zor kullanılarak kapatılan «Çekoslovakya Dosyası» nın güzel ve insancıl yanını tanıtıyor bu kitapta.

7

IO LİRA